

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

YENİ AVRUPA’NIN OLUŞUMU VE ERASMUS

Rahmi KÖŞKER ÜRE

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2010

YENİ AVRUPA’NIN OLUŞUMU VE
ERASMUS

Rahmi KÖŞKER ÜRE

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih AnaBilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

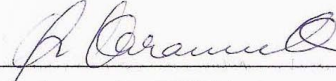
Ankara, 2010

KABUL VE ONAY

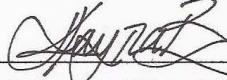
Rahmi KÖŞKER ÜRE tarafından hazırlanan "Yeni Avrupa'nın Oluşumu ve Erasmus" başlıklı bu çalışma, 16.4.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mustafa SOYKUT (Başkan)

Doç. Dr. Gümeç KARAMUK (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Hakan KAYNAR

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İrfan ÇAKIN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin/Raporumun 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

16 Nisan 2010

Rahmi KÖŞKER ÜRE

TEŞEKKÜR

Hem lisans hem de yüksek lisans döneminde bütün özverisiyle desteğini sağlayan danışmanım Gümeç Karamuk’a ve bölümdeki bütün hocalarıma, tez çalışmam boyunca bana sürekli yardım eden özellikle bilgisayar destekli konularda Hızır gibi yardımına yetişen dostum Emregül Erşan’a, moral desteği ile her zaman yanımda olan ve kaynakların çevrilmesi konusunda yardımını esirgemeyen eşim İdris Üre’ye, çeviri konusunda bana yardımcı olan arkadaşlarım Meltem Erkan ve Aygöl Akbaş Kaypak’a ve karşılıksız sevgisiyle hep yanımda olan annem Sara Köşker ve kızkardeşim Bahar Avcı’ya kısaca aileme çok teşekkür ediyorum.

Rahmi KÖŞKER ÜRE

ÖZET

ÜRE KÖŞKER, Rahmi, *Yeni Avrupa'nın Oluşumu ve Erasmus*, Yüksek Lisans Tezi
Ankara,2009.

“Yeni Avrupa’nın oluşumu ve Erasmus” adlı tezde Avrupa tarihinde önemli yer tutan Rönesans, Hümanizm ve Reformasyon konularının birbirleriyle ilişkileri açıklamaya çalışılmıştır. Rönesans, Hümanizm ve Reformasyon konularının aralarındaki bu ilişkinin anlatılmasında ünlü hümanist Erasmus tercih edilmiştir. Erasmus, hem eserleriyle hem de kişiliğiyle iki döneme damgasını vurmuş ender temsilcilerden biridir. Erasmus tüm yaşamı boyunca ideallerine bağlı kalmış, mücadele yerine uyumu tercih etmiştir. Bütün çalışmalarıyla kendi dönemindeki ve daha sonraki pek çok düşünürü etkilemeyi başarmıştır.

Rönesans ve Reformasyon, Avrupa dünyasında modernliğin oluşum safhaları olarak gösterilen iki dönemdir. Rönesans çağında, yeniden keşfedilen Antikçağ, yani Eski Roma ve Yunan dünyasına dönüş ve buna paralel ortaya çıkan Hristiyan Hümanizmi de Hristiyanlığın ilk çalışmalarına geri dönüşü sağlayarak skolâstik felsefenin yıkılmasına zemin hazırlamıştır. Erasmus da yaptığı tüm çalışmalarda ilk Hristiyanlık felsefesine dönüşü savunmuş ve pagan kültürünün Hristiyanlık düşüncesiyle çelişmediğini kanıtlamaya çalışmıştır. Erasmus’un eserlerinin özünde vurgulanan bu birleşimdir. Erasmus bununla beraber filoloji, belâgat, retorik, eğitim ve felsefe gibi pek çok farklı alanlarda da eserler yazmıştır.

Rönesans XIV. yüzyıllarda Petrarca ile başlamış ve en olgun dönemine Leonardo, Machiavelli, Albrecht Dürer, Michelangelo ve Erasmus gibi çok yönlü kişilikler ile varmıştır. Çok yönlülük, Rönesans’ı simgeleyen temel kavramlardan birisiyse bu kavramı ünlü sanatçılar ve hümanistlere borçludur. Siyaset, edebiyat ve sanat dışında yapılan çalışmalar, yeni bir dönemi oluştururken, bu dönemde din konusunda yeni yapılan çalışmalar da Reformasyon’u doğurmuştur. Kilise’ye karşı tepkileri ifade eden bu kavram, matbaanın sağladığı hızla tüm Avrupa’ya yayılmıştır.

Reformasyon'un nasıl geekleştiği tartişmaları da bizi tarihin en ünlü karşıtlıklarından biri olan Martin Luther ve Erasmus mücadelesine götürür ki bu çatışmada kazanan düşünce, Avrupa'da uzun süren mezhep savaşlarına giden yolu açacaktır. Barışçı olmak ise burada yenilgiye uğrayacaktır. Erasmus 1500'l yıllarda Avrupa'nın birlik hayalini kurarken, günümüzden elli iki yıl önce birliğini oluşturmak üzere ciddî adımlar atmış olan ve hl tam olarak birliğini sağlayamamış olan Avrupa, bugün Erasmus'u yeniden keşfederek ona olan vefa borcunu ödemektedir.

Anahtar Sözcükler:

Rönesans, Reformasyon, Erasmus, Hümanizm, Martin Luther, Antikçağ, Yeniden Doğuş, Petrarca, Machiavelli

ABSTRACT

ÜRE KÖŞKER, Rahmi, *New Europe's formation and Erasmus*, Masters Thesis
Ankara,2009.”

The thesis “New Europe's formation and Erasmus” tries to explain the Renaissance, Humanism and Reformation which take an important place in Europe’s history and their relationship with each other. To illustrate the relationship between Renaissance, Humanism and the Reformation, the famous humanist Erasmus was preferred. Erasmus is one of the rare representatives who marked the two periods both by his works and personality. Erasmus was dedicated to his ideals for all his life and chose alignment instead of struggle. With all his works, he was able to influence many philosophers of time his and the later periods.

Renaissance and Reformation are two periods which are shown as the phases of the formation of modernity in the Europe an world. Antiquity which was rediscovered during the Renaissance – that’s a return to the Roman and Greek world - prepared the collapse of scholasticism, allowing to return to the first Christian studies and arising of humanism in all of his activities. Erasmus maintained the return to the philosophy of Early Christianity and he tried to prove that pagan culture does not conflict with the idea of Christianity. This is the combination which is highlighted in the essence of Erasmus’ Works. Erasmus has written in many different areas such as philology, eloquence, rhetoric and philosophy of education.

The Renaissance started in the XIV. century with Petrarca and reached the most mature period with versatile personalities such as Leonardo, Machiavelli, Albrecht Dürer, Michelangelo and Erasmus. One of the basic concepts of the Renaissance is versatility and the Renaissance owes this concept to the famous artists and humanists. While the works that were outside of politics, literature and art created a new era, new contemporary studies of religion gave birth to the Reformation. This concept that expressed reaction against the Church quickly spread out to all Europe by press. Discussions of how the Reformation came true will take us to the struggle of Martin

Luther and Erasmus which is one of the most famous conflicts in history and the winning thought of this conflict opened this way to the protracted sectarian wars in Europe. Being peaceful had to be defeated here. While Erasmus was dreaming of a European Union in the 1500s, Europe which took serious steps to form the Union fifty two years ago and still not had provided fully, is paying its fidelity debt to Erasmus by rediscovering him today.

Key Words

Renaissance, Reformation, Erasmus, Martin Luther, Machiavelli, Petrarca, Antiquity, Humanism

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
KABUL ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
BÖLÜM I	9
AVRUPA’NIN ORTAÇAĞ’DAKİ GENEL DURUMU	9
BÖLÜM II	16
RÖNESANS	16
II.1 RÖNESANS KELİMESİNİN ANLAMI VE ORTAYA ÇIKIŞI	16
II.2 RÖNESANS’IN GELİŞİMİ VE HÜMANİZM	23
II.3. ERKEN RÖNESANS	24
II.4 ERKEN RÖNESANS’TA HÜMANİZM’İN GELİŞİMİ	26
II.5 YÜKSEK RÖNESANS	28
II.6 YÜKSEK RÖNESANS’TA HÜMANİZM’İN YAYILIŞI.....	33
BÖLÜM III	37
ERASMUS	37
III.1 ERASMUS’UN HAYATI (DOĞUMU ,ÇOCUKLUĞU VE OKUL HAYATI).....	38
III.2 ESERLERİ.....	44
III.2.1 Antibarbari	44
III.2.2 Adagia	51
III.2.3 Bir Hıristiyan Prensın Eğitimi.....	54
III.2.4 Deliliğe Övgü	66
III.2.5 Erasmus’un Diğer Önemli Eserleri ve İncil’in Çevirisi.....	75
BÖLÜM IV	82
REFORMASYON VE ERASMUS	82

IV.1 REFORMASYON’UN ART ALANI.....	82
IV.2 ERASMUS’UN REFORMASYON YILLARI VE MARTİN LUTHER	88
IV.2.1 Martin Luther	91
IV.2.2 Erasmus ve Luther	96
IV.3 ERASMUS’UN SON YILLARI VE REFORMASYON’DAKİ GELİŞMELER....	117
IV.4 ERASMUS SONRASI REFORMASYON VE RÖNESANS’TA YAŞANAN ÖNEMLİ GELİŞMELER	120
SONUÇ	128
KAYNAKÇA	131
ÖZGEÇMİŞ	137

KISALTMALAR

bkz: Bakınız

Çev: Çeviren

Transl: Translated

GİRİŞ

Avrupalılık ve Avrupa uygarlığı düşüncesi bugün dünyanın çoğu ülkesinde çağdaşlığın ölçütü olarak kabul edilmektedir. Çoğu kişi Avrupa uygarlığının var olduğundan beri bu kadar gelişkin olduğunu düşünecek kadar bu uygarlığı çağdaşlıkla, modernite ile özdeşleştirmiş durumdadır. Avrupa uygarlığının ne zaman uygar, çağdaş ve modern bir niteliğe dönüştüğü sorusunun cevabı ise oldukça net değildir. Avrupalı, Avrupa uygarlığını eski Yunan, Roma ve Hristiyanlık kültürleri üzerinde temellendirir. Eski Yunan ve Roma uygarlıklarının Avrupa'nın temelini oluşturduğu gerçeği yadsınamaz. Bu uygarlıkların var oldukları Antikçağ'a dönüş figürü de önemli bir metafora dönüşmüştür. Klasik söyleme bakıldığında; Batı Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Romalıların barbar olarak tanımladıkları kavimler, Avrupa'nın her noktasında yeni devletler kurmuş, Yunan ve Roma geleneğini yok etmişlerdir. Uzun bir kış uykusuna yatan eski Yunan ve Roma geleneği, İslam dünyası aracılığıyla yaşamını devam ettirmiştir. İslam uygarlığı ile tanışma Haçlı Seferleri ve Avrupa'da kurulmuş olan Endülüs Emevileri Devleti ve Sicilya aracılığıyla olmuş ve bu tanışmayla Antikite yeniden hatırlanmıştır. Daha sonra Fransız tarihçisi Michelet'nin ve kullandığı Rönesans kavramı, İsviçreli tarihçi Burckhardt tarafından bu çağın simgeleştirilmiş kavramı olarak yerleştirilmiştir.

Günümüzde bu anlatım ile birlikte, Avrupa'da yaşanan ilk Rönesans olgusunun XIV. yüzyıl ile sınırlı olmadığı, daha önceleri de Avrupa'nın başka bölgelerinde buna benzer hareketler yaşanmıştır. Aynı zamanda Ortaçağ olgusunun sadece karanlık bir çağ olduğu bilgisi de tarihe karışmıştır. Peki, neden diğer benzer hareketler geniş çapta yayılma alanı bulamamışken, XV. yüzyıldaki Rönesans hareketi bu kadar etkili bir yayılım alanı bulabilmiştir? Bu soruya verilebilecek en doğru cevap, Alman Johannes Gutenberg tarafından matbaanın icat edilmesinin yarattığı etki olacaktır. Matbaa ile birlikte düşüncelerin yayılım hızlarının bir anda birkaç kat arttığını söylemek, çok da abartılı bir durum olmayacaktır.

Bunun dışında diğer önemli bir nokta, Rönesans'ın neden İtalya'da ortaya çıktığı gerçeğidir? İtalyan şehir devletlerinin XII. yüzyılın ortalarından itibaren Kuzey İtalya

topraklarında yeni bir toplumsal ve siyasal örgütlenmenin varlığından bahsetmek mümkündür. En dikkat edici husus bu şehirlerin feodal yapıdan kurtulmaya başladıkları gerçeğidir. XIII. yüzyıla gelindiğinde görülen en önemli gerçek, bu şehirlerin özgürlük ideallerinin gelişmiş olmasıydı. Tabî burada kastedilen özgürlük anlayışı daha çok Kutsal-Roma imparatorlarının İtalyan şehir devletleri üzerinde hak talebinde bulunmasıyla dışarıya karşı oluşan bilinç, kent içindeki insanların kendi çıkarları için çekişmesiyle pekişecektir. Şehir devletlerini birbirlerini boğazlamağa kadar götürecek ekonomik rekabetlerin siyasal rekabetlerle birleşmesi insana öngörülü bir bireycilik öğretmiştir. İkinci olarak Güney İtalya'daki Sicilya krallığı zamanında gelişen İslâm dünyasıyla iyi ilişkiler ve Arapça eserlerin Latince'ye tercüme ettirilmesi, İtalya'da eskiçağ olgusuna dönüşü hızlandırmıştır.

Rönesans ile birlikte Avrupa'da yaşanan diğer önemli bir gelişme ise Katolik Kilisesi'ne karşı tepkiler üzerine gelişen Reformasyon hareketleridir. Reformasyon kelime anlamı olarak birtakım yenilik çabalarına verilen bir isimken, özel anlamda Avrupa'da Kilise'ye karşı oluşan hareketleri anlatmak için kullanılan bir terime dönüşmüştür. Reformasyon, Hristiyanlık dinine karşı bir değişiklik talebi değil, tam aksine dinin özüne dönülmesi gerektiği üzerine ortaya çıkmış bir tepkidir. Sadece Katolik Kilisesine karşı tepki diye değil, bütün hayat alanlarındaki “ulusal geçiş”in kilisedeki dönüşümüdür.

Rönesans ve Reformasyon, genel hatlarıyla Avrupa'da XIV. yüzyıldan başlayıp XVII. yüzyıla kadar devam eden iki süreçtir. Bu iki süreç, çoğunlukla birbirinden ayrı değerlendirilir ki, içerik açısından bakıldığında, böyle bir değerlendirme pek de yanlış olmaz. Hem Rönesans hem de Reformasyon, çağdaş Avrupa'ya doğru çıkan basamaklar olmaları nedeniyle oldukça önemlidirler.

Rönesans ve Reformasyon hakkında çok farklı zamanlarda çok farklı çalışmalar yapılmıştır. O döneme katkı sunmuş her bir birey, biyografik açıdan çalışma konusu olacak kadar değerlidir. Neredeyse Rönesans sanatçılarının tümü ve Reformasyon'daki her bir reformatör hakkında tüm dönemlerde çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Dolayısıyla bu kadar geniş çapta ilgi çekmiş bu konuları sınırlamak, pek de kolay olmayacaktır.

Rönesans'ın yeniden doğuş kavramı, antik araştırmalar, Eski Yunan'a ve Roma'ya dönüş, bunların İncil çerçevesinde ilk Hristiyanlığa dönüş olgusu, bu çalışmanın asıl ilgi alanıdır. Rönesans ve Reformasyon arasındaki bir bağ, daha doğrusu Hümanizm ve Reformasyon ilişkisini algılamamızı sağlayabilecek en doğru kişi olarak Rotterdamlı Erasmus uygun görülmüştür. Rotterdamlı Erasmus hem Rönesans, hem Reformasyon çağıyla ilgilenen kişilerin odak noktası olmayı başarmıştır. Erasmus'u anlamak, Rönesans sürecindeki Hümanizm'i ve aynı zamanda Reformasyon'a giden yolları kavramak açısından önemlidir.

Rönesans, tarihçiler tarafından üzerinde sıkça durulmuş ve tanımlanmış bir kavramdır. Modern Avrupa'nın oluşumunda yer alan önemli yapı taşlarından Rönesans çağının başlangıcı ve bitişi, kesin süreçler içermez. Kelimenin anlamı her ne kadar “yeniden doğuş” olarak aktarılsa da, bu çağın içeriğini bu iki kelime tam anlamıyla karşılayamaz. Sorulabilecek sorular çok, cevaplar da bir o kadar fazladır. “Yeniden doğan ne?”, “Nerede doğdu?”, “Ne zaman doğdu?” gibi soruların cevapları bir o kadar da renklidir. İtalyan kültürü ile özdeşleşen Rönesans, bir noktadan sonra tüm Avrupa'yı etkisi altına alırken, İtalyan kültürünün hegemonyasını yıkmak için de bir faktör olmuştur. Rönesans İtalya'sı bir yanıyla yerel kültürün zenginleşmesine, yeniden canlanmasına neden olabilecek kadar yerel ve buna rağmen bir o kadar da Avrupalı bir dönemdir.

Sınırları geniş olan bir konunun içeriğini saptamak ve anlatımları sınırlamak, bir araştırmacı için zor süreçlerdir. O yüzden dünyada binlerce Rönesans çalışması olmasına rağmen, konunun araştırma ve çalışmaları devam etmektedir. Birçok tarihçinin merakı dışında felsefeci, mimar, mühendis, gök bilimcisi, edebiyatçısı bu döneme ilgi duymakta ve bu dönemi öğrenmeğe çalışmaktadır. Dirilmeler, doğrular, yaratıcı güçler insana birey olmayı yeniden hatırlatır ve insanın kendisiyle ilgili düşünmesini pekiştirir. Bu açıdan bakıldığında bile Rönesans, kendi içerisinde ortaya çıkardığı yeni kavramlarla araştırma konusu olabilecek zenginlik alanına sahiptir.

Rönesans'ın kendi içerisinde yarattığı en önemli kavramlardan biri Hümanizma akımıdır. Hümanizma, günümüzde insanın ön plana alınması olarak değerlendirilmektedir. Kelimenin anlamından öte insanı ön plana alan hümanist

alışmalardır. Humanist ise antikiteyi yeniden yaratmak olarak yola çıksa da, yeniden yaratılan bu çalışmalar, eskiyi ve o günü eleştirmeyi kolaylaştırdılar ve insan davranışını yeniden gözden geçirtmeyi başardılar. İçinden ıktığı Rönesans ortamının tüm özelliklerini yansıtan Humanizm, ilk olarak İtalya’da başladı ve Avrupa’ya yayıldı. Bir zaman sonra İtalyan humanistlerin karşısına Alman diyarından da rakipler ıktı. Bu humanistlerin başında gelen kişi olan Erasmus, tam anlamıyla bize humanist bir bireyin kişiliğini sunar. Masasının üstü antik yazarların çalışmalarıyla doludur ve onu betimleyen resimlerin hepsinde masa başında duran, kitap okuyan veya mektup yazan bir kişi profili vardır. Mitolojiyi o dönemki gerçekler kadar iyi öğrenirken, Latinceyi çok iyi kullanır. Yunancayı yeni baştan kendi isteğiyle öğrenirken, İbraniceyi öğrenmeyi de ihmal etmez. Filolojik çalışmalarını çok farklı yerlerde kullanır, yeri gelir, eğitim amacıyla bütün deyimleri bir kitapta toplar, yeri gelir, bir prensin nasıl olması gerektiğine dair yorumlar yapar, yeri gelir Kilise’yi bir teolog olarak eleştirmeyi ihmal etmez. İşte burada Erasmus, Humanizm ile Reformasyon’un bağıını ortaya koyar. Humanizm’in iki yayılış sahasından biri olan Hristiyan Humanizmi yani Hristiyanlık teolojisine dönüş ve İsa ile yeniden karşılaşmak, reformatörlerin tepkilerinin özünü oluşturur.

Erasmus ve Reformasyon tıpkı Humanizm ve Erasmus gibi birbirlerinden ayrılamayacak kadar birbirlerine sıkı bağlarla bağılıdırlar. Bu anlamda Reformasyon yaratıcıları arasında tek reformatör belki de Erasmustur. Erasmus her zaman barıştan, birlikten yana olmuştur. Radikal bir kopuş onun yaşam biçiminde kesinlikle söz konusu değildir. Martin Luther ortaya çıktığı zaman onu ilk savunanlardan ve onun fikirlerini ilk destekleyenlerden biri o olacaktır. Erasmus, Luther’de şiddetin ışıltısını görmeye başladığı an ondan uzaklaşmaya başlamıştır. Luther ona göre fazla vakur, inatçı ve hırslı biridir. Ne var ki Luther’in ortaya attıkları ve yaptıklarının kökeninde kendi olduğu fikrini hiçbir zaman değıştirememiştir. Reformasyon’un diğer üyeleri Melanchthon, Calvin, Zwingli, Ulrich von Hutten ve Albrecht Dürer de Erasmus’tan etkilenen kişilerdir; ama bu bize reformatörlerin Erasmus gibi davrandıklarını gösteren bir durum değildir.

Çoğu zaman Rönesans'ın sonu kabul edilen Reformasyon, Martin Luther'in Katolik Kilisesi'nin icraatlarına gösterdiği tepkilerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Luther'in bu tepkisi, Katolik Kilisesi'ne karşı gösterilen ilk tepki değildir. Daha önce de çoğu kişi için Kilise ve icraatları sorun olmuştur. Tarihi süreçlerde yer ve zaman kavramları önemlidir. Bir olayın gerçekleşmesi için buna uygun zaman ve şartların oluşması gereklidir. Örneğin Jan Hus Kilise'ye tepki gösterdiği için konsil sonrası yakılarak idam edilirken, bir başka konsil sonrası Martin Luther, ayakta alkışlanıp, başkaları tarafından koruma altına alınabilmiştir. Bu durumun gerçekleşmesini Luther'in kişiliğinden çok, o dönemin şartlarına bağlamak gereklidir. Luther, hem kişiliğinin hem de dönemin şartlarının lehine olması sonucu kısa sürede düşünceleriyle tüm Alman diyarında etkisini göstermiştir.

Bu arada Erasmus ise Katolik Kilisesi ile reformatörler arasında uzlaştırmacı olmaya çalışmıştır. Her iki tarafa sürekli mektuplar yazmış, münazaralar ve tartışmalar düzenlenmesini önermiştir. Silahlar yerine fikirler çarpışsın ve daha haklı olan kazansın düşüncesi, ona egemen olan düşüncesidir. Bu öneriler yeri gelince gerçekleştirilmiş olmasına rağmen hiçbiri Kilisedeki kopuşu durdurmaya yetmemiştir. Avrupa'yı birleştiren tek evrensel güç olan Kilise, Reformasyon sürecinin sonunda evrensel güç olma özelliğini kaybetmiş, her devlet aynı zamanda yeni bir Kilise anlamına gelmiştir. Böylece ulus devletler, Avrupa'nın eski düzeneğine galip gelmeyi başarmışlardır.

Ulus devletlerinin yapılanmasında birçok ülkede Reformasyon'a bağlı olarak mezhep savaşları yaşanmıştır. Özellikle Alman diyarında yaşanan Otuz yıl savaşları büyük kayıplara neden olacaktır. Erasmus'unda olmasından en çok korktuğu şey, Avrupa'nın böylesine iç savaşlara mahkûm edilmesi idi. Avrupa'nın iç dünyasındaki yaratıcılığın savaşlarla mücadelelerle köreltilmesi uzun bir süre etkisini gösterdi. XX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Avrupa ülkeleri bu bölünmüşlüğü yeniden birleştirmek için çalışmalara hız vermişlerdir. Reformasyon'un alt yapısını özetlemek gerekirse, Hristiyan Hümanizmi ve Erasmus gibi fikir adamlarının yaptığı çalışmalar, İncil'in ulusal dillere çevrilmesi, ticaretin canlanması, matbaanın sayesinde bilgi dolaşımının artması gibi nedenlere bağlamak mümkündür.

Rönesans, Hümanizm ve Reformasyon arasındaki bağları ve farkları kavramakla birlikte Avrupa'nın çelişkilerini daha iyi anlamayı sağlayacaktır. Bireyselleşmek, ulus devletlerinin yaratılması, yaratıcılık ve sevgi konularının karşılığında savaşıma olgusu bu üç sürecin içerisinde varlıklarını göstermektedir. Avrupa'nın XV-XVI. yüzyıllardaki arka planına baktığımızda bu karşıtlıkları görmek, bu zamanı daha iyi anlamak adına yardımcı olacaktır.

Bu arka plan çalışmasında öncelik Erasmus ve onun kişiliğine ayrılmıştır. Erasmus bağlayıcı bir gücün simgesi olarak çalışmanın merkezi olacaktır. Rönesans'ı Hümanizm ile Hümanizm'i Reformasyon'a bağlamak için Erasmus konusu üzerinde durulması, tezimizin ana temasını oluşturacaktır. Amacımız bir Rönesans ya da Reformasyon çalışması yapmaktan öte onların arasındaki bağları daha iyi anlamak ve kavramayı sağlamaktır. Bu iki geniş konunun ayrıntılı içeriklerinden öte kavramların arasındaki bağlantılar anlatımın önceliği olacaktır. Tabii ki bağları kavratmak, kavramları doğru anlamaktan geçeceği için, kavramların ortaya çıkışları, anlamları, önemli temsilcilerinden örnekler sunularak, ancak çok da geniş bir yelpazeye kapılmadan ilişkiler konusu, Erasmus'un hayatı, fikirleri ve eserleri incelendikten sonra Reformasyon ve Martin Luther ile fikir çatışmaları anlatılacaktır.

Tezin literatür arama kısmı, kaynakların bulunması sıkıntı yaratmayacak kadar çok geniş akan çalışmalarıyla doludur. Binlerce eserin yazıldığı Rönesans ve Reformasyon çalışmaları dışında XX. yüzyıl ile yeniden keşfedilen Erasmus'un hayatı birçok çalışmaya konu olmuştur. Çalışmaların fazlalığı tezimizde kaynak bulma bakımından sıkıntı yaşanmasına engel olmuştur. Rönesans üzerine yapılan kaynak arama çabasında öncelikle Türkçe literatüre kazandırılmış eserlerin incelenmesine dikkat edildi. Burckhardt, Michelet, Huizinga gibi Rönesans kavramının oluşmasında etkin, Rönesans ismini kazandıracak kadar alana hâkim kült kitapların elde edilmesi sağlandı. Bu isimler doğrultusunda çevirileri yapılmamış eserler özellikle Huizinga'nın yoğun çalışmaları incelendi. Türkçeye kazandırılmış Avrupa'da Rönesans ve Avrupa'nın doğuşu gibi birbiriyle bağlı eserlerde araştırmada önemli ipuçları sağlanmasına katkıda bulundu. İkinci aşamada Erasmus ile ilgili literatür çalışmasına geçildi. Erasmus'ta öncelik yine Türkçeye çevrilmiş olan iki kitabı *Deliliğe Övgü* ve *Bir Hristiyan Prensin Eğitimi*

incelendi. Erasmus uzmanlarından biri olan ve tüm eserlerinin toplanılmasında etkili olan James McConica'nın Erasmus biyografisi ve yine çok daha eskilere dayanan, Türkçe'ye çevrilen Zweig'in Erasmus biyografisi ön bilgilerin edinilmesinde büyük yarar sağladı. Erasmus'un literatür çalışmasında en geniş ve ayrıntılı kaynaklarda biri de Toronto Üniversitesi tarafından Erasmus uzmanları olan Erika Rummel, Margeret Mann Philips, Alexander Dalzell ve Roger Aubrey Baskerville Mynors gibi değerli araştırmacıların katkılarıyla hazırlanmış, Erasmus'un bütün eserlerinin ve mektuplarının toplandığı çalışma ise, inanılmaz zenginlikteki bir eser niteliğindedir. Üçüncü aşamada ise Erasmus'un eserlerinin yanında Reformasyon ve Martin Luther ile ilgili çalışmalara dikkat edildi. Huizinga ve Preserved Smith gibi Erasmus biyografileri yanında Reformasyon çağını anlatan iki önemli tarihçinin çalışmaları da araştırmada kullanılmıştır. Yine Türkiye'deki tek Reformasyon çalışması olarak nitelendirebileceğim, Kaan Ökten'in *Hristiyan İnancının Yenilenmesi* adlı eseri de önemli bir kaynak olarak araştırmada kullanıldı.

Bu literatür çalışmasının bir başka zorluğu Türkiye'deki yabancı kaynakların bulunmasında yaşanan zorluklardı. Ancak Bilkent Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi kütüphanelerinin zengin İngilizce arşivi bu alan çalışmasında yaşanan zorluğun en asgariye indirilmesinde yardımcı oldu. Daha önce de değinilen bir konu olan, zengin araştırmalarla dolu bir alanda kaynak bulma sıkıntısından çok doğru kaynakları seçebilmek çok daha önemlidir.

Özü bakımından farklılık içeren her üç konunun birbirleriyle ilişkileri üzerinde durulmağa çalışılacaktır. Avrupa'nın genel bir durum değerlendirilmesinden sonra Rönesans nedir? Nasıl ortaya çıkmıştır? Bölümlemeler doğrultusunda erken ve yüksek Rönesans dönemlerine kısa bakışlar ve Hümanizm'in ortaya çıkışı ikinci bölümün ana çalışmalardır.

Üçüncü bölümde ise Erasmus'un kişiliği ve hayatından sonra eserleri incelenmiştir. Eserlerin içerisinde *Deliliğe Övgü*, *Antibarbari*, *Adagia*, *Bir Hristiyan Prensin Eğitimi*, *Paraclesis*, *İncil çevirisi* ve *Encriidion* eserleri üzerinde durulmuştur. Eserlerinin içeriği ve döneme etkileri ve yaptıkları katkılar önemli ayrı bir konudur.

Dördüncü bölüme gelindiğinde ise Reformasyon ve ortaya çıkışının arka planı, Martin Luther'in hayatı kısaca anlatıldıktan sonra Erasmus'un Reformasyon'a ve Martin Luther'e bakışı, aralarındaki farklılıklar ve benzerlikler üzerinde durulacaktır. Kendi aralarında yaptıkları mektuplaşmalar, özgür iradenin var olup olmadığı tartışması ve Reformasyon'un gelişimi bu bölümde aktarılmaya çalışılmıştır.

I. BÖLÜM

AVRUPA’NIN ORTAÇAĞ’DAKİ GENEL DURUMU

Batı Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Batı Avrupa’da yaşanan karışık dönem içerisinde Avrupa’daki etnik yapılar değişmiş göreceli bütünlük arz eden Batı Avrupa, birbirleriyle mücadele halindeki kavimlerin dengesine kavuşmasını beklemiştir. Hristiyanlıkta hem Roma hem Bizans keşişleri tarafından barbarlar olarak adlandırılan bu kavimlere Hristiyanlık benimsetilmeye çalışılmış ve çoğunlukla da başarılı olunmuştur. Kilise dışında kavimler de bu durumu kullanarak komşularına saldırma yoluna gitmişlerdir.

Merovenjlere son veren Frank bölgesindeki saray nazırlarının kurduğu Karolenj İmparatorluğu döneminde hükümdar olan Kısa Pippin orta İtalya topraklarını Roma piskoposluğuna devretmiştir. Kilise ruhani gücünün yanında, bir dünyevi güç olarak karşımıza çıkmaya başlamış ve böylece Kilise Devleti kurulmuştur. Kilisenin zaman içerisinde göreceğimiz Ortaçağ’ı simgeleyen yönü, bu şekilde su yüzüne çıkmış olacaktır. Batı Roma’nın yıkılışı, kentlerin ve ticaretin de çöküşü anlamına gelecektir. Roma İmparatorluğunda kentler, ekonomik, siyasî ve kültürel yaşamın şekillendiği merkezler olmuşken, erken Ortaçağ’da kırsal yaşam önem kazanır. Batı Avrupa’nın tamamen Roma’dan ayrıştığı bu dönemlerde, Karolenj İmparatorluğu Müslüman dünyasıyla yaptığı Poitiers savaşıyla İslam egemenliğinin İspanya dışında Avrupa’ya geçmesine engel olmuş, saygınlığını iyice artırmıştır. Karolenj dünyasında kral önceden var olan Cermen alışkanlıklara dayanarak erkek çocukları arasında devleti bölüştürmüştür¹ Bu bölüşümün sonucunda Karolenj dünyasında iç sorunlar ortaya çıkmıştır. Karolenj İmparatorluğu’nda yaşanan bu durum zaman içerisinde bugünkü Almanya ve Fransa devletlerinin şekillenmesini sağlayacaktır.

¹ Franklar, Roma’nın siyasal ve idarî mirasını benimseme çabalarına karşın devletin ne anlama geldiğini bilmiyorlardı. Frank kralları, krallığı tıpkı arazileri, hazineleri gibi özel mülk olarak görüyorlardı. Kendilerine ait bu krallığı, Frank kralları mirasçıları arasında bölüştürürlerdi. 806 yılında Charlemagne devleti üç oğlu arasında paylaştırır ancak üç oğuldan ikisi daha erken ölünce devlet oğlu Louis’e kalmıştır. 843 yılında imzalanan Verdün antlaşmasıyla Ludwig’in büyük oğlu Lothar Kuzey denizinden Akdeniz’e uzanan dar ve uzun bir koridoru barındıran toprakları alır. Louis ise doğu topraklarını alır, “Alman Ludwig ” olur. “Kel” lakabıyla tanınan Charles ise batı ülkelerini alır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Le Goff 1999: 40.

XI. yüzyıl ile XIV. yüzyıllar arası siyasal otoritenin mirasçısı olarak kurulan monarşi devletler içerisinde en güçlülerinin bile ne hanedanları tam anlamıyla sağlam ne de toprakların sınırları belirgindir. Hanedan ve toprak savaşları sıkça yaşanan olaylardır. Bu savaşlara en iyi örneklerden biri İngiltere ve Fransa arasında bugünkü Normandiya topraklarının sürekli iki devlet arasında el değiştirmesidir. Bu toprak değişimleri XV. yüzyıla kadar sürmüştür.

İngiltere XIV. yüzyılın başlarında Hristiyan devletlerinin en gelişmiş ve kendi iç mekanizmasında en tutarlı ülke durumundadır. Bu tutarlılık Fransa ile yaptığı yüzyıl savaşlarında parlak zaferler elde etmesini sağlamıştır. Fransa'da devlet olarak XIV. yüzyılın başına doğru epeyce yol almıştır. Karolenj dünyasındaki bölüşümden sonra Capet monarşisi devletin başındadır. Siyasî alanda güçlülüğünü ise ekonomik temele yansıtmakta ise zorlanır. 1328 tarihinde Capet hanedanı yerine Valois hanedanı geçer.

Papalık devleti de bu dönemde İngiltere ve Fransa devletlerinde görülen güçlü merkezî yapılanmayı gösterir. XIII. yüzyıl'da piskoposların üzerindeki yetkisini kesinleştirecek olan Fransa ve İngiltere devletleri ciddî tepkiler almasına rağmen ekonomik kaynakları kendilerine yönlendirmeyi başaracaklardır.

İber yarımadasında bir kral yönetimi çatısında birleşme pek başarılı olmaz, geçici birleşmeler olsa da krallıklar birbirinden uzun süre ayrı kalır. Her krallık Reconquista'nın¹ kaydettiği ilerlemeler çevresinde sınırlarını değiştirmiş, merkezîleşme açısından önemli adımlar atmıştır. Cortes adı verilen yerel meclisler sayesinde halkın yönetime katılması olanağı verilmiştir.

Merkezî krallık denemeleri, İtalya ve Almanya'da daha belirgin şekilde başarısızlığa uğramıştır. Kilise Devleti'nin orta İtalya'daki varlığı Kuzey ve Güney İtalya toprakları arasındaki toprakların birleşememesine sebep olmuştur. Kentlerin hem kendi içlerinde

¹Reconquista, Endülüs döneminde İber Yarımadasındaki Hristiyanların Müslümanların yarımada'daki varlıklarını ortadan kaldırma amaç ve çabasına verilen addır. 1492 yılında son Endülüs devletinin yıkılmasıyla başarıya ulaşan Reconquista İspanyolca yeniden fetih anlamına gelir. Daha geniş bilgi için bkz. Attalı 1999.

hem de aralarındaki çekişmeler Guelf ve Ghibellinler¹ gibi mücadeleler üzerine odaklanır.

Almanya’da İtalya üzerindeki hâkimiyet mücadelesine paralel feodal yapılanma merkezî otoriteyi olumsuz etkisi, 1273 tarihinde küçük Alsace Rudolf von Habsburg İmparatorluk tacını giymesıyla azalır gibi olmuştur. Bu durum Güneydoğu Avrupa’da Avusturya, Şitirya Korintiya’da Habsburg hanedanının temelini atılmasına neden olur.

Avrupa’nın o dönem güçlü diyebileceğimiz ülkelerinin siyasî yelpazesi bu durumdayken, Avrupa kıta olarak XII. yüzyıl ile birlikte yeniden toparlanmağa başlamıştır. Bizans ve Arap geleneklerinin varlığı, Haçlı Seferleri, İspanya’daki Endülüs Devleti ve gelişen Akdeniz ticaretiyle daha istekle benimsendiği görülür. XIII. yüzyıl itibariyle hem İspanya’da hem Kutsal Roma İmparatoru aynı zamanda Güney İtalya’daki Sicilya-Napoli kralı olan II. Friedrich von Hohenstaufen (1220–1250) tarafından desteklenen Arapça yapıtların bilginler tarafından sistemli bir şekilde Latince’ye tercümesi önemli bir dönüm noktası olmuştur. Böylece daha önce dinî geleneğin ağırlıklı olduğu Latince’ye geniş bir literatür ile farklı kültürler eklenmiş oldu. Aristoteles’in yapıtlarının çevirisi çok tanrılı pagan kültürene ait olmakla birlikte, ortaçağdaki insanlara İlkçağ’da akla dayanan bütünlüğü olan inandırıcı bir dünya görüşünün varlığının olduğunu kanıtlamış oldu.

Avrupa kültürü, bu esnada barbarlık dünyasından gelen özel miras olarak şövalye yaşam biçimi ile Hristiyan dünya görüşünü bütünleştirmesi gerektiğini kavıyordu (Le Goff 1999: 60). X. yüzyılda Avrupa’nın kültürel yapısının Hristiyanlıktaki yardımseverlik, sevgi ve umut yönleriyle hiçbir ilgisi yoktu. Batı dünyası, Hristiyanlık ilkeleri ile barbarlık dünyası arasındaki tutarsızlığı ortadan kaldırmak adına çalışmalar yapmaya başlamıştır.

¹ Guelfolar ve Ghibellinolar İtalya’da siyasal ekonomik ve siyasal üstünlük sağlamak isyeyen iki partinin adlarıdır. Ghibellinolar İmparatorluk yanlısı, Guelfolar ise papalık yanlısı tutumlarıyla birbirleriyle sürekli rekabet halindedir. Daha geniş bilgi için bkz. Ağaoğulları-Köker 2001: 37–41.

Tanrı bilim (Teoloji) alanında Aziz Albertus Magnus (1193–1280) ve Aquino’lu Thomas (1225–1274), akılla imanı uzlaştırmak için büyük çaba sarfettiler. Aquino’lu Thomas *Summa Theologic* adlı eserinde, inanç ve ahlâk konusunda birçok yeni fikirler, görüşler sundu. Eserinin içeriğinde Halesli Alexander (1183–1245), Albertus Magnus ve St. Bonevantura (1221–1274)’ın etkilerini bulmak mümkündür. Thomas’a göre bilgi iki türdür. Birinci bilgi tamamen açık ilkelere oluşmuş olan aritmetik, geometri gibi bilimlerden oluşur. İkinci tür bilgi ise apaçıklığı ancak üstün bir bilimin ışığında görülen ilkelere hareketle oluşan bilgilerden oluşur. İlahi bilgiyi de kendisine verilmiş inancın ortasında hareket eder. Bilginin ışığı altında tanrı bilimsel bilginin hazırlanmasında insan aklının payına geniş yer verir. Thomasçı düşüncede aklın inanç karşısında ödevleri sınırlandırılmıştır. Aquinolu Thomas, insanların tek anlama yetisini reddedip, her insanın farklı anlama yetisine sahip olduğunu savunmuştur. Aristoteles ahlâkı ile Hristiyanlık ahlâkını bir çerçeve uyumlu hale getirmeye çalışmıştır. Ondan sonra gelenler Thomasçı düşüncenin içeriğini kavramakta zorlanıp, sabit bir düşünme biçimine dönüştürdüler.(Gilson 2007:503)

Thomas’a karşılık Brabant’lı Siger’de (1235–1281) İbn-i Rüşçülüğü¹ ortaya atmıştır. Siger’e göre felsefe yapmak filozofları araştırmaktan geçer. Siger’de İbn-i Rüşçü felsefenin belirsizliğini görmek mümkündür. Aristoteles mantığı ile Hristiyanlığın birbiriyle çeliştiğine inanıp buna tepki gösterir. Ona göre din ve felsefe birbirinden çok farklı şeylerdi o yüzden onları bağdaştırmaya çalışmak anlamsızdır.(Gilson 2007:546)

¹ İbn-i Rüş (1126- 1198)’e Avrupadaki adıyla Averroestir. Endülüslü-Arap felsefeci ve hekim, bir felsefe, fıkıh, matematik ve tıp âlimidir. Kurtuba’da doğdu ve Marakeş, Fas’ta öldü. En çok filozof kimliğiyle Avrupa’yı etkilemeyi başarmış biridir. İbn-i Rüş en çok Aristoteles eserlerinden yaptığı, bugün Batı’da pek çoğu unutulmuş, tercüme ve şehirleriyle ünlüdür. 1150’den önce Avrupa’da Aristoteles’in eserlerinin birkaç tercümesinden başka onu yansıtan eseri yoktu ve bunlar da din adamlarınca rağbet görüp, incelenmiyorlardı. Batı’da Aristoteles’in mirasının yeniden keşfedilmesi, İbn-i Rüş’ün eserlerinin 12. yüzyıl başlarında Latince’ye tercümesiyle başlamıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Gilson 2007:536–554.

Thomas'ın Aristoteles mantığı ve Aristoteles'in ulaştığı sonuçları Hristiyan inancıyla birleştirilmesine Siger dışında Dominiken¹ tarikatının üyesi Roger Bacon (1214–1294) ile Fransiskanlar² tarikatı üyesi olan Aziz Bonaventura bilinçli olarak bu düşünceye karşı çıkmışlardır. Aristoteles düşüncesi yerine Platon görüşünü benimsemeyi tercih etmişlerdir. Aristoteles ve Platon'un düşünceleri Ortaçağ'ın sonuna kadar rakip olmayı sürdüreceklerdir. Aristoteles'in yerine Platon'u yerleştirme düşüncesi Rönesans olgusu içerisinde önemli yer tutacaktır

Tarihe dilenci tarikatları olarak geçen Fransiskanlar ve Dominikenler, Kilise'nin heretik gruplar adını verdiği Kilise karşıtı düşüncelerin yenilgiye uğratılmasında önemli rol oynadılar. Kilisenin o gösterişli yaşamı karşısında tarikatlar halka gerçek Hristiyanlığı yaşatmaya ve öğretmeye çalışmışlardır. X yüzyıla gelindiğinde Kilise tarikatlar sayesinde kendi gruplarına karşı tüm heretik grupları yenilgiye uğratmış, gücünü sağlamlaştırmıştır.

Dinsel yapılanma mimariye ve sanata da yansımıştır. XII. yüzyıla kadar Avrupa'da Roman sanatı egemenken Kilisenin gücü, ihtişamını göstermek için yeni bir sanat geliştirdi. Gotik sanat Ortaçağ'ın en belirleyici yapılarından birini oluşturmuştur. Gotik sanat bir kentli sanattır. Kentin bağrından fışkıran katedrallerin sanatı olan gotik, kentlerin gelişimine paralel etkisini artırmıştır. Kentin çevresindeki kırsal yerleşmelerdeki kiliseler kentlerdeki yapılar kadar olmasa da kısıtlı bütçeleriyle ihtişamlarını yine de göstermeye çalışmışlardır (Le Goff 2008: 83).

¹ Dominiken tarikatı 1177 yılında İspanya'da doğan aziz Dominicus tarafından kurulmuştur. İyi bir eğitim görmüş yaşamının çoğunu Katharlara karşı mücadeleyle yürütmüş biridir. Vaazlarıyla ünlüdür. IV.Lateran konsilinde katıldıktan sonra tarikat düzenini Papaya yaşam biçimini 1216 yılında onaylatır. Keşişleri manastıra kapanmaktan çok vaazlar vererek halkı bilinçlendirmeyi tercih etmişlerdir. Sürekli vaaz verdikleri için vaizciler olarakta adlandırılmışlardır. Roger Bacon ve Thomas Aquinas bazı ünlü temsilcileridir (Barker 1913).

² Fransiskanlar 1181 yılında İtalya'nın Assisi kasabasında doğan Aziz Francesco'nun adıyla bilinen dilenci tarikatlarından birisinin adıdır. Aziz Francesco aslında zengin bir kumaş tüccarının oğludur; Lüks yaşam ve şövalyelik tutkusu içerisindeyken 1206 yılında İsa'dan duyduğunu iddia ettiği sestten sonra kendisini Tanrıya adar. Elinde ne var ne yoksa fakirlere dağıttıktan sonra dilenci gibi yaşamaya başlamıştır. Hristiyan teolojisinde önemli yer tutan tarikatın keşişleri yoksulluk idealine o kadar düşkünlüdürler ki bu tarikata “Çıplak ayaklılar” ya da “fakir kardeşler” adları da verilmiştir (Osborne 1994).

Eğitim alanında da kentler yavaş yavaş manastır okullarına karşı üstünlük sağlamaya başlamışlardı. Kökeni piskoposluk okullarına dayanan bu yeni eğitim merkezleri öğretmen ve öğrenci seçimleriyle manastır okullarından ayrılmaktadırlar. Kentlere özgü olan bu okullara üniversite adı verilir. Universitas¹ kelimesi anlamlıdır, birlik anlamına gelen bu kelime Bologna'dan Paris'e kadar öğrenci ve öğretmen birliğini temsil eder. Bazı üniversitelerde öğrenci egemenliği varken (Bologna), bazı üniversitelerde öğretici egemenliği söz konusudur (Paris). Kitap bu dönem de eskisine göre çok daha değerlidir. XIII. yüzyıl edebi etkinliklerinde tüm duygu düşünce farklılıkları, bir tarafta Latince bir taraftan yerel dillerle anlatılmıştır. Çağın en önemli edebi kişiliği İtalyan edebiyatçı Dante Aligheri'dir.² Aşk soneleri, siyasî yazıları ve tabî ki *İlahî komedy* adlı Hristiyan destanı eseri ile dönemi farklı açılardan bize yansıtmayı başarmış bir kişiliktir.

XIV – XV. yüzyıllarda ne Hristiyanlık düşüncesine bağlı öteki dünya inancı ne de insanı bu dünyada doyuma ulaştırma yolunu seçen düşünceler gerçekten doyurucu herhangi bir çözüme ulaşip tam anlamıyla galibiyet kazanmışlardı. Alplerin kuzeyinde insana ve doğaya dönük herhangi bir çalışma görülmezken, tek istisnai bölgeyi İtalya oluşturuyordu (Burckhardt 1977: 213).

Ekonomik hayatın gelişim süreci de Batı dünyasının gidişine uygun ilerlemiştir. X-XI. yüzyıllarda yaşanan gelişmeler ekonomik hayat açısından önemlidir. Roma İmparatorluğu döneminde hatta onun yıkılmasından sonra ekonomik yaşam ilkel bir nitelik gösteriyordu. Ne var ki tam bu dönemde yani X. yüzyıl'da Batı dediğimiz uygarlığın ekonomik alanda temelleri atılmaya başlandı.

¹ Universitas: Latince “unus”(bir) ve “vertere”(dönmek) sözcüklerinin birleşmesiyle meydana gelen universus'tan türemiştir. “ Birlik cemiyeti” anlamı uygundur. Tarihte ilk üniversite 1197 tarihinde Bologna'da kurulmuştur. Üniversiteler için bkz. Le Goff 1999:102

² Dante (1265–1321) Floransa'da doğmuş ünlü İtalyan şair ve siyasetçidir. En ünlü eseri üç bölümden oluşan İlahî Komedyadır. Dünya edebiyatının en önemli eserlerinden kabul edilen bu eser kimilerine göre modern İtalyanca'nın da temelini oluşturur. Diğer İtalyanca yazılmış eserleri *Vita Nuova* (Yeni hayat), *Rime* (Şiirler), *Convivio* (Şölen) ve *Il Fiore* (Çiçek)'dir. İlahî komedy için bkz. Dante 2007.

Ağır Sabanın bulunması tarım alanında büyük gelişmelere yol açtı¹ (Sander 1999:138). Ağır saban kadar, sabanın çekilmesi için dört tane öküzün sabana koşulması tekniğinin bulunmasının ekonomik alanda büyük katkısı olmuştur. Saban çekici olarak öküzle birlikte at da kullanılmaya başlanmıştı. Hayvan gücü bu şekilde çeşitlenmiş oldu. İnsan gücünden başka enerji kaynağının bilinmediği bu zamanın dünyasında, bu gücün kullanılmaya başlanması önemlidir. Flander düzlüklerinde hemen hemen aynı zamanlarda yel değirmeninin bulunması, mevcut enerji kaynaklarını artırmıştır. Avrupa dünyasının yaratma gücünü adale gücü yerine kullanmasının en önemli nedeni, üretken enerji kaynaklarının bulunmasıdır (Sander 1999:140).

Yerel güvenliğin feodal beyler ve şövalyelerin işbirliği sayesinde sağlanmasıyla çatışmalar azalmıştır. Korsanlık, haydut saldırıları yerini, kısmende olsa ticaretle uğraşan bir gruba (burjuvaya) bırakmıştır. Avrupa'daki tüccar grup Ortadoğu, Bizans, Çin ve Hindistan tüccar grubuna göre daha saldırgan, acımasız olmakla birlikte onlara göre daha çalışkanlardı. Bu zıtlık Avrupalı tüccarlara diğer tüccarlar karşısında avantaj sağlıyordu. Kentlerin bu şekilde yükselimi, üretim kaynaklarının ortaya çıkması serflik kurumunun yavaş yavaş ortadan kalkmasına neden olmaya başladı. Kentlerin bağımsızlık kazanımları bireysel özgürleşmeleri de artırıyordu. Ticaret ve kentleşme olguları dünya tarihinin en önemli iki dönüm noktası olan tarım ve sanayi devrimleri arasında basamak taşı gibi bir nitelik gösteriyordu.

Avrupa siyasî yapısı ve kültürel gelişimlerine bakıldığında Ortaçağ yapısının artık değişime açık bir hale geldiği söylenmelidir. Ortaçağ'dan tümüyle kopuş acılı ve uzun bir süreç sonucunda gerçekleşebildi. Bu süreç kesin olarak Avrupa gemiciliğinin başarıları ve hemen hemen aynı zamanlarda başlayan Rönesans ve Reformasyon süreçleri ile sona erecektir. Bu noktada Yeni Avrupa'nın oluşum sürecine giriş yapılabilir. Ortaçağ'ın ortasından itibaren başlayan dönem içerisinde başlayan değişim artık meyvelerini vermeye başlayacaktır.

¹ Ağır Saban: İnsanlar sabanı ilk defa kendileri çektiler. Saban, Mısır ve komşu bölgelerde M.Ö. 4000'de icat edildi. Daha sonraları bu sabanı çekmek için öküz ve diğer hayvanları kullandılar. Avrupa'da ılıman havanın etkisi ile çamurlu topraklar olurdu. Sabanın bulunması toprağın şumlanmasını sağladığından Avrupa'nın kuzeyinde ürünler bolladı. Feodal yapıda toprak gelişimi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bloch 2007.

II. BÖLÜM

RÖNESANS

II.1. RÖNESANS KELİMESİNİN ANLAMI VE ORTAYA ÇIKIŞI

Ortaçağ Avrupası'nın şekillenmesine paralel olarak ortaya çıkan Rönesans'ın tam anlamıyla ne zaman vuku bulduğuyla ilgili tarihçilerin ortak bir noktada birleşmekte sorunlar yaşadığı bilinmektedir. Rönesans'ın nerede başladığı kadar ne zaman başladığı da tartışma konusudur. Bu tartışmalar ışığında bugüne kadar Floransa, Napoli, Roma, Avignon gibi yerler, farklı kişiler tarafından Rönesans'ın beşiği olarak kabul edilmişlerdir. Vurgulanan şehirlere dikkat edildiğinde çoğunun İtalyan şehirleri oldukları görülür. Rönesans'ı başlatan kişi olarak ise ortak görüş şair - bilgin Francesco Petrarca'nın (1304–1374) üzerinde yoğunlaşıp; yaşadığı dönem olan 1330'lar ve 1340'lar da Rönesans'ın ortaya çıkışının zamanı olarak söylenmiştir. Buna rağmen yaratıcılık patlamasının zamanını ressam Giotto ile yazar Dante Alighieri'nin yaşadıkları döneme kadar götüren uzmanlar da mevcuttur.

Dante Alighieri, İlahî Komedya'sıyla her ne kadar Ortaçağ dönemi kişiliği olarak adlandırılrsa da eserin içeriği ile tam bir Rönesans yazarıdır. Yine de Rönesans'ı Petrarca ile başlatmak, Rönesans anlayışı açısından çok daha doğru olacaktır.

Rönesans kelimesinin ne anlama geldiğini ve nasıl ortaya çıktığıyla ilgili de birçok tartışmalar yaşanmış ve birbirinden farklı fikirler ortaya atılmıştır. Farklı fikirleri kimi tarihçilerin gözüyle tarif etmeye çalışmak konuyu kavramak açısından iyi olacaktır. Rönesans'ın İtalya'da doğduğu üzerinde birleşildiğini söylerken, o zaman Rönesans kelimesinin kökenin neden İtalyanca aynı anlamda kullanılan *Rinascimento* değil de Fransızca *Renaissance* kelimesinden türediği anlaşılmalıdır. Bugünkü kullanımda, neden Rönesans kelimesi tercih edilmiştir? Sorusunun yanıtı bizlerin konuyu anlaması açısından önemlidir. Rönesans çağı üzerine sayısız alan çalışması yapılmıştır. Klasikleşmiş yorumların içerisinde en başta şüphesiz dilimize de çevrilmiş olan ve birkaç kez baskısı yapılan Burckhardt'ın (1818–1897) *İtalya'da Rönesans Kültürü* kitabı akla gelmektedir. Jacob Burckhardt'ın ilki 1860'da basılan çalışması uluslararası

bir yaygınlığa sahip olmuştur. Dönem üzerine bir dizi çalışma yapan diğer bir tarihçi de Johan Huizinga'dır.¹ Bu iki ünlü Rönesans tarihçisinin incelemeleri birbirlerinden temel noktalarda ayrılırlar. Burckhardt dönemi daha çok İtalya üzerine odaklarken, Huizinga (1872- 1945) bu dönemi Avrupa odaklı ve özellikle Flemenk bölgesi üzerinde durmayı tercih etmiştir. Peki, o zaman Rönesans kelimesinin kullanımı ortaya çıkışı nasıl gerçekleşmiştir? Fransız ve İtalyan farklı kullanımlarına bakarak bunu kavramak mümkündür.

Fransız edebiyatçı Balzac (1799–1850), Ortaçağ'ı izleyen İtalyan resminden söz ederken Renaissance kelimesini kullanır. Huizinga tam yüzyıl sonra bu cümleyi ilk örnek olarak selamlayacaktır. Michelet (1798–1874) ve Burckhardt'ın kavramı benimsemeleriyle kelimenin kalıcılığı belirlenmiş olur. Ne dönemin içinden yazmış olmasına karşın Vasari'nin *Rinascita*'sı ne de büyük iz sürücü ressam Dürer'in *Wiedere Waschung*'u bu kelime kadar yankı bırakmamıştır (Panofsky 1960: 21).

Terimin kendisi ve kökeni konusunda rastlanılan bulanıklığın, terimin içeriği konusundaki anlaşmazlıkların yanında, bu bulanıklığın ikinci planda kaldığı söylenebilir. Ponofsky (1892–1968), Petrarca'nın yaklaşımını başlangıç olarak kabul eder ve bunu araştırır. Yeniden kurmak, yeniden doğmak, canlandırma, diriliş ve benzeri kavramların arasında gidip gelirken birey olarak yolu şaşırmmamak, şüphelenmemek pek mümkün değil gibidir² (Batur 1988: 19).

Petrarca'nın kendi zamanında dönemden ne anladığı ortadadır. Latinlerin söyleyiş ve yazış biçimlerine, Ortaçağ yorumlarından arındırılmış Yunan sanatının ve düşüncesinin ürünlerine geri dönüş düşüncesini; 1523'te ünlü ressam Albrecht Dürer (1471–1528) de aynı bakışı doğrulayarak, İtalyanların bin yıldır unutulmuş klasik sanata yeniden can verdiklerini söyleyecektir (Venturi 1986:103).

İlk çerçevede Rönesans'ı böyle tanımlamaktan başka bir yol yok gibi gözükse de Huizinga ve Ponofsky'nin içeriğe karşı farklı yaklaşımları mevcuttur. Huizinga'nın bu

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Huizinga 1980.

² Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Panofsky 1960.

çerçevedeki görüşleri çok daha radikaldir ve temel bir esasa dayanmıştır. Ortaçağ'ın pek çok karakteristik özelliğinin Rönesans dönemine mühür vurduğunu belirtmiştir. Huizinga'nın yorumu "Rönesans yeni bir çağın başlangıcındaki küçük bir aşamadır." ve " XVI. yüzyılın Rönesans ile özdeş kılınamayacağını kanıtlamak için Savonarola, Luther, Thomas Müntzer, Calvin ve Loyola'nın adlarını saymak yeter de artaracaktır ." (Batur 1988: 20) diyerek tepkisini ortaya koyar.

Ponofsky'ye göre, Rönesans'ın içeriğinin tarihini yazmış Vasari ve Londino'nun söz Masaccio'ya gelince Latin ve Yunan klasiklerini ölçü almadığını iddia ederler. Vasari ve Landino da Rönesans'ın doğuş evresiyle yetkinlik dönemi arasındaki en önemli ressam saydıkları Rimbaud'yu modern saymışlardır. Giotto'dan başlayan Piero della Francesco'da doruğuna varan hem dingin hem coşkulu bir zıtlık uslubuyla klasiklerin ölçüsünden taşması yeniden doğuş konusunun içeriği ile ilgili bir soru işareti doğurmuştur. (Panofsky 1988: 23)

Rönesans'ı tanımlarken hem klasik Antikçağ'ın değerlerini hem de Ortaçağ'ın devamlılığını önemsememek elde değildir. Tabii bu düzlemde Hümanizma yörüngesine geçmeden, Rönesans uyanışının neyle başladığını söylemek daha doğru olacaktır.

Büyük uyanışın nedeni neye bağlanmaktaydı? Yalnızca Antik Yunan'ın ve Roma'nın taklit edilmesi düşüncesi kavramın içeriğini tam olarak karşılayamaz. Doğal olarak Eskiçağa dönüş hareketi İtalyanlara çok çekici görünmüştür. Bundan da önemlisi ise İtalyan kentleri, laik kafalı bir halkı olan, ilgilerini bilinçli olarak tanrısal şeylerden kurtarıp insanlarla ilgili şeylere yöneltmiş olan yerlerdi (Burckhardt 1978:211). 1500'lerin İtalyanı çağını ülkesini bir bozulma ve değer yitiriminden sonra yeni bir yaşama karşı duyduğu bir etki çerçevesinde kavırıyordu. İşte bu durumda bir İtalyan ressam Vasari'nin gözüyle Rönesans teriminden ne anladığı, kavramın anlamı açısından önemlidir.

Yeniden doğuş olayına, geçmişte belli bir zaman diliminde meydana gelen tarihsel bir olgu gözüyle bakan ve aynı zamanda Latince *Renoscere* sözcüğünden, Rönesans sözcüğünün İtalyanca biçimini türeten ve bu kavramı öncelikle sanatlardaki canlanışı

tanımlamak için kullanan (yani sanat tarihinde geçen bir kavram olarak) ilk kişi, ressam biyografileri yazarı Giorgio Vasari'dir (1511–1574). *Rinascita* sözcüğü onun için, yakın sanata tarihinin büyük olgusunun standartlaşmış haline getiren kişidir. Vasari'nin temel amacı; sanatın yok olduğu zamanlarda onu canlandıran ve aşama aşama onu şimdi gördüğümüz güzellik ve yücelik derecesine yükseltenlerin yaşamlarını yazmak, eserlerini betimleyip, bu kişilerin çeşitli ilişkilerini gün ışığına çıkartmaktır. Böylelikle yükseliş ve çöküş devirlerinde sanat tarihini incelemiş kişi, şimdi onun ikinci doğuşunu ve gelişimini, zamanımızda eriştiği mükemmelliği çok daha kolay fark edecektir (Huizinga 1988: 29).

Vasari, Antik Yunan'da ve Roma'da sanatın doruklarını bulmaktaydı, bu yükseliş devrini çok uzun bir çöküş devrinin başlangıcına, İmparator Konstantin dönemine kadar gerilere götürmekteydi. Vasari'ye göre; "Gotlar ve Lombardiyalılar zaten kendiliğinden çökmekte olanı sadece yıkmışlardı. İtalya, yüzyıllarca Bizanslı ustaların "kaba, acınacak ve bayağı resimlerini" (Huizinga 1988: 29) tanımıştı. Vasari, yeniden uyanışın birkaç göstergesini çok öncelerinde saptamış olsa da büyük yenileniş ancak XIII. yüzyılın sonlarında iki büyük Floransalıyla, Cimabue¹ ve Giotto (1266-1326) ile gelmiştir. Bunlar *La vecchia maniera greca*²'yı (Eski Yunan tarzı) bir yana bırakmış, Bizans sanatından kopmuşlardır. Giotto "kendisinden sonra gelecek olan sanatı bugün eriştiği büyüklük ve mükemmellik derecesine yükseltenlere doğru yolun kapılarını açmıştır." (Huizinga 1988: 29).

Vasari'ye göre, Cimabue ve Giotto'nun beraberlerinde getirdikleri büyük yenilik, doğanın doğrudan doğruya taklit edilmesinden oluşur. Doğaya dönüşle Antikçağ'a dönüşü hemen hemen özdeş tutar. Eski sanatın kusursuzluğu bu sanatın rehberinin ve örneğinin doğa oluşunun sonucudur. Doğaya öykünülmesi sanatın temel ilkesidir.

¹ Cenni di Peppo (Giovanni) Cimabue (1240-1302) ya da bilinen adıyla Bencivieni di Pepo İtalyan ressam ve Floransa'da mozaikçinin yaratıcısı olarak bilinir. En meşhur öğrencisi Giotto'dur. İtalyan rönesansının ilk meşhur sanatçısı olarak adlandırılabilir. Cimabue özellikle bizans sanatından etkilenmiş son italyan sanatçısı olarak kabul edilir. Doğacılığa giden yolda öncü kişiliklerinden biri olarak değerlendirilen Cimabue gölgeleme ve orantıya çok dikkat eder. Yapılan eserlerinin bir kısmı Floransa'da 1966 yılında gerçekleşen sel sonrası zarar görmüştür. Assisi'de Aziz Francesco üzerine çalışmaları önemlidir (Faure 1997: 54).

² Eski Yunan hatta daha doğru bir tanımla Bizans sanatını anlatmak için kullanılmış bir kavramdır.

Eskileri izleyen herkes doğayı keşfeder. İşte kendi çağında bir İtalyan'ın Rönesans'a bakış açısı bu şekildedir.

XVII. yüzyıl boyunca, uygarlığın yeniden doğuşu kavramının zayıfladığı görülmüştür. Bu kavram artık anımsanan zaferlerdeki coşkunun yerine sanat aşkını ifade etmek açısından kendisine olan güvenini ve gücünü yitirmiş bir dönemi anlatmak için kullanılır. Ruhu bir yandan disiplin altına girip ölçüleşirken, diğer yandan ayakları yere daha sık basar olmuş, hatta coşkusundan da çok şey yitirmiştir. İnsanlar soylu ve zarif şekillere, devingen gösterişli söze, renklerin seslerin yoğunluğuna ve aklın eleştirel aydınlığına alışmıştır. Bütün bunlar, artık hiç de muhteşem, yeni bir zafer olarak görülmez. “Rönesans” artık bilinçli bir parola olma niteliğini kaybetmiştir (Çötükseven 1988: 35).

Kültürün doğuş kavramı, düşüncede yeniden bir yer kazandığında, ondan tarihsel bir yörünge olarak yararlanan eleştirel akıl oldu. XVIII. yüzyılın Aydınlanması'nın sökmekte olan şafağı, Rönesans deyimini yerden tekrar kaldırdı. Fakat geçen zamanla birlikte yeniden doğuş kavramı akademik dille resmi, tarafgir bir nitelik kazandı.

Pierê Bayle'in *Dictionnaire Historique et Critique*'inde XIX. yüzyılın sonlarına kadar bir ders maddesi olarak varlığını sürdürecektir olan Rönesans anlayışı şu şekilde anlatılır:

“Costantinapolis'in düşmesinden sonra bilimlerin yeniden canlandığı (diğer baskılarda edebiyatın yeniden doğduğu) İtalya'daki hümanist aydınların çoğunun dinsiz oldukları kesindir. Fakat diğer yandan da bilimsel dilin ve edebiyatın yenilenmesi Reucklin, Erasmus ve barbarlığın diğer felaketlerine karşı durmaksızın yaygara kopartan keşişler ve bunların taraftarlarca önceden görüldüğü gibi, Reformcuların yollarını açmıştır.”(Bayle 1991).¹

¹ Pierre Bayle 1647 ile 1706 yılları arasında yaşamış ünlü Fransız filozof ve yazarıdır. Ansiklopedik çalışmaları ünlüdür. Yaşamında din konusu önemli bir yer tutar babası Calvinist bir papazdır. Kendisi de Jezüit okulunda okumaya başladıktan sonra Roma Katolik Kilisesi'ne geçer 17 ay gibi çok ta uzun olmayan bir süre sonra yeniden Calvinizme geçer. Aydınlanma çağındaki ansiklopedistleri etkilemiştir. *Dictionnaire Historique et Critique* (Historical and Critical Dictionary) yazmış ilk baskısını 1697 yılında ikinci baskısını 1702 yılında yapmıştır. Eserin ayrıntısı için bkz. Bayle 1991.

Kısaca Bayle’e göre İtalya’daki Hümanizm düşüncesinin dinselikten uzak bir yapısı olduğu ve Konstantiniyye’nin düşmesi sonucu kesinlik kazanmış bir olgudur. Tabii Bayle’in bu düşüncesi daha sonraki tarihçiler tarafından rededilip Konstantiniyye’nin düşmesinden çok önce Rönesans’ın ortaya çıktığını söyleyeceklerdir. Birkaç yıl sonra Voltaire (1691–1778) bu görüşü tamamen arkasında bırakarak Rönesans için yeni tanımlama yapacaktır. Voltaire’in *Essai sur les mœurs et l’esprit des nations* aslı eserinde derinlikten yoksun, yüzeysel, duygudan yoksun tavrı şaşırtıcıdır. Fakat öte yandan Voltaire için de Burckhardt’ta olduğu gibi Rönesans’ın matrisi Ortaçağ İtalyası’ndaki kasabaların özgürlüğü ve zenginliği idi. Yenilenişin yaratıcı gücü, Toscana’nın dirimsel yeteneği idi.

“Bütün bu yaratıcılıkları yalnızca Toskanalılara borçluyuz. Toskanalılar, Osmanlıların Costantinapole’u işgalinden sonra Yunan dilinin ve beraberindeki Yunan eğitiminin ufak tefek kalıntılarının İtalya’ya nakledilmesinden çok önce söz konusu sanatları sırf kendi yetenekleriyle yeniden canlandırdılar. Bu nedenle edebiyatın yenilenmesini Constantinapole’lü sığınmalara borçlu olmadığımız ortadır. Bu adamlar zaten İtalyanlara Yunan dilini öğretmekten başka bir yeteneğe de sahip değillerdir.” (Huizinga 1988: 30).

Voltaire’in Floransa’ya bakışı böyleyken Guizot, *Avrupa Uygarlığının Genel Tarihi* adlı eserinde edebiyatın yeniden doğuşundan söz eder. İsviçreli Jacob Burckhardt ünlü Fransız tarihçi Michelet’in fikirlerinden etkilenmiştir. 1855 yılında Michelet’in *Rönesans* eserin alt başlığında yer alan *XVI. yüzyılda Fransa Tarihi* başlığında anlatılarıyla yazarın tavrının Aydınlanma’nın düşünceleriyle süreklilik gösterdiği görülür (Michelet 1996:5). XVIII. yüzyılın usçuları için olduğu kadar Michelet için de Rönesans Ortaçağ’ın barbar karanlığını aydınlatan bir ışıktı. Rönesans kavramı aklın, feodalite ve skolâstiğin zulmünden ve deliliğinden kendini kurtardığı anda, muzaffer yolunda ilerlemeye başlayan gelişme fikrinin yalnızca bir parçasıydı (Michelet 1996:9). Kısacası XVI. yüzyılda insanın dünyayla kurmuş olduğu bağ gerçeklik ve doğanın ilişkisiyle açıklanmıştır. Dünyanın nimetlerini anlamayı öğrenmiş, kişiliğinin değerini ve yeteneklerini kavramaya başlamıştır.

Burckhardt’ın büyük kültürel dönüşümüne ait görüşlerini tamamen Michelet’den almış olması bu görüşleri farklı yönlere çekmesine de engel olmamıştır. Rönesans’ın “dünyanın ve insanın keşfi” formülü Michelet’ten farklı olacaktır. Burckhardt

Rönesans'ı Aydınlanma ile bağıntılı görmeyen ve müjdecisi olarak görmeyen ilk kişidir. Ona göre Rönesans, kültürel bir idealdir.

Burckhardt, kişiselliğin gelişen bilincin bu devinimini her alanda gösterir. “*Bireyin gelişmesi*” adlı bölümde Leon Battista Alberti’yi¹ bütün yeteneklerini bilinçli bir biçimde geliştiren ve denetleyen en kusursuz evrensel insan tipi olarak selamlar. Dante’nin konuları için dizginlenemez tutkusu, Petrarca’nın ünü, büyük ulusal kahramanlara gösterilen saygıyı Burckhardt, bütün bunların yeni insan değeri simgesi altında oluştuğunu söylemiştir (Burckhardt 1977:206-266).

Burckhardt daha sonra Antikçağ’ın yeniden canlanması konusuna girer ancak bunu da yeterince irdeleme ihtiyacı duymaz. Yeniden canlanması; o dönemin temel özelliklerinden biri olarak görmememiştir. Dante’de, Petrarca’da ve Boccaccio’da fizyolojik betimlemenin ortaya çıkışı onun için çok daha önemlidir. Kültürel tarihin öneminden çok insana, sanat merakına bakmıştır. Son olarak Rönesans insanın görüntüsü için, hepten ahlâk dışılığına varan, engellenemez bir bireysellik, dine karşı öznel bir tutum, hoşgörülü, kuşkucu, alaycı ve eski batıl inançlarla modern kuşkuculuğun karışımı tanımıdır (Burckhardt 1977: 401).

Rönesans kavramını Petrarca ve Dante’den önceki dönemlere götürenlerde vardır. Henry Thode’un *Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien* adlı çalışmasında Assisili Francesco’nun lirik şevki, öznel hislenimi ve dünya güzelliklerine karşı duyduğu tutku yalnızca derin bir sanatsallığın gücü olmakla kalmamıştır. Toplumsal olarak da dilencilik tarikatları yeni bir yapının kurulmasına ön

¹ Leon Battista Alberti(1404–1472): İtalya’da mimarî sahada Rönesans hareketlerinin öncülüğünü yapan mimar ve heykeltıraş. Floransa’nın varlıklı tüccar bankacı ailesine mensup olan Alberti, ailesinin Floransa dışına sürgüne gönderildiği sırada, 1404 senesinde Cenova’da doğdu. Bologna Üniversitesinde hukuk öğrenimi gördü. Hukukçuluğu sevmediği için hümanistleri destekleyen Papa Baş mahkemesinde sekreter oldu. Floransa’da heykeltıraş Donatello ve mimar Brunelleschi ile kurduğu yolun ilişki sonucunda resimde perspektifi sistemleştirdi. Kozmograf Paulo Tosconeli ile kurduğu dostlukta Alberti’nin coğrafya ve astronomi alanında çalışmasını sağladı. Malatesto tapınağı, Montova’da St. Sebastiano ve St. Andrea kiliselerinde mimari üslubunu ortaya koydu. (Burckhardt 1978:220–221).

ayak olmuşlardır diyerek Rönesans olgusunu Aziz Francesco'ya kadar götürmüştür (Huizinga 1988: 33).

Bütün bu bilgiler doğrultusunda Rönesans kavramı için birçok farklı içerikler aşırı uçlarda tanımlanabilmiştir. Farklı tarihçiler ve düşünürler yeri geldikçe Rönesans terimini ve dönemin genel özelliklerini aktarmaya çalışmışlardır. Bu genel özellikler içerisinde ortak olan noktalar nedir? Sorusunun cevabı şudur: Rönesans'ın İtalya'da başladığı (şehirler değişkenlik göstermekte), zaman kavramı açısından ise Petrarca ile başlatılması konunun başında vurgulandığı gibi ortak olgudur. Terimin içeriğine bakılınca ilk akla gelenler, Antikite'ye dönüş ya da etkileşim ile Eski Yunan ve Roma uygarlıklarının etkisi cümleleridir. İkinci olarak söylenebilecek şey ise, dinî çalışmaların azalması teorisi de bu dönemde söz konusu bir durum değildir. Konu çeşitliliğin arttığı insanların tıp, hukuk gibi bilimler ile doğaya karşı ilgisi çoğalmış buna rağmen dine karşı ilgileri azalmamıştır. Bizans ve Arap dünyasının da daha ilgiyle izlenilmeye başlanmasının, çevirilerin yoğunlaşması ve İtalyan şehir devletlerinin ile Kilise devleti iktidarlarının birbirleriyle çekişmesi de ortaya çıkışta önemli unsurlar olarak nitelendirilmelidir.

Rönesans'ın ortaya çıkışı ve genel özellikleriyle ilgili verilen bilgilerden sonra bu bölümde kavramın yayılım (alımlama) ve gelişim aşaması ile Hümanizm'in varlığına değinmek gerekmektedir.

II.2. RÖNESANS'IN GELİŞİMİ VE HÜMANİZM

Rönesans'ın ortaya çıkışı ile yayılması dikkate alındığında Rönesans'ı üç döneme ayırmak mümkündür. Ayırım yapılırken, öncelikle dikkat edilen husus kronolojik sıralamadır daha sonra İtalya'daki diğer şehirlere yayılması ve son olarak diğer Avrupa ülkelerine yayılması da dikkate alınmıştır (Burke 2003: 13). Yeniden keşfin başladığı Petrarca ile başlayan dönem Erken Rönesans (1300-1490) olarak isimlendirilir. Ortaçağ dönemindeki gelişmelerin daha da pekişmesiyle ve olağanüstü yetenekli sanatçıları sayesinde doruğuna ulaşan bu yüzden Yüksek Rönesans dönemi olarak adlandırılan ikinci dönem ve çoğu kişiye göre bitti denildiği dönem olan Geç Rönesans dönemi

olmak üzere üç farklı dönemden bahsetmek mümkündür. Tabii ki bu bölümlemeler de tarihteki çoğu bölümler gibi birbirinden ayrışan ve kesilen süreçler değildir. Birbiriyle iç içe süreçlerin varlığından söz edilmektedir. Mesela Leonardo da Vinci doğum ve gençliği açısından birinci döneme dâhil edilebilecekken erişkinlik ve kendini geliştirme açısından yüksek Rönesans çağına mensup bir Rönesans adamıdır. Her dönemdeki gelişmeler birbirinin devamı ve var oluşlarıyla bir bütündür. Bu bölümde daha çok üzerinde durulacak olan konular Hümanizm'in ortaya çıktığı Erken Rönesans ve yayılımının hızlandığı Yüksek Rönesans dönemleri olacaktır.

II.3. ERKEN RÖNESANS

1300'lü yıllardan 1490'lı yıllara kadar olan dönemi kapsar. Bireyler bu dönemde Ortaçağ figürleriyle klasik çağ figürleri arasında gidip gelmektedir. Bizler Dante'yi Ortaçağ dönemi insanı olarak vurgularken XVI. yüzyıllardaki insanlar onu Petrarca ile beraber anabiliyorlardı¹. Onun ilgi alanlarının genişliği ve bu alanlarda şair bilgin ve filozof olarak elde ettiği başarılar, Roma kültürüne duyduğu hayranlık, kendisinden sonra gelenleri etkileme açısından Petrarca bilinen anlamda ilk hümanisttir.

Petrarca kendisini her şeyden önce bir şair, ikinci bir Virgilius² olarak görmüştü. 1341'de Roma'daki Capitol'de taçlandırıldığında bu duygusu pekişti (Burke 2003: 24). Lirik şiirlerinin yanında stoacı bir ahlâkçıydı. *Trionfi* adlı İtalyanca şiirinde aşkıta, ölümden ve nihayet şöhrette kazanılan büyük başarıları anlatıyordu. Petrarca'nın en etkilendiği kişilerden biri de Cicero'ydu. Cicero (İ.Ö 106-İ.Ö 43) ve Seneca (İ.Ö 4-İ.S 65) adına mektuplar yazması Antik Roma'ya duyduğu hayranlığı gösteriyordu. Tüm eserlerinde dikkate alınacak diğer bir durum bireye dair yeni ve güçlü bir imge kullanmasıdır. Simone Martini'den aldığı Laura'nın portresi, bireyin suretini çizmenin modern anlamdaki ilk portresi olarak tasvir edilmiş halidir (Petrarca 2002).

¹ Petrarca'nın Rönesans'ın tarihinin başlangıcı olarak kabul edildiğini Rönesans'ın ortaya çıkışı bölümünde değinilmişti.

² Petrarca neden önce Virgilius olarak kendini vurgulamayı tercih etmiştir. Virgilius ünlü bir Latin şairidir. Petrarca'ta olduğu gibi özellikle epik şiirleriyle meşhurdur. Virgilius, Cicero ve Seneca isimleri hümanistlerin en çok başvuracağı, örnek alacağı Romalılar olacaklardır. Dikkat edildiğinde Rönesans'ın ilk önce eski Yunan'a dönüşten çok eski Roma'ya dönüşü simgelediğini söylemek mümkündür (Burke 2003: 23).

Petrarca, bizim Ortaçağ dediğimiz kendisinden önceki son birkaç yüzyılın ışık çağı olarak gördüğü klasik Antikite'nin aksine, karanlık bir çağ olduğuna inanıyordu. A. Scipio Africanus'un hayatını anlattığı *Africa* şiirinde “Karanlık aralandığında, gelecek nesiller antik geçmişin ihtişamına yönelen yolu bulacaklardır” diye umduğunu ifade ediyordu. Petrarca'yı takiben birçok bilgin, kendi zamanlarını karanlığın ardından gelen bir ışık, uykudan uyanış olarak benimsemişlerse de Ortaçağ'ı bu kadar ihmal etmek kendilerini Ortaçağ kültüründen bu kadar ayırıştırmak doğru olmayacaktır. Petrarca dâhil çoğu hümanist aynı zamanda ortaçağlıydı (Burke 2003: 22).

Boccaccio da Petrarca gibi bilgin ve yazar rollerini bir araya getirmiş bir kişiliktir. Antik yazarların el yazmalarının araştırılmasına onun da katıldığını 1355 yılında Monte Cassino Manastırında *Asino d'Oro di Apuleio* (Apuleio'nun Altın Eşeği) bulmasından anlıyoruz. Petrarca gibi biyografiler yazdı. Havva'dan başlayarak Semiramis, Juna, Venüs gibi tarihteki ünlü kadın figürlerini *De Casibus Virorum Illustribus* (*On Famous Women*) eserinde birleştirdi. Ancak Boccaccio'yu bugün bize anımsatan en önemli eseri, kısa hikâyelerin birleştirilmesiyle oluşan *Decameron* adlı eseridir.¹

Petrarca (1304–1374) ve Boccaccio (1313–1375) aynı dönemlerde yaşayan iki İtalyan şair de İtalyan Dante'den esinlenmiş ve onun adına çoğu yerde dersler vermiştir. Uzun bir süre bu esinlenme devam etmiştir. 1348–49 yıllarında yaşanan kara ölüm (veba) travması da edebiyat ve sanatta etkisini gösteren bir durum olur. Rönesans'ın ilk nesli diyeceğimiz bu dönemin ardından Petrarca'nın esin kaynağı olduğu yeni kişiler ortaya çıkmıştır.

Yunan kültürünün de yeniden keşfi bu dönemde önem kazanır. Salutati (1331–1406) o dönemin ünlü hümanistlerinin yetiştiricisidir. Salutati daha çok, Petrarca'nın açtığı yolda giden; yani, antik edebiyatı yeniden keşfedip değerlendiren ilk hümanistlerin, tipik bir öncülüdür Salutati'nin, aynı Petrarca ve Boccaccio gibi, klasiklerden ahlâki dersler çıkarmaya çalışması, yaşadığı yalın yaşamın bir parçasıdır. Bu kuşaktan hümanistler, Klasizmi; zevk anlayışıyla ve pragmatik bir hayat tarzıyla özdeşleştirmekten, her zaman kaçınmışlardır. Salutati, Yunan bir hocayı Floransa'ya kadar getirmiş, beş yıl boyunca

¹ Boccaccio'unun eseri Türkçeye çevrilmiştir. Eserin içeriği için bkz. Boccaccio 2007.

hem Yunan dilini hem de retorik sanatının Brunı ve ikinci nesil hümanistler tarafından özümşenmesini sağlamıştır.

Salutati 1375–1406 tarihleri arasında otuz yıldan fazla süre Floransa Cumhuriyeti’nin başkâtipliğini yürüttü. Gönderilen ve alınan dış yazışmalardan ve bunların dosyalanmasından sorumlu bir büro olan yazmanlık, hümanistlerin düşüncelerini pratiğe dökmesinde önemli rol oynadı. Salutati’nin bürodaki halefleri, 1427’den 1444’e kadar Brunı ve hayatının sonuna doğru Floransa’ya dönen Poggio oldu.

Niccolò Niccoli (1364–1437), Leonardo Brunı (1369–1444) ve Poggio Braccioloni (1380–1459) gibi isimler İtalya’da ikinci nesil hümanistleri oluşturuyordu. İkinci neslin ortak noktalarına baktığımızda kitaplara duyulan ve Eski Roma kültürüne olan coşkulu ilgileri çok önemlidir. Poggio Braccioloni ve Niccolò Niccoli, Roma el yazmalarından model alarak “İtalik” denen yazı tarzını icat ettiler. Poggio, Cicero’nun konuşmalarını içeren sekiz el yazmasını bulmuştu. Bunun dışında yine Quintilian’ın *Institutes*’unu manastır kütüphanesinde keşfetti. Manastır kütüphanelerinde yaptığı araştırmalar o dönem için çok önemli kaynakların keşfini sağlamış ve diğer hümanistlere örnek teşkil etmiştir (Burke 2003: 28)

Erken Rönesans’ta diğer bir gelişme ise Brunı’nın çeviri kuramı ve pratiğidir; zira *translatia* terimi geleneksel nakletme anlamı dışında ilk kez çeviri anlamında Brunı tarafından kullanılmıştır. Brunı, Yunan filozoflarından çeviriler yaparken kelimelerin anlam hazinesiyle ilgilenmiştir Cicero bu kuşak için tam bir kahramandır. Onun yazıları çoğaltılmış, diyalogları keşfedilmiştir. Onun adına eserler yayınlanmıştır (Burke 2003: 28).

II.4. ERKEN RÖNESANS’TA HÜMANİZM’İN GELİŞİMİ

Hümanist tanımları Petrarca, Leonardo Brunı gibi yazarlar için kullanılmıştı. Hümanizm kavramı Rönesans’ın içeriğinde çok sık kullanılan, konunun özünü oluşturan düşünce akımıdır. Hümanizm edebiyatı, tarihi, resmi, heykeli ve siyasal düşünceleri derinden etkileme açısından, Rönesans’a tam anlamıyla esin kaynağı olan akımıdır. Akımın etki

sahasına bakıldığında düşündüğümüzden çok daha fazla yeri ve alanı etkilediği görülür. Hümanizm bireyi yeniden keşfetme sanatıdır.

Erken Rönesans dönemlerinde Hümanist bilginler, kendilerini yeniden canlanmış bir merakla antik metinleri incelemek suretiyle Studio Humanitatis'e¹ adadılar. Hümanistler Ortaçağ düşüncesi üzerinde bir hayli etkide bulunmuş olmalarına rağmen güçlerini ancak XIV. yüzyılda ortaya koymuşlardı. Klasikleri özgün biçimlerinde anlamaya daha fazla önem verilirken, bu durumda kaçınılmaz olarak dilbilgisinde kesinlik ve tarz bakımından saflık hususlarında ısrarlara yol açıyorlardı.

Hümanizm'de önemli gelişmelerden biri gibi 1390'lı yıllarda Manuel Chrysoloros² gibi Bizanslı bilginlerin Floransa ve Roma'da ders vermek üzere davetler almasıdır. Yunanca bilginlerin dersler vermesi Hümanizm'in yaygınlaşmasında önemli bir adımdır. Güney İtalya'daki manastırlardaki çift dil bilgisine (Latince-grekçe) sahip kişilerde hümanizmin gelişiminde önemli bir rol oynadılar Bu durumu, Roma ve Yunan el yazmalarının elde edilmesine yönelik yaygın bir çaba izlemiştir. Bu arada çoğu yerde başta Floransa'daki Platon Akademisi olmak üzere sayısız hümanist topluluk da kurulmaya başlanacaktır.

Coğrafya olarak Hümanizm de Rönesans kavramında olduğu gibi İtalya'da doğmuş, Floransa'daki merkezinden tüm yarımadaya yayılmıştır. XV. yüzyılın son dönemlerinde ve XVI. yüzyılda Alpler'in ötesinde genişledi ve birçok yerde etkisini göstermeye

¹ Studia humanitatis: Ortaçağın sonlarında XV. yüzyılda Rönesans çevirilerine ön ayak olan felsefe okulu. Erken Modern çağda yeni bulunmuş bir eğitim (öğretim) müfredatıdır. Akademik hayatı düzenlemek için ilkokuldan başlayarak oluşturulmuş bir sistemdir. Bu disiplinde çalışan kişiler klasik literatürü öğretiyorlardı. Tarih, retorik, diyalektik, felsefe, aritmetik ve Ortaçağ textleri yanında yabancı dil olarak da Yunanca öğretiliyordu. Öğrencileri özellikle ticaret ve siyaset konusunda hazırlıklarını iyi yapmış kişilerdi. Klasikleri öğrenmek ve diğer konularda konuşma, yazı, retorik de olsun öğrencilere bir takım haklar sağlıyordu (Aloni 2002).

² Manuel Chrysoloros(1355–1415) Konstantiniyye'de doğmuş ünlü Bizanslı bir ailenin oğludur. Türklere karşı yardım isteme amacıyla Venedik'e imparator Manuel II Palaeologus tarafından gönderildi. Floransa'da 1396 yılında ünlü hümanist Salutati ile tanıştı ve onun isteği ile Floransa Üniversitesi'nde Yunanca dersi vermeye başlaması hümanizmde önemli bir adım olmuştur. Daha ayrıntı bilgi için bkz. Burke 2003:30.

başladı. Bu noktada Hümanizm'in bu yayılımına tanıklık etmeden önce, Yüksek Rönesans konusuna açıklık getirmek daha faydalı olacaktır.

II.5. YÜKSEK RÖNESANS

Yüksek Rönesans, Erken Rönesans dönemine göre çok daha farklı bir yapıdadır.

1450'li yıllarda Alman Johannes Gutenberg'in matbaayı bulması ile Hümanizm ve Rönesans Avrupa'nın diğer şehirlerine daha çabuk yayılmaya başladı. Önce Basel sonra Roma'da matbaalar kurulmaya başlanmıştı. 1500'lere gelindiğinde Avrupa'nın 250 şehrinde matbaalar kurulmuş ve hepsi çalışır durumdaydı.

Matbaanın da etkisiyle 1490 – 1530 tarihleri arası tam anlamıyla Rönesans'ın ve ona bağlı başarının zirvesi olarak tanımlanır. Zirve tanımlaması Yüksek Rönesans isminin kullanılmasını çok daha iyi açıklamaktadır. Bu dönem İtalya sanatında Leonardo da Vinci (1452–1519), Raffaello (1483–1520) ve Michelangelo'nun (1474–1564), edebiyatta Ariosto'nun ve yayılımla paralel Kuzey Avrupa'da Erasmus ve Albrecht Dürer'in çağıdır. Siyasi felsefe alanında unutulmaması gereken isim ise Machiavelli'dir. Saydığımız bu kişilikleri tanımadan Rönesans'ın içeriğinin ne olduğu tam anlamıyla kavranamaz. Her biri kendi alanında birer dahi olarak nitelendirilen bu kişiler bugün dahi yarattıkları eserlerle rakipsiz durumdadırlar. Heykeltraş deyince dünyanın her yerinde Michelangelo akla gelirken, dinî resimler ve madonnalar deyince akla ünlü ressam Raffaello'nun gelmesi bu durumlara güzel örneklerdir.

Rönesans kavramının insanlara ilk hatırlattığı sanat alanındaki gelişmeler olmuştur. Sanat ve edebiyat bu iki kavram Rönesans'ın içinde çok önemli bir yer tutmuşlardır. Leonardo da Vinci karakteri çoğu kişiye göre Rönesans ile özdeşleşmiştir. Rönesans ile birlikte “Rönesans insanı¹” kavramı ortaya çıkmıştır. Çok yönlülük yani bir anda birçok farklı konuyla ilgilenmek, çalışma yapmak deyince ilk akla gelen kişilerden

¹ Rönesans'taki çok yönlülüğü vurgulamak için kullanılmış bir kavramdır. Önceki çağlarda bugün olduğu gibi bir konuda uzmanlaşma yerine birey filozofluk çatısı altında matematikçi, şair, ressam, bilim adamı vb görevleri yerine getirirdi. Rönesans'ta bu durum çok daha belirgindir. Şimdilerde her işi yapabilen insanlara Rönesans İnsanı kavramı kullanılabilir. Rönesans insanı ile daha ayrıntılı bilgi için bkz. Febvre 1995.

biride kuşkusuz Leonardo da Vinci'dir. Onun mesleğini sıfatlarken akla hemen Milano dükü Ludovico Sforza'ya (1452–1508) kendini tanıttığı mektup gelmelidir. Ressam olmak dışında yaptıklarını kendi diliyle şöyle özetlemektedir.

“Elimde çok güçlü ama taşınması çok kolay dolayısıyla düşmanı kovalamak veya gerektiğinde ondan kaçmak için kullanabileceğiniz hafif köprü örneklerim var. Kurulması ve sökülmesi kolay, sağlam ateşe ve saldırıya dayanıklı olanları da var bir kuşatma sırasında hisar hendeklerinin suyunu kurutma ve sayısız köprü, korunak, yükselen merdiven ve bu tür yapması zor cihazı inşa etme yollarını biliyorum... Belli bir hedefe ulaşmak için bir hendek ve bir ırmağın altından geçmek gerekse bile; geçit ve gizli yer altı tünellerini kullanmayı, siper kazmayı ve dolambaçlı yolları izlemeyi biliyorum... Barış zamanı, mimarlık, kamu ya da özel binaların tasarımı veya suyun bir yerden başka bir yere taşınmasında, herhangi bir mimara denk gelecek şekilde memnuniyet sağlayabilirim. Mermer, tunç ve kilden heykeller yapabileceğim gibi resim konusunda herhangi bir işi kim olursa olsun onun kadar iyi gerçekleştirebilirim...”¹(White 2001:124-125)

Mektubun içeriğine bakılınca Leonardo'nun daha çok savaş aletleriyle ilgili yeteneklerini vurgulama ihtiyacı duymuş olsa da suyla, heykelle, resimle, mimariyle, teknik işlerle ilgilendiği söylenebilir. Mektupta vurgulamamış olsa da Leonardo bitkiler, anatomi ve müzik konularıyla da ilgilenmiştir. 1451 yılında Floransa'da dünyaya gelen Leonardo 12 yaşlarında babası tarafından dönemin ünlü atölyesi olan Verrocchio'nun (1435–1488) atölyesine çırak olarak için yerleştirildikten kısa bir süre sonra yeteneklerini göstermeye başladı. Floransa'dan Milano'ya gittikten sonra asıl ününe kavuşmaya başladı. Milano'da resim yapmanın yanında bronz at çalışmaları ve not tutmaya başladığı defterlerinde yaptığı çizimler ile insanlığı bugün bile hayretler içinde bırakmaktadır. Hiçbir matematik bilgisi olmamasına karşın arkadaşından matematik öğrenecek kadar matematiğe ilgilidir. Leonardo'yu özel kılan da bu merakıdır. Bu merakın ona sunduğu sorun ise çok yönlülüğüyle ilgili olarak başladığı çoğu eseri bitirememesi ya da eser ile çok uzun zaman vakit harcaması olarak nitelendirilebilir. En ünlü eseri olan Mona Lisa tablosunda ve Son Akşam Yemeği freskinde o güne kadar denenmemiş yeni teknikler denemeyi ihmal etmemiştir. Son

¹ Mektubun tümü için bkz. White 2001:124-125.

Akşam Yemeği resim sanatının en etkin ruh bilimsel yapıtı olarak kabul edilir. Leonardo'nun bütün resimlerinde bilimsel çalışmalarının tesiri görülmüştür.¹

Leonardo da Vinci kadar ilgi alanına sahip olmasa da Michelangelo da resim, heykel ve şiirle ilgilenirdi. İtalya Caprese'de doğan Michelangelo Floransa'da Domenico Ghirlandaio'nun (1449–1494) yanına öğrenci olarak verilmişti. Bertoldo di Giovanni'nin zamanında, Medici ailesine ait olan San Marko bahçesinde çalışan genç Michelangelo, bu arada Lorenzo de' Medici² ile tanışmıştır.

26 yaşında ilk eseri olan genç Davut heykelini geceli gündüzlü çalışarak bitirir. İnsan vücudunu tanıyabilmek için cesetlerle bir odaya kapanıyordu³. Floransa'da iç karışıklıklar baş gösterince bu kentten ayrılarak önce Bologna kentine geçer bu kentte sıkıldığını yazdığı mektuplardan anlayabiliyoruz. Bologna'dan sonra kısa bir süre Floransa yolu görünse de sonraki durağı 1500'li yıllarda sanatın koruyuculuğunu üstlenmeye başlayan Papa'nın kenti Roma olacaktır. Roma'da çalıştığı sürece altı Papa'nın ölümünü yaşayacaktı. 1505 yılında II. Julius tarafından Sistina Şapelinin resimlerini yapmakla görevlendirildi. Bu resimlerin yapımı aşağı yukarı dört yıl sürdü; özellikle Adem'in yaratılışı bölümü canlılık açısından ressamlık sanatının en önemli eserlerden biri sayılır. Ana panodaki çıplak figürler insan anatomisi açısından birer şaheserdir. Fresklerin kapladığı ince uzun alan yaklaşık 40 metre boyunda ve 14 metre enindedir ve bu dev kompozisyon o ana kadar insan elinden çıkmış en büyük eserdir.

Papa II. Julius'un ölümünden sonra Musa heykelini Papanın anıt mezarı için yaptı. 1515'te Floransa'ya döndü. San Lorenzo Kilisesi'nin cephesine freskler tasarladı.

¹ Leonardo da Vinci ile ilgili daha ayrıntılı bilgiler edinmek için bkz. (Nicholl 2008), (Kemp 1989) ve (White 2001).

² Lorenzo de' Medici (1449–1492) İtalyan devlet adamı ve Floransa kentinin İtalyan Rönesansı dönemindeki fiili hükümdarıdır. Floransalı halk tarafından Muhteşem Lorenzo adıyla anılan devlet adamı Medici ailesinin bir üyesiydi. Diplomat ve siyasetçi olmakla kalmayıp sanatçı, şair ve bilim adamlarına maddi yardımda bulundu. Mesenlik kavramının en önemli temsilcisidir. Onun ölümünden sonra başta Floransa olmak üzere İtalya yarımadası işgaller dolayısıyla kendini bir türlü toparlayamadı. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Stephens 1992: 87.

³ Aynı durum Leonardo da Vinci içinde geçerlidir. Roma'da bu konu yüzünden şikâyet alacak kadar kadavralarla çalışmıştır. Anatomi çizimlerine bugün dahi hayranlıkla bakılmaktadır. Michelangelo ise bunu işi için kullanmayı tercih etmiştir (Faure 1996: 92).

Mediciler'in mezarları için yapılan capellayı düzenledi. Nemours duku Giuliano ve Urbino duku Lorenzo' nun lahitlerini yaptı.¹ 1534'te Roma'ya döndü ve kesin olarak buraya yerleşti şiirlerini yazmaya başlamak dışında son dönemlerinde mimariyle ilgilendi. Roma'daki St. Pietro bazilikasının kubbesini yaptı². Yine St. Pietro meydanının önünde bulunan *pietà* verdiği duygu ve gerçekçilik açısından çok değerlidir. Michelangelo eserlerine gösterdiği titizliğiyle ünlüdür insanlara karşı adaletsiz olmama, sorumlukları yerine getirmek onun için önemlidir (Michelet 1996:378).

Yüksek Rönesans dönemini sanat açısından değerlendirirken bir yandan da siyasal gelişmelere de odaklanmak gerekmektedir. 1494 – 1527 tarihleri, İtalya'nın Fransız istilasına uğramaya başlayan Roma'nın İmparator V. Karl'e bağlı olarak askerler tarafından yağmalanmasıyla biten dönemdir (Michelet 1996:162). Bu istila, İtalyan kültürüne büyük darbe vuracaktır. Dönemin en etkili iki siyasî düşünürü ise Niccolò Machiavelli (1469–1527)'dir. Fransızların İtalya'yı işgali ve İtalyanların buna neredeyse hiç direniş göstermemesi, farklı İtalyan devletlerinin ortak kaderlerinin belirginleşmesinin oluşturduğu kötümser hava ve Roma'nın barbarlar tarafından istila edilmesi İtalyan düşünsel hayatına yeni izler bırakacaktır (Mattingly 1965: 20).

Machiavelli'nin düşünsel yaşamında Fransız istilası farklı tonlamalarda etkili oldu. Medicilerin Fransız istilasıyla birlikte Floransa'dan ihraç edilmeleri ve 1513 yılında iktidara dönüşleri sonrası yazılmış olan *il Principe* (Hükümdar) siyasal bilgeliğin tam karşılığını öneren üslubuyla hem dönemi hem de sonraki dönemler içinde özgün bir kitaptır. İtalyan siyasî birliğin kurulması hayaliyle yazdığı eser, yirmialtı bölümden oluşmuş kısa bir kitaptır. Machiavelli kitabında iktidar ve hükümdar ilişkisinin içeriğini anlatmaya çalışmıştır.

“Hükümdarın niteliği iktidarın uzun ya da kısa olmasında doğrudan etkilidir. İktidar hem kazanılması hem de korunması zor bir iştir. Prens her zaman tehlikelerin olacağını bilip, önlemini almalıdır. Prens bunun için iki yola

¹ Gündüz ve gece, Alacakaranlık ve Şafak, Eylem ve Murakabe adlı ünlü figürlerini yapmıştır.

² St. Pietro Bazilika'sının kubbesinin içini süsledi ancak tam bitirmeden bıraktı. Onun ölümünden sonra asistanları Vignola ve Geoarge Vasari Papa V.Pius tarafından bu göreve atandılar ancak bu işi bitirme şerefi ise mimarlar Giacomo della Porta ve Domenic Fontana'ya düştü. (Faure 1993: 158).

başvurabilir: Yasalar ve zor kullanma. Birincisi insanlar ikincisi hayvanlara özgüdür. Gerekirse iktidarın korunması amacıyla kaba güce de başvurulabilir.” (Machiavelli 1988: 24).

Hülümdar adlı eserinde üzerinde durduğu düşünceler hem ona modern siyasal düşüncenin ilk üyesi ünvanı verecek hem de “Makyavelizm” adıyla bilinen ‘amaca ulaşmak için her yol meşrudur’ ilkesinin kurucusu olarak onun hor görülmesine sebep olacaktır.

Machiavelli, diğer eseri *Discorsi Sopra la Prima Deca di Tito Livio*’da¹ tarihsel içeriğiyle birlikte Cumhuriyet yönetimini över. Prens’te vurgulanan zorbalığı da bir devletin oluşturabilmesi için gerekli görür. Dine gösterdiği yaklaşım da o dönemin siyasî düşünürlerine göre farklıdır. Hristiyanlığın insanı muhlis yapıda yaptığını, savaşçılığını kaybettirdiğini düşünürdü. Eski Romalıları da farklı kılan şeyin tanrı korkusu duymamaları olduğunu söylemiştir.

Machiavelli’nin siyasal teorisi Hümanizm ile bağdaşmıyordu ve onu en çok eleştirecek olan kişi de o dönemlerde ‘Bir Prens nasıl olmalıdır?’ sorusuna cevap arayan hümanist Erasmus olacaktır. *Bir Hristiyan Prens Eğitimi* adlı eserinde Erasmus doğrudan doğruya cumhuriyet yönetimini savunur ve Machiavelli’nin aksine Hristiyan düşüncesinin bu şevki artıracağına inanır. Halkın başına bela olmayacak bir iki hükümdar bulmak zordur diyerek Machiavelli düşüncesine karşıtlığını gösterir²

Machiavelli realisttir ve klasik siyasî düşünürlerden farklı bir düşünceye sahiptir. Machiavelli’yi siyasî düşünme tarzında farklı kılan, onu yeni yapan insanın kendi güç ve iradesiyle kendi kaderine egemen olabileceğine, kendini zaman içerisinde yaratıp geliştirebileceğine dayanan dünya görüşündedir ki bu da Rönesans ve Hümanizm döneminde çok ta şaşırtıcı bir düşünme biçimi değildir. Siyasî düşünce teorisinde durum böyle iken; Hümanizm’in yüksek Rönesans’ta yansımaları bitmemiştir.

¹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Machiavelli 1983.

² Erasmus’un Machiavelli ile farklı düşüncelerini sunduğu bir hükümdarın hayatının anlatıldığı eserin içeriğine Erasmus’un eserlerinin anlatıldığı bölümde ayrıntılı olarak değinilecektir.

II.6. YÜKSEK RÖNESANS'TA HÜMANİZM'İN YAYILIŞI

Floransa'da Platon akademisi kurulmuş ve yeni Plâtonculuk hümanistler arasında hızla yayılmaya başlamıştır. Bununla birlikte Platon Akademisi'ne ve hümanist gruplara karşı o dönemin ünlü bazı kişileri tarafından eleştirilerde gelecektir. Bu kişilerden biri de Leonardo da Vinci'dir. Leonardo da Vinci, “Kendi çalışmalarının meyveleriyle değil, diğerlerinin yapıtları sayesinde tantana yapıp şık elbiseleri ve mücevherleriyle şişinerek ortalıkta dolaşıyorlar” (White 2001: 78) diyerek Platon Akademisi'nin üyelerini sert bir dille eleştiriyordu. Leonardo'nun deyişiyle; hümanistler çoğunlukla “başkalarının yapıtlarının borazancısı ve ezbercisi” olmalarına rağmen, Rönesans dünyasında az tanınan Yunan ve Roma yazarlarının etkisine açarak ve Ortaçağ üzerinde etkili olmuş olan yapıtları asıl halleri ile inceleyerek sanatlar için paha biçilemez bir hizmette bulunmuşlardı (Lee 2002: 15).

Sonuç olarak Hümanizm parçalarının toplamından daha büyük bir etkiye sahip, daha düşünsel bir etki ortaya çıkardı. Eski Yunanlı Protagoras'ın “ İnsan her şeyin ölçütüdür.” ilkesini devam ettirerek, dikkatini Tanrı bilim gücü ve sırları yerine insanlığın doğası, potansiyeli ve başarıları üzerine yoğunlaştırdı.

Hümanizm'den etkilenmek için illa da Hümanist bir akademinin üyesi olmak gerekmiyordu. Ressamlar Hümanizm'i, genişlemiş bir anatomi bilgileri sayesinde insan vücudunu gerçeğine daha uygun ve daha zarif bir şekilde yansıtırken, mimarlar XV. ve XVI. yüzyıl İtalyası'nın tipik özellikleri olan kubbeli ve dairesel yapılarında Hümanizm'i somutlaştırdılar. Yazarlar, insan doğasının mantıksal ve duygusal yanlarının iç gözlemsel tahlilini yaparak Hümanizm'i vurguladılar. Tarihçiler için ise geçmiş kavramsallaştırarak XV. yüzyılda köklü bir değişim göstermesini sağladılar. Hümanist tarihçiler tüm bakış açısını kalıcı şekilde değiştirdi. Ortaçağ dünyası artık, antik dünyanın olumlu kazanımlarını boğan batıl inançlar ve barbarlık ile özdeşleşiyordu. Bu değer yargısı Alman meslektaşlarını “... iğrenç barbarlıklarından

kurtuldukları ”¹ için tebrik eden Conrad Celtis ve “Gözlerimiz; zifiri geceden güneşin muhteşem aydınlığına açıldı ”² diyen Rebelias gibi yazarlar sayesinde hızla yayıldı.

Rönesans sanatçıları da inceliğin ve gerçekçiliğin değerini fazlasıyla artıran hümanist tesirden yararlandılar. Leonardo da Vinci, *Trattato Della Pittura* (Resim Risalesi)’de “İyi bir ressamın çizmesi gereken iki temel ilke vardır; insan ve onun aklındaki niyet” diye yazmıştır (Nicholl 2008: 71). Sanatçılar idealizmi yansıtmak için dinsel konuları uygun buldular. Yaygın olan temalar arasında İsa’nın çarmıha gerilişi, yeniden diriliş, göğe yükselişi ve Meryem ile çocuk vardı. Meryem ile çocuk konusu daha çok Lorenzo Costa (1460–1535), Massaccia (1401–1428), Raffaello, Leonardo, Tizianon (1473?-1576), Veronese (1528–1588) ve Bellini (1430–1516)’nin yapıtlarında işlendi. Aynı zamanda Eski ahitteki konular da popülerdi. İşçiliğindeki ustalığı, ortaya koyuşundaki mükemmellik ve gerçeklikle bu dönemin en iyi örnekleri Michelangelo’nun resim ve heykelleri olacaktır.

Hümanizm’in siyasî ve kültürel yaşama etkisiyle birlikte XV. yüzyılda Leonardo Bruni, XVI. yüzyılda ise Machiavelli ve Guicciardini’nin çalışmalarıyla tarih bilimi bir disipline dönüştü. Machiavelli Livy gibi klasik yazarların toplum yaşantısının önemli olduğu fikrine katılmıştır. Araştırmalarını taviz vermez bir dünyevi anlayışla tarih ve devlet adamlarına yönelik çalışmalarına bağlamak mümkündür. Hümanistler onu eleştirse de Machiavelli de Hümanizm’in tesirini yaşamıştır. Bu tesir o kadar etkilidir ki Platon Akademisi’nin üyelerinden biri olmuştur (Mattingly 1965: 33).

Diğer büyük hareketlerin çoğu gibi Hümanizm’de sayısız biçime girdi ki bunların iki tanesi özellikle belirgindi. İlki; yeni öğretinin temel Hristiyan inancıyla sentezlenmesiyle ortaya çıkan Hristiyan Hümanizmi idi. Her zaman olmasa da bu öğreti Kilise tarafından resmi olarak kabul edildi. Oluşan ikinci şekil tarihçilere yön veren ve daha aşikâr bir biçimde dünyevi olan bir hümanizmdi (Lee 2002: 16).

¹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Durant 1959.

² Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Elton 1963.

İnsanın tekrar keşfi tanrının bir kenara atılması anlamına gelmediği için Hıristiyan Hümanizmi Rönesans düşüncesinin ana akımlarından biriydi. Hümanizm, idealizm için önemli boyutta bir potansiyele sahipti ve onun yüksek mükemmeliyetçilik ve yeteneklerini kullandı. Bu durum Neo-platonizmin doğuşunda, Kitab-ı Mukaddes'in araştırılmasında açıkça görülüyordu.

Neo-plâtonizm XV. yüzyılda İtalya'da doğdu. Ortaçağ düşüncesi olarak adlandırabileceğimiz skolastisizmin alternatifi olarak belirdi. Adını aldığı Platon'un Devlet ve Yasalar¹ isimli yapıtlarından ilham aldı. Skolastisizm Aquinaslı Thomas'ın Hıristiyan inancı ile Aristoteles felsefesini sistemleştirmiş halidir. Neo- Plâtonizm bu düşüncesi ortadan kaldırmak için Marsillio Ficino (1433–1499) ve Pico della Mirandola (1463–1494) tarafından geliştirildi. Neo- Plâtonizm insanlığı yaradılışın farklı açılarını, insanı ve cansız evreni, idealize olduğu kadar gerçek yönleriyle algılamaya götürdü. Asıl vurgu, insanın ona verilmiş olan meziyetlerin tamamını geliştirerek tanrıyı o mükemmellik kaynağını görmeye yönelik çabası üzerineydi.

Hıristiyan Hümanizmi, Skolâstik düşünceye sürekli saldıran ve İncil ile ilgili araştırmalara girişen bir nitelik kazanarak Kuzey Avrupa'da gelişti. İtalyan bilginleri birçok klasik metnin aslına uygun örnekleri üzerinde yaptıkları hatasız ve ayrıntılı araştırmalar ile diğerlerine örnek oldular. XVI. yüzyılın başlarından itibaren benzer bir ilgi özellikle Colet², Lefevre d'Etaples³ ve Erasmus tarafından Kitab-ı Mukaddes üzerinde yoğunlaştırdı (Aston 1974: 77). Onlar, klasik öğretinin kutsal kitapla ilgili araştırmalara uygulanmış halinin, İncil'deki emirlere kesin bir dönüş ile neo-platonizmi

¹ Platon'un bu eserleri Türkçeye çevrilmiştir. Devlet eseri için bkz. Bkz.Platon 2009,Yasalar eseri için ise bkz.Platon 2007.

² Johm Colet (1467–1519) Erasmus'un İngiltere gezisi sırasında tanıştığı ve düşüncelerinden fazlasıyla etkilendiği İngiliz hümanistidir. Hıristiyan Hümanizmi'nin erken isimlerinden biridir. Kilisede değiştirilmesi gerektiğine inandığı düşünceler vardı. Erasmus'un Hıristiyan Hümanizmi ile tanıştıran kişi olarak nitelendirebilir. Onun örnek aldığı kişiler ise İtalya hümanistler Pico della Mirandola ve Marsillio Ficino'dur. Yeni platonculuktan etkilenmiştir (Aston 1974: 78).

³ Lefevre D'etaples (1455–1536) Reformasyon düşüncesine katkıda bulunmuş bir Fransız düşündürdür. Erasmus ile yazıştığı mektuplarda düşüncelerine baktığımızda Erasmus'un incile bakışına benzer düşünceler görmekteyiz. Etaples'te Erasmus gibi Katolik kilisesinden ayrılmadı. İncil'in Fransızca çevirisini yaptı. Kitaplarının bazıları kilise tarafından yasaklanmış sürgüne bile gönderilmiştir. Fransız kralı I.Francis tarafından himaye edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.Aston 1974: 74.

güçlendirerek inancı ile zekânın daha büyük bir uyumunu sağlayabileceğine inanıyorlardı. Ulrich von Hutten'in *Letter to the Obscure Man* (Kaybolmuş insana mektuplar) adlı eserinde bir dizi saçma sapan konuda ünlü tanrı bilimcilerden tavsiyelerde bulunmasını istiyordu ki bu skolâstik düşüncenin giriftlerine bir atıf niteliğindeydi.

Hümanizm'in daha bariz biçimindeki dünyevi olan bir türü ise XIV. ve XV. yüzyıllarda yine İtalya'da gelişti. Bu oluşumda, dünyadan kopup keşiş tarzı çileci bir hayat yaşam düşüncesi terk edildi ve toplum ilişkilerine aktif bu katılımın insan çabalarının en değerlisi olarak kabul edildiği, toplumcu Hümanizm doğdu. Toplumsal Hümanizm'in gelişmesin de tarihsel araştırmalarda köklü değişimlerin yaşanmasına neden oldu.

Hümanizm'in XVI. yüzyıl Avrupa'sına etkilerinin değerini ölçmek mümkün değildi. Hristiyanlık ile Hümanizm'in sentezi Rönesans'tan Reformasyon hareketine giden yolu açtı. O ana kadar karmaşık bir yapı içinde öğütölmüş, Hristiyanlık yeniden yorumlanan, tartışılan bir konu haline geldi. Neo-platonizm Skolastisizm'e göre dinsel inancı daha bireysel bir yaklaşım getirdi. Antik yapıtların incelenmesi, aynı zamanda eskiden beri doğru kabul edilmiş bilgileri tartışmaya açtı. Kutsal kitaplara karşı farklı bir yönelimin oluşmasını sağladı. Bu durum Kilise'de delikler açtı ve Kilise'nin kurumsal zayıflamalarına yol açtı. Diğer yandan kader, inanç ve erdem gibi tanımların yeniden gözden geçirilmesi ve Katolik dogmaların yeniden incelenip yorumlanması, Reformcular için uygun ortamı yarattı. O günkü dönemin ünlü metaforuyla Erasmus'un yumurtasından Luther'in kuluçkasıyla farklı türden kuşlar çıktı¹. Hümanizm, Rönesans ve Reformasyon arasındaki en önemli bağıntıyı oluşturmaktadır. Bu bağıntıyı daha iyi anlayabilmek için, gelecek bölümde Kuzey Avrupa'nın en ünlü hümanistlerinden ve Reformasyon düşüncesine en büyük katkıyı yapan kişilerden biri olan Erasmus'un hayatını daha sonra Reformasyon bağlantısını anlatmaya çalışacağız.

¹ Hristiyan hümanizminin reformatörlere etkisi için daha ayrıntılı bilgi için bkz. Olin 1987.

III. BÖLÜM

ERASMUS

Erasmus geçmiş zamanların en ünlü hümanistlerinden biriyken Reformasyon sonrası kendi düşüncesinin yok olması gibi ününü de kaybetmiştir. Erasmus neden araştırılıp öğrenilmesi gereken biridir sorusunun cevabını onun biyografilerinden birini yazan Zweig’in diliyle verelim:

“XVI. yüzyılın en parlak ve büyük ünün taşıyıcısı olan Rotterdamlı Erasmus’un bugün için sadece adı biliniyor. Artık unutulmuş olan uluslar arası bir dilde Hümanist Latince’de kaleme alınmış sayısız yapıtları el değmeksizin kitaplıklarda uyumakta, bir zamanlar ünü dünyayı tutan bu yapıtların içinden sesini zamanımızda da duyurabileni hemen hemen yok gibi. Erasmus’un kişiliği ise güç anlaşılrlığı ve türlü çelişkileri yansıtır şekli ile tarihteki çoğu devrimcinin arkasında kalmıştır. Özel yaşamının pek çekici bir tarafı yoktur. Sessizliği yeğleyen, hiç durmaksızın çalışan bir insanın canlı ve renkli bir yaşam öyküsünün kahramanı olması enderdir.” (Zweig 1998:187).

Peki, bütün bu olumsuzlukların ve unutulmuşlukların yanında Erasmus’u diğerlerinden daha özel kılan şey neydi? Yine Zweig’in diliyle cevap vermek gerekirse:

“Erasmus, Avrupa’nın bütün kalem sahipleri ve yaratıcıları arasında ilk bilinçli Avrupalı, barış uğruna savaşıma yürekliliğini de gösterebilen bir barış dostu, dünya ve düşünceye yandaş Hümanist idealin en güçlü savunucusuydu. Yeryüzünde usun ve mantığın gerçek düşmanı sayıp yadsıdığı tek şey ise bağınazlık oldu. Kendisi insanların belki de en bağınaz olmayanıydı. Belki de en üstün düşünürlerin katında değildi, ama çağının en bilge kişisiydi. Bir iyilik perisi değildi, ama iyi niyetliliğinde ve insanların iyiliğini istemesinde içtendi. İnancına göre gerek bireyler gerekse toplumlar arasındaki çekişmeler, karşılıklı kaba kuvvete başvurulmadan çözümlenebilirdi. Düşüncede bağımsızlık, Erasmus için en doğal nitelikti, bu aydın ve özgürlük tutkunu kişi ne zaman biri, üniversite kürsüsünde ya da kilisede kendi kişisel gerçeğinden, Tanrı’nın onun ve yalnızca kulağına fısıldadığı kutsal bir kelammış gibi söz etse bu davranış yeryüzünün o kutsal çok yönlülüğüne karşı işlenmiş bir cinayet saydı.” (Zweig 1998: 188).

Erasmus için en önemli şey karşıtlıkların Hümanizm’in içerisinde bağdaştırılmasının sağlanmasıydı. Kim ne derse desin uzlaşmacı ve rasyonel tutumundan asla vazgeçmedi, savaşı ölene kadar karşı çıktı. Erasmus tutkulu bir Hristiyan ve İsa severdi. Luther döneminden önce eserleri en yaygın biçimde okunan ve –tıpkı Luther gibi- reforme etmek istediği Kilise’nin en inandırıcı eleştirmenlerinden biriydi, ancak Luther’e göre

fazla yumuşak ve şüpheliydi¹. Luther Erasmus'un tarafsızlığını, Erasmus da Luther'in katıllığını ve inatçılığını asla sevmediler (Zweig 1998: 190).

Bugün Zweig'nin dönemine göre Erasmus, çok daha fazla araştırılıyor ve anlaşılmaya çalışılmaktadır. Kitaplara inanmış bir kişilik olarak çok farklı tarzlarda kitaplar yazmıştır. Eserleri için yeri gelince deyimleri topladı, kutsal kitabı inceledi, methiye yazdı tüm eserleriyle farklı kişilikleri etkiledi. Hümanizm akımının bu en etkileyici ve en meşhur kişisi aydınlanma yoluyla insanlığın ilerleyebileceğini düşünüyor, eğitim ile herkesin iyi bir ahlâka sahip olabileceğine inanıyordu. Yaşamın tutarsızlığının Hümanizm aşamasına varılmasıyla kendiliğinden geçeceğine inanıyordu.

Güçlü bir hafıza ve olağanüstü kavrama yeteneği, insanlara kendisini anlatma isteği Erasmus'a ait en belirgin özelliklerdir. Hümanizm çağı aynı zaman da iletişimde mektupların çağıydı. Bilgilerin paylaşılması, fikirlerin danışılması ancak bu yollarla gerçekleşiyordu. Erasmus da çağından birçok kişiyle fikir alışverişlerinde bulundu. Yeri geldi insanları dinledi yeri geldi insanlara anlattı ve öğretti. Hayatı boyunca anlatmaktan ve dinlemekten vazgeçmedi.

III.1. ERASMUS'UN HAYATI (DOĞUMU, ÇOCUKLUĞU VE OKUL HAYATI)

XV. yüzyıldan XVI. yüzyıla geçiş, Avrupa tarihinin dönüm noktasıdır ve bu çağda gerçekleşen değişimin boyutu ancak XX. yüzyıl ile kıyaslanabilir. Coğrafi keşifler, Rönesans ve Hümanizm ile Reformasyon'un ayak sesleri bu çağda duyulmaya başlamaktadır. İşte bu yıllarda çağa şekil verecek kişilerden biri olan Erasmus dünyaya gelmektedir.

Erasmus, 1460-1470 yılları arasındaki on yılın birinde 27 Ekim'i 28 Ekim'e bağlayan gece Rotterdam'da doğdu (Schoeck 1990: 26). Kesin olarak hangi yıl doğduyuyla ilgili ciddi şüpheler (belirsizlik) vardır. Bu belirsizliğe rağmen, doğum tarihinin 1466- 1467

¹ Erasmus'un kişiliği konusunda bazı anlaşmazlıklar mevcut kimilerine göre uzlaşmacılık ve korkaklık iç içe girmiş durumda, kimilerine göre sadece barışsever ve çatışmaları sevmiyordu. Bu özelliklerden dolayı pasifizm olduğuna dair ipuçları vardır. Erasmus ve pasifizm için bkz. Olin 1987: 21-30.

yıllarında olması daha muhtemeldir¹. Ölüm tarihi ise bu şüphelerden uzaktır. 12 Temmuz 1536 tarihinde Basel kentinde vefat etmiştir (Rummel 1990: 22).

Evlilik dışı bir ilişki sonucu doğmuş olması ve babasının rahip kişiliği çocukluğu ile ilgili bilgilerin varlığını sınırlandırmaktadır. Annesi ve babasının Erasmus'a tam olarak hangi ismi verdiğini bilmiyoruz, babasının küçükken ona kendi ismi olan Gerard olarak seslendiğine dair öyküler varsa da bunun gerçekliği tartışmalıdır (Huizinga 1952: 6). O dönemler Humanizmin etkisiyle isimler Latinceleştiriliyordu ya da Yunancaleştiriliyordu.² Erasmus kendi ismini de Latinceleştirme sonucu aldı. Erasmus ilk Hıristiyanlık dönemlerindeki azizlerden birinin ismidir.

Baba tarafının köken olarak Gouda yakınlarındaki bir yere dayandığı anlaşıyor, her iki ebeveynin de çok zengin olmasalar da güçlü ailelerden geldikleri söylenmektedir. Erasmus'un ebeveyni evlenmemişlerdi ve bu durum, Kilise yasası gereği, onun papazlığa atanmasının önündeki başlıca engel olarak kaldı. Erasmus'un kendisinden üç yaş büyük olan Peter adlı bir kardeşi vardı. Annesi dul bir kadındı ve babası bir ara papaz olmuştu. Esasen babası klasik Latin ve Yunan edebiyatı üzerinde çalışmış olan ve yaşamını kâtiplik yaparak kazanan eğitilmiş bir kişiydi. Annesi ve babası küçük yaşlardayken öldü; akrabalar iki çocuğa mümkün olduğunca para harcamak istemediler bu yüzden dokuz yaşında ünlü Hümanist Hegius³'un okuluna gönderildi. Burada Hümanizm'in ilk tadını aldı, canlandı ve bütün yaşamı boyunca ona katkıda bulunacak güçlü hafızasını keşfetti. 1478 dolaylarında Deventer'deki Aziz Lebuin okuluna gönderildi.

¹ Erasmus'un doğum yılı her kaynakta farklı gösterildiğinden böyle bir yola gidildi. Çoğu kaynakta doğum yılının tam tarihinin bilinmediği üzerine bilgiler vermiştir.

² Hümanist çevrelerde gerçek ismin kullanılmasında ziyade klasik dönemden bir kişiliğin ya da kendi isim ve soyadlarının yerine yunanca ya da latince karşılıkların kullanmak vardır. Bu duruma örnek vermek gerekirse reformosyonda Philip Malenchton verilebilir. Schwartzert olan soyadını yunanca aynı anlama gelen melen-thon (kara Toprak) olarak değiştirmiştir (Ökten 2000:117).

³ Alman Hümanizminin önde gelen isimlerinden biridir. Hegius Deventer'deki okulun müdürüdür. Okulunda birçok öğrenci eğitim aldı ve Hümanizm eğitimi bulduğu bölgede sağlamlaştırdı

Manastır'da Ortak Yaşam Din Kardeşleri¹'nin etkisi vardı (Huizinga,1952: 20). Din kardeşlerinden Jan Synthen adlı biri, muhtemelen daha iyi tanınan Alexander Hegius ile birlikte çalışmış, Erasmus'a öğretmenlik yapmıştır.

1484'te baş gösteren veba salgını Erasmus'un okuldan ayrılmasına neden oldu. Erasmus kardeşiyle birlikte yine Din Kardeşleri tarafından işletilen bir öğrenci yurdunda kaldıkları "s-Hertegonbasch" okuluna gönderildi. Bu kardeşler için bir dönüm noktasıydı. Erasmus'un anlatımına göre, Winckel ve diğer görevliler en azından Erasmus üniversiteye gitme niyetinde olmasına rağmen, onların yetimliklerinden kaynaklanan yoksulluk dolayısıyla din okuluna gönderildiler (Smith 1923: 15).

İki yıl Hortegenbosch'ta kaldıktan sonra ağabeyi Pieter, Delt yakınlarındaki Sion'da bulunan Agustinyen katedraline girmiş, Erasmus da kısa bir süre sonra Steyn'de aynı yapıya katılmıştı. Steyn'de Erasmus'u en mutlu eden şey oradaki iyi bir din eğitiminden çok okulun sahip olduğu kütüphanesiydi. Manastırda geçirdiği yıllar boyunca kendini daha çok güzel sanatlara, Latin edebiyatına ve resme vermiştir bu dönemde dinle çok ilgilendiğine dair kanıtlar yoktur. Bu meraklarına karşılık 25 Nisan 1492'de Utrecht piskoposu tarafından rahip olarak kutsanmıştır (Huizinga 1952: 13).

Erasmus her zaman özgürlüğüne düşkün olmuştur. Kendisini sıkı tutan ne varsa bunları çevresinden yavaş yavaş uzaklaştırır. Ancak bunu doğrudan yapmak yerine çoğu zaman dolaylı yollara başvurur. İki Papa'dan din adamı giysisi giymeme ayrıcalığını kopardı, perhizden doktor raporuyla kurtuldu ve en önemlisi manastırdan ayrıldıktan sonra farklı yollarla geri manastıra dönmemeyi başarmıştı. Ancak manastırdan kurtulması kolay olmadı. Sıkıcı öğrencilik yılları uzun sürdü ve güç koşullar altında öğrenim hayatını

¹ Ortak yaşam hareketi, Kilise'nin kurumsal denetim mekanizmasına bir alternatif olarak yaygınlaşan gizemci Hristiyan cemaatlerinden biridir. Özellikle Hollanda ve çevresinde yaygınlık göstermiştir. Ortak yaşam hareketi, bireyin yaşamını tümüyle cemaate adanmasını pratik eylem düzeyinde imanının kanıtlanması için gerekli görüyordu."Modern adanmışlık"(Devotio Moderna) denilen bu hareket, XV. Yüzyıl sonlarında kiliseye en sert eleştirileri yöneltecek insanların yetişmesinde etkin rol oynayan bu harekettir. Bununla birlikte Reform'da görülen, eşitlikçi, komin bir yaşamı Hristiyanlığın esası kabul eden hareketlerin öncüsü olmuştur (Ağaoğulları-Köker 1997: 101).

gerçekleştirdi. Manastır yaşamını çok sevmemesine rağmen 26 yaşına kadar manastırlarda yaşamak zorunda kaldı.

Cambrai piskoposunun Erasmus’u İtalya ziyaretine sekreter olarak katması ona manastırdan ayrılma şansını sağladı. Sekreterlik görevinin verilmesine neden olan şey ise dildeki becerisiydi. Latince konusundaki çalışmaları ilk meyvesini burada vermişti. Piskoposun geziyi bir süre için erteleme kararı Erasmus’a bir süre istediği gibi yaşama şansı tanıdı. Büyük ziyafetlere katılabiliyor, farklı insanlarla tanışma fırsatı bulabiliyor ve kendisini tutkuyla bağlı olduğu Latin ve klasik Kilise incelemelerine verebiliyordu. Bu esnada gördüklerinin doğrultusunda ilk diyalogu olan *Antibarbari* eserini yazmaya girişiyordu. Cambrai Piskoposunun ansızın İtalya gezisinden vazgeçmesi, özgür güzel günlerin bitmesi anlamına gelecekti. Erasmus’un manastır hayatına geri dönmek gibi bir niyetinin olmadığı anlaşıyordu. Piskopos da teoloji üzerine doktorasını yapmak için Paris’e burslu olarak gönderilmesini istedi. Cambrai piskoposu küçük bir burs sağlayarak Erasmus’un Paris’e gitmesini sağladı (Rummel 1990: 14).

1495 yılında teoloji eğitimi için Paris’e gitti ve orada mektuplarından da anlaşıldığı üzere pek memnun kalmadığı College Monteigu’da kaldı. Sıkı kuralları ile insanı dış dünyadan soyutlayan neşe ve zevkin olmadığı bir yer olarak tasvir eder. Yatak odaları, sağlık koşullarına uygun olmaktan uzaktaydı. Tuvaletler yatak odalarına “hissedilebilir” derecede yakındır, duvarlar sıvanıp bırakılmıştır ve çıplaklığı bakanın içini dondurur, ona göre burada ağır bir hastalığa yakalanmadan uzun süre yaşamak mucize gibi bir şeydir. Yemekler ayrı bir kötüdür, yumurtalar kokar ve şaraplar ekşimiştir.

Erasmus daha sonra “Konuşmalar’ında” okulun durumuyla şöyle alay etmiştir:

“-Monteigu’dan mı geliyorsun? O halde başını defne dalları süslemektedir kuşkusuz!
- Hayır, yalnızca bitkilerle süslüdür başım” (Smith 1923: 24).

Manastırlar o dönemlerde doğaya da başvurulardı. Dersler ona fazla çekici gelmiyordu. Skolâstik eğitiminin modası geçmişti, bu eğitimi hiç sevmiyordu. Bu dönemde yakalandığı bir hastalık teolojide yaptığı doktorayı feda pahasına, manastırdan çıkma

olanağını verdi. Kısa bir iyileşme dönemi sonrası Paris'e geldi. Çok hoşlanmasa da zengin İngiliz ve Almanlara ders vermek zorunda kaldı. Ortaçağ dünyasında sınıflar arası fark ve sınırlar çok belirgindir. Düşünür ve yaratıcı, bilim adamı, sanatçı için bu dünyada tam bir özgür dünya söz konusu değildi. Yaratma işlemi ile uğraşan herkesin güçlü birilerinin korumasına girmek dışında bir yolları yoktu.¹ Günlük ekmeğini sağlamak için girilen yol, onur kırıcı bir duruma dönüşebiliyordu. Erasmus için de bu durum geçerliydi. Açıkça başkaldırmak gibi bir krakteri olmadığı için oyunu kurallarına göre oynamak zorunda kalıyordu Birçok eserinde sayısız kişiye ithaflarının nedeni de budur. Hastalık sonrası Paris'le gezi hayatı da başlar. Zaten Erasmus çocukluğundan itibaren kendisini, bir yere ait hissedememiştir. Paris yaşamı sonrası şimdiki durağı İngiltere'dir (Rummel 1990: 21).

Rotterdamlı Erasmus, genç öğrencisi Lord Mountjoy ile gittiği İngiltere'de ilk kez ölçsüz bir mutlulukla tinsel gücün kuvvetlendirici etkisini gördü. İngiltere, Fransa ile yaşadığı Yüzyıl Savaşları sonrası, iki hanedan arası taht mücadelesine sahne olan Çifte Gül savaşlarını da yeni bitirmişti. Erasmus ilk kez yalnızca düşünce ve bilginin güç kaynağı sayıldığı bir ülkeye adımını atmıştı. İngilterede Yunanca öğretmenleri buldu ve Yunancasını geliştirdi. En parlak düşünürler ve en büyük adamlar ya dostları oldu ya koruyucusu. VIII. Henry henüz veliahtken bu Rotterdamlı din adamını yanına çağırtmıştır. (Huizinga 1952: 54)

İngiltere'de Thomas More (1478–1535), John Fisher² (1469–1535) en yakın dostları olur. Bu en yakın dostları da İngiltere gezileri esnasında edinir.

İngiltere günleri Erasmus'u değiştirir, kendine güveni artar, bilgisini her yönde geliştirmesini sağlar. Alman taşra hümanistlerin kaba saba davranışlarının yanında

¹ Rönesans'ta en belirgin durumlardan biri sanatçıların ve yazarların himaye ihtiyacıdır. Bugün olduğu gibi telif hakkı, galeri gibi kavramların yoksunluğu sanatçı ve yazarları güçlü ve zengin kişilerin himayelerine girme ihtiyacı duyuruyordu. Eserler krallara ithaf edilirken resimler kişilere özel yapılabilirdi.

²İngiltere'deki önemli hümanistlerden biridir. Teoloji eğitimi almıştır. Rochester psikoposluk görevine getirilmişti. Erasmus üzerinde önemli etkileri vardır. İncil çalışmalarında karşılıklı yardımları vardır. Erasmus ve Fisher arasındaki iletişimin ayrıntısı ve mektupların detayı için bkz. Rouschause 1968.

aristokrat tutumlarını İngiltere’de tanıştığı soyluların evinde geliştirmiştir. Thomas More ile dostluğu ve kişiliği onun için çok daha önemlidir. Şövalye Hutten bir mektubunda Erasmus’tan Thomas More’u tasvir etmesini isteyince o da şu mektubu yazmıştır:

“Şanlı Hutten, buyurduğunuz gibi Thomas More’un yazıları bilgi ve zekâ bakımından erişilebilecek en yüksek seviyesinin cisimleşmiş halidir. Dehasına duyduğunuz sevgiyi paylaşan pek çok kimsenin olduğuna eminim. En üstün biçim güzelliğinden de fazla coşku ve sevgi uyandıran o en tatlı bilgelikle ilgili olarak Platon’un bir sözünü hatırlatmadan edemeyeceğim: Hoşlanma bakmaktan türer. Zihnin kendine özgül gözleri olduğu için bu durum için de geçerli bu söz. Birbirini hiç görmemiş ve konuşmamış kişilerde derin bir sevgi doğabilir.

More’un ayrıntılı bir portresini çizmem yolundaki arzunuz karşısında kendimi yetersiz bulduğumu belirtmek isterim, keşke samimi ısrarınıza yarasır derecede becerikli olsaydım. Ben tabî ki dünyanın en latif kişisi olan bir dostumu düşünmekle keyifli vakit geçirmiş olurum. More’un bütün başarılarını herkesin layığıyla idrak ettiği söylenemez. Ben de bu konuda iddialı değilim. More, kanımca en az Büyük İskender veya Achilleus kadar çetin bir tasvir konusu. Ve en az onlar kadar layık ölümsüzlüğe. Böyle konuya Apelles’in¹ eli gerek. Korkarım ben bir Apelles’ten ziyade, bir Fulvius veya Rutuba’yım². Yine de bir taslak çizeyim sizin için, portre yerine, bir arada olabildiğimiz sürelerden hafızamda kalanlara yaslanarak...

En az bilgi sahibi olduğunuz kısımdan başlayalım: More uzun boylu değil, ama kısa da değil, uzuvları simetrik ki göze çarpan bir kusur yok. Açık tenli, soluk yüzlü değil; ama al da değil. Hafif bir hararet sezilir ancak, bütün yüzü aydınlatan. Saçı siyaha çalan kumral veya kumrala yakın siyah. Sakalı ince, gözleri mavimsi gri, biraz da farklı bir renktedir. Bu çeşit gözün, çok mutlu bir kişilik ima ettiği söylenir, İngiltere’de çok beğenilir; bizde ise siyah göz tercih edilir. Başka hiçbir gözün görme bozukluklarından o kadar azade olmadığı söylenir. Karakteri yüzünden okunur. Müşfik ve dostane bir neşe ile hafif müstehsi bir hava. Doğrusu yüz ifadesindeki ağırlık, oturluk ve vakarlıktan ziyade, muziplik vardı. Ama çılgınlık veya maskaralıkla ilgisi yoktur bu ifadenin. Sağ omuzu öbüründen biraz yüksek gibi gelir yürürken. Doğuştan değil, alışkanlıktan. Vücudunun öbür taraflarında nahoş (garip) gelecek hiçbir şey yoktur.

Dostluk için doğmuş gibidir. Arkadaşlık kendisini bütün samimiyet ve kararlılığıyla adadığı bir şeydir. Hesiodos’un tavsiyesinin aksine, çok arkadaş edinmekten çekinmez. Ahbap seçmede müşkülpesent olmayıp rahat nüfuz edebilir bir yapıya sahiptir. Beraber olduğu kişinin kusurları onu rahatsız edecek derecedeysen ve yardımda bulunabileceği bir husus yoksa yanından ayrılmak için bahane bulur, yakınlık ilişkisini çözer, ama kesmez. Kendi çıkarıyla ilgili durumlarda unutkan ve

¹ Apelles antik dönemin en önemli ressamlarından biri olan Apelles’in eli derken kastedilen antik çağlarda yaptığı resimlerle insanları hayran bırakan bir kişiliğin betimlemesini yapmaktadır. Makedonya kralı Phillippos ile oğlu Büyük İskender’i betimlediği elinde şimşek tutan resmi günümüze ulaşmamış olmasına rağmen betimlemeleri bile Rönesans’ta Apelles’in taklit edilmesine yeterli gelmiştir (Freeman 1996).

² Rutuba ve Fulvius ünlü Roma gladyötörlerinden ikisidir. Erasmus burada sıkça başvurduğu benzetmelerden birine başvurmuştur. Antik çağdaki ünlü kişiler ve mitolojik kahramanlarla yapılan benzetmeler sıkça başvurduğu bir yöntem olacaktır.

ihmalkâr olabilse de kimse arkadaşlarına onun kadar didinmez. Daha ne söyleyebilirim ki? Gerçek dostluk konusunda mükemmel bir örnek isteyene işte Thomas More...”(Erasmus 1987: 16-20).

Erasmus’un Thomas More portresi ayrıntılı anlatımı devam ediyor, bu anlatım bize İngiltere’deki belki de dünyadaki en iyi dostunun neden Thomas More olduğunu gösteriyor. Diğer dostu Colet sayesinde Antikçağ ile Hümanizm ve dini uzlaştırma yollarını öğrendi ve geliştirdi. Kitab-ı Mukaddes (Kutsal Kitap)’ı kapsayacak çalışmalarına başladı. Paris ve Louvain’de Yunanca çalışmalarını hızlandırdı. *Adagia* asıl ünlü özdeyişlerini de bu çalışmaları sonucunda hazırlayacaktır.

1506 yılında İngiltere’deki arkadaşlarının yardımıyla en büyük arzusu olan İtalya’ya bir yolculuk şansı yakaladı. İtalya’da ilahiyatta doktorluk derecesi kazandı. İtalya’nın akademik merkezlerinde Bologna, Podova ve Venedik’te hevesli hümanistler tarafından karşılandı. Her birine farklı şehirlerde vakit ayırdı. Venedik’te ünlü yayıncı Aldus Manutius ile yakın dostluk kurdu. Roma’daki resepsiyonda kardinal Giovanni de’ Medici¹ (d. 11_Aralık 1475 - ö. 1 Aralık 1521) ve Dominico Grimani onunla ilgilendi. Roma’da kalması için teklif edilen önerileri kabul etmedi. VIII. Henry’nin İngiltere’de kral olarak başa geçmesinin onun lehine sonuçlar verebileğini düşündü.

VIII. Henry ile dostluğuna dayalı umutları boşa çıktı. VIII. Henry parasını edebiyata veya sanata değil savaşa aktarmayı tercih etti. Erasmus, Brabant’a döndü. Burada Arşidüka Charles ile tanıştı² Artık yaşamını rahatça sürdürebildiği sabit bir ücret kazanıyor ve yazılarını rahatça yazabildiği sabit bir ofisi oluyordu. Patron prensi için ideal bir prensin karakterini anlattığı *Institutio christiani principis* adlı eserini yazdı. Arşidüka Erasmus’un piskopos olmasını istedi ancak bir yere bağlanmak, bir hiyerarşi içinde yeniden bulunmak Erasmus’a göre değildi. Erasmus bu teklifi nazik bir şekilde reddetti.(Rummel 1990: 36)

¹ Daha sonra X.Leo adıyla Papa olan kişidir.

² Bahsedilen arşidüka daha sonra Kutsal Roma İmparatoru olacak olan V.Karl’dır.

Erasmus önce Fransız kralının davetiyle Paris'e, Arşidüka Ferdinand'ın çağrısıyla da Viyana'ya geldi. Bu dönemde Erasmus Avrupa'daki en meşhur dönemini yaşıyordu. Tüm Avrupa çapında prensler ve akademisyenler tarafından ülkelerine davet ediliyordu. Hümanistler, Prensler, Reformatörler onunla mektuplaşmayı bir onur olarak görüyorlardı. Üniversitelerde dersler veriyordu, en önemli çalışmalarını yayınlıyordu. Çok rahatça söylenebilir ki Erasmus, edebi açıdan en verimli zamanını bu çağda yaşamaktaydı.

Erasmus, İngiltere'ye geri dönse de burada çok kalmadı ve buradan Basel'e geçti. Daha önceleri Basel'de meşhur yayıncı ve arkadaşı Froben'i sık sık ziyaret ediyordu. Bu yayıncı tüm eserlerini geniş dağıtımla basmıştı. Basel'de Alman Hümanizmi ile daha yakın ilişkiler kurdu. Constanze, Sclettstadt onun takipçileri ya da etkilenenleri olarak karşımıza çıkarlar. Baş eserlerinden biri olan *Collequia Familiaria* (Bilimsel tartışmalar)ın 1518'de ilk baskısını, 1526'da ise bu eserin daha genişletilmiş haliyle basıldı. Rönesans ruhunun tipik örneklerinden biri olarak kabul edilebilecek bu kitabın içeriğini Latince ders kitabı olarak adlandırılabilmesi mümkündür.(Huizinga 1952: 81).

Erasmus, Vulgata'nın Yunanca versiyonu için hazırlıkları başlatmıştı. Uzun bir süre bu konu için çalıştı ve tartışmalar yaptı. Bu esnada reformatörlere en büyük katkıyı yapacak olan İncil'in yeniden çevrilmesi ile beraber Erasmus'u Erasmus yapan eserlerini daha ayrıntılı incelemek onu anlamak açısından büyük katkı sağlayacaktır.

III.2. ESERLERİ

Erasmus, kendi düşünce biçimi gibi farklı yönlerde ait eserlerde yazmıştı. Mektuplarının çoğu kitap ciltleri halinde yer almıştır. Eserlerine bakarken onu en iyi yansıtan eserleri ve kronolojik sıra dikkate alınacaktır. Tüm eserlerini anlatmak çok geniş yer kapsayacağı için daha çok bir seçki şeklinde onun düşünceleri aktarılmaya çalışılacaktır.

III.2.1. Antibarbari

Antibarbari, adeta genç Erasmus'un manifestosudur. Aynı zamanda klasikler üzerine yapılan bir çalışmanın coşkunu bir savunusudur ve bu anlamıyla Erasmus'un zihinsel

meşguliyetlerine ve kişisel kültürüne ideal bir giriş oluşturmaktadır. Bu satirik diyalog Erasmus'un en erken yazısıdır. Erasmus'un belirttiğine göre, *Antibarbari*'yi yirmi yaşına gelmeden önce yazmıştır. İtalya'ya yaptığı gezi esnasında bu eserin el yazmalarını arkadaşı Richar Pace'ye bırakmıştır. Richard Pace, bunu ismi bilinmeyen bir şehirliye satmıştır. Uzun yıllar Erasmus bu kitaptaki bilgilerini yeniden toparlamak için çalışmalar yapmıştı. Eserin ilk hazırlanışında dört nüsha olarak tasarladığı bu yapıtın, ancak bir nüshasını çok zor koşullarda toparlayıp yeniden yayına hazırlamıştır. Eser yayıncı arkadaşı Froben tarafından basılmıştır. Erasmus; kitabın el yazmalarının (zaman zaman mektuplarında olduğu gibi) gayri resmi olarak yayıldığına rastlandığını belirtmiş ve şöhretinin bu gayri resmi versiyonların içerdiği acemilik hatalarıyla zedelenmesini önlemek için resmi baskıyı yayınlamıştır. Margaret Mann Phillips bunu İngilizce'ye çevirdiğinde 1520'de Erasmus'un Louvain'deki bazı karıştılarına yönelik bir takım aleni kinayeler içerdiğine işaret etmiştir (McConica 2002: 19).

Bu çalışmada Erasmus anlatıcıdır. Başlıca konuşmacı Jacob Batt'tır. Batt, Erasmus'un Cambrai piskoposu Hendrich van Bergen'in hizmetindeyken 25 Nisan 1492'de papazlığa terfi etmesinden kısa bir süre sonra tanıdığı Bergen op Zoomlu Batt'tır. Paris Üniversitesi'nden mezun olan Batt, kendi okulunun rektörlüğüne atanması üzerine yaklaşık olarak iki yıl önce buraya gelmişti. Ardından diyalogdan kısa bir süre sonra, Batt kent bakanı olur ki; bu da eserin orjinal yaratımının 1495 yılının ilkbaharı ile sonbaharı arasında olduğunu gösterir.

Antibarbari'de Erasmus'un gençlik yıllarındaki felsefesi rahatça görülebilir *Antibarbari*, genişletilip Froben'e gönderildiğinde Erasmus 50 yaşlarının başındaydı. Bu baskı gerçekleştiğinde Adagia'nın ikinci baskısı çıkmış yine 1516'da İncil'in Yunanca hali *Novum Instrumentum* (New Testament)'nin yayınlamasıyla birlikte Erasmus, kötü şöhretli ve ünlü biri olup çıkmıştı. *Antibarbari*, Erasmus'un diğer eserlerine işaret edercesine, Hristiyan misyonunu anlamaya yöneliktir.

Diyalogda Erasmus, ev sahipliği ve olayları kaydetme görevlerini icra etmiştir. Pagan öğretisinin savunuculuğu görevi verilen Batt; okul müdürü olarak karşılaştığı güçlükleri anlatır. Belediye başkanı Batt'ı şeytanlığın savunucusu ilan eder. Batt'ın eğitim

programı öğrenilmesi zor bir program olduğunu söyleyerek, eğitimde Hristiyan yazarların yanında pagan yazarların da öğretilmesi gerektiğini savunur. “Artık gerçekleri itiraf et: Hristiyan yazarları reddedip yerine putperest olanları geçiriyorsun.” (Rummel 1990: 54).

Batt’ın ilk savunma hattı, kararlar verilmeden önce pagan yazarlar hakkında gerçek bilgi talebinde bulunmaktadır, öğretimizin tüm mirası o kaynaklar tarafından bırakılmıştır.

“Eğer pagan dünyasının keşiflerini kullanmamız yasaklanacaksa, sorarım size, tarlalarda, şehirlerde, kilise, ev ve atölyelerde, yurttta ve savaşta, özel kamusal yaşamda elimizde ne kalacaktır? Biz Hristiyanların paganlardan miras almadığımız hiçbir şeyin olmadığı bu denli doğrudur. Latince yazıyor oluşumuz, Latince’yi konuşuyor olmamızı bize paganlardan kalmış bir olgudur. Yazıyı keşfedenler, söylevin kullanımını icat edenler onlardı.” (Erasmus 1978: 58).

Batt, Hümanizm’in savunusunu yapmaya devam eder. Hümanizm ruhunun karşıtlarını üç gruba ayırıyor. Ona göre bu gruplar köylüler gibi öğrenmeyi reddederler, Cicero gibi Pagan yazarları öğrenmeyi, Yunancayı öğretmeyi şaşkınlık olarak kabul ederler (Erasmus 1978: 58).

Hümanizm’i reddeden gruba göre; “ Yunanca bilmek ve Cicero gibi konuşmak sapkınlıktır...” Batt, bu gruba eğitimsizler, cahiller adını veriyor. Kesinlikle bu kişiler klasik (antik) çağın öğrenilmesine karşıdırlar. “Antik çağ aydınlığa sokmak yerine olsa olsa insanı karanlığa sokuyor... Kötü bir Latince bilmek, iyi bir Yunanca’ya yeğdir.” (Erasmus 1978: 57). Bu gruplar kendilerince yapmaları gereken şeyleri İncil ve Aristoteles çalışmalarıyla sınırlamışlardı. Onların en büyük dertleri; Studio Humanistas’ın yerine üniversitelerde skolâstik özü savunmaya devam etmektir.

Batt’ın bütün savunmaları bu gruba yöneliktir. Bu grubun her şeyin Hristiyan kültürü ile açıklanamayacağını ve Hristiyan kültürün oluşumunu klasik çağa dayandırır. Batt, bu konuyla ilgili şöyle der:

“Hristiyan halkının kökenleri klasik geleneğe dayanmaktadır. Sevgili halkım sanıldığının aksine klasik literatür pagan kültürene dayanmaz. Bununla birlikte

pagan öğretilerini reddetmek, bize modern dünyanın ve teknolojinin avantajlarını kaybettirecektir.” (Erasmus 1978: 59).

Batt, pek çok pagan yazarın mükemmelliği ve erdemliliği üzerine gem vururken birçok Hristiyan yazarın zayıflığı ve hataları üzerine durur.

“Dine karşı oldukları gerekçesiyle pek çok paragrafı sansürlenmiş Origenes’in kitapları bilgeliklerden yararlanılması amacıyla Hristiyan Kilisesi tarafından okunmaktadır; ama yine de, ahlâki kişilikleri hakkında büyük küstahlık yapmadan önce görüş belirtmediğimiz bu adamların kutsal yazmalarından çekiniyoruz.” (Erasmus 1978: 58).

Kitabın ana teması, pagan dünyasının bilgiyi keşfetme arzusunun yine Tanrı tarafından verildiğidir. Tanrı bilgeliktir ve doğada gelişen onu geliştiren her şeyin Tanrı’yı mutlu edeceğidir. Bu durum onun kendi vaadi üzerine kuruluydu. Batt’ın savunmasına karşı diğer grubun temsilcisi “Virgil’in ve onun şiirlerini okuyanların cehennemde yanacaklardır.” Diyerek tepki verir. Batt, bu söze karşı şöyle der:

“Birçok Hristiyan cehennemde yanacakmış... İzin verirsiniz gelin onların öğrettikleri nitelikleri(özellikleri) şeyleri görelim, yaşamlarına bakalım. Klasik retorikli öğrenmek St. Paulus ve Kilise barbarlarına karşı gelmek değildir. Aksine klasikleri öğrenmek, Jeramius ve Augustinus tarafından yüceltilen şeylerdir.” (Erasmus 1978: 9).

Daha sonra şu şekilde konuşmasına devam eder: “ Serbest disiplinlerin hiçbiri Hristiyan değildir, çünkü bu disiplinler ne İsa’yı tanırlar ne de Hristiyanlar tarafından yaratılmışlardır. Ama tümü de İsa’nın özünü ilgilendirir.” (Rummel 1990:61). Batt, daha önce dil, kültür için kullandığı terimleri burada bilimsel bilgiler için kullanmaktadır. İsa’dan önce yaşamış bu insanlar, İsa’yı bilmezler ama yine de onun isteği olmadan bunların hiçbiri gerçekleşmezdi. Burada Erasmus, gayet iyi bildiği ve bize göstermek istediği şey Hristiyanlık ve pagan kültürünün nasıl birleştirileceğidir. Ona göre insanlığın, İsa’nın öncesi ve sonrasındaki koşullar arasında sandığımız kadar uçurum yoktur. İnsanın erdem ve bütünlük konusunda var olan yeteneği daha önce de vardı. Üstelik sadece tek tanrılı İsraililer de değil pagan bilgelerinde de. En seçkin pagan bilgelerin, bir Hristiyan tarafından edinilmesi, onun faydalı biri olmasına

inanılmaz katkılarda bulunacaktır. Klasik literatürü öğrenen öğrenci, Hristiyan değerlerini de gösteren modellerini öğrenebilir. Örneğin, Platon’un diyaloglarında Sokrates’in alçak gönüllüğünü güzel konuşmasını örnek alsın, boşboğaz Gorgias’ın değil. Batt bu düşüncelerini sağlamlaştırmak için Hieronymus ve Augustinis gibi Kilise babalarını da kullanır. Batt, Hieronymus’un tutsak kadın esirin temizleyip bir İsrail kızına dönüştürülmesini anlatan örneği verir. Augustini’ten ise İbranilerin kendi kullanımları için Mısırlılardan aldığı ganimetlerin klasik metalarına başvurur. Vurgu, batıl ve kötü olan reddi ama iyi olanın özümsemesidir (Erasmus 1978: 92-93).

“Ancak, eğer onların arasında altından bir bilgelik, gümüşten bir söylev ve iyi bilgiden oluşan bir edinç varsa, asla hırsızlıktan korkmayıp, daha ziyade en iyi işlerden birini yapmış olmanın ödülünü ve övgüsünü kazanacağımızı umut ederek, tüm bunları toplayıp kendi kullanımımıza aktarmalıyız.” (Erasmus 1978: 97).

Antibarbari’de bütün bunların akabinde bir başka soru gündeme geliyor. “Hayatında Hristiyanlığı ön plana almış bir kişi Ciceronian’ı mı ya da Platonist olarak mı adlandırılırsa daha doğru olur?” (Erasmus 1978: 58) diye soracaktır.

Erasmus, daha sonraki yaşamında bu sorunun cevabını Cicero lehine kullanacaktır. Klasik modelde örnek alınması gereken kişi sadece klasik çağda iyi olanı model almalıdır. Ancak yine de Cicero adlı diyalogunda Cicero’yu putlaştırma yolunu seçenleri de hiciv yoluyla alaya alır. Bir Hristiyan hümanistin (Geçmişe hayranlık duyan hümanistler), Cicero’ya köle gibi bağımlılık göstermeden uzak durması gerektiğini söyler. Başarılı bir modelin anahtarı, “aptum et decorum”¹ duygusunu doğru özümsemekten geçer diye ekler.

Antibarbari, Erasmus’un ilk yazılarındaki biçimsel otoriteyi, klasik alıntıları, canlılığı dışında çarpıcı bir bilgeliği ortaya çıkarır. Zaman geçtikçe yaptığı çalışmalarında derleme sorumluluğunu da alacaktır. Yaşamı boyunca birleştirmeye çalıştığı iki kültürün nedenlerini bize *Antibarbari*’de sıralamaktadır.

¹ Erasmus tarafından hem Hristiyan hem de pagan kültürünü benimsemek için kullanılmış bir deyimdir. Daha farklı anlamlar için de kullanılmıştır. (Erasmus 1978: 60).

Bu eser, aynı zamanda Erasmus'un güçlü hafızasını ortaya koyar. Batt kaygılarını seslendirmeye ikna ederken, bunu ancak Erasmus'un kalemini dinlendirmesinin sağlanması koşuluyla olacağını söyler.

Erasmus, *Antibarbari*'de kendi dönemindeki dil ustalığını, literatüre egemen olmanın gerekliliğini gösterir ve eğitsel ustalarını gündeme getirir. Eğitimi, akıl ve ahlâk açısından bireyin bütünsel oluşumuna yönelik bir olgu olarak tasarlamıştır. Bu öğretinin temeli, geçmişin deyimlerini doğru yorumlayan, tarihin ve trajedilerin bilgisiyle felsefenin ve edebiyatın miraslarıyla beslemiş olan, bütün olarak kendini topluma adanmış erdemli kişidir. Bu eserde, yine Erasmus için teolojinin yeni teoloji değil eski teoloji olduğunu görüyoruz¹. Eski teolojiye kaynaklık eden bilgi bize Süleyman'dan bile eski Tanrı'nın armağanıdır.

Antibarbari'nin sonlarında, onay verilmiş Hristiyan yazarların listesi bulunmaktadır. Augutinus, Hieronymus, Loctantius Firmionus, Ambrosius, Clairvaux'lu Bernard, Poitier'li Hilarius ve Büyük Gregorius'tur² (Erasmus 1978: 150). Bu liste Kilise yazarları ve onların konuşma (anlatım) tarzlarıdır. Erasmus'un da içinde bulunduğu koca bir teoloji geleneğini gösteriyordu.

Antibarbari'nin sonunda Batt, bir soruyu cevaplanmamış olarak bırakır: "Belâgata özen göstermenin Hristiyanlara göre olmadığını söyleyenler için yapabileceğimiz tek şey onların haksızlığını kanıtlamaktır." Kendisini tatmin etmek amacıyla geçmişin bilgilerini Hristiyanlara mal ederek meşru hale getiren Batt, şunları kabul eder: "Belâgat üzerine yapılan çalışmalara karşı çıkanlar sayı olarak fazladır ve gerçek olamasa bile en azından akla yatkın bir şey söylemek durumundadır" (Erasmus 1978:121).

Antibarbari, Erasmus'un gençliğindeki kişisel gelişiminin en önemli kaynağıdır. Gençlik yıllarındaki çoğu mektup kaybolduğunda onun yazı, biçim ve Hümanizm'e

¹ Erasmus'un eski teoloji olarak kast ettiği eski kilise babalarının inandıkları ve düşündükleri olarak sunulmuş bununla beraber ise yeni teoloji olarak düşünülen ise skolâstik felsefedir.

² Dikkat edilirse önerilen tüm kişiler eski teoloji geleneğine sahip kişilerdir. Erasmus'un yukarıdaki gelenek vurgusu bir daha aktarılmış bulunmaktadır. Erasmus'un kilise babalarına karşı tutumunu göstermesi açısından önemli bir ipucudur.

bakışının en saf hali bu eserde görülebilir. Sonuçta eserin basım haline getirilmesi sırasında Erasmus 50'li yaşlarında olsa da yazmaya çalıştığı gençliğinin eseri idi. Bu eser Erasmus felsefesinin hangi temellerden beslendiğini bize gösterir. Hristiyan bilgeliği ile Pagan bilgeliğidir.

III.2. 2. Adagia

Adagia, Erasmus'un ününü kazandıran yazısı ya da derlemesidir denirse pek de yanlış olmaz. 1500'lü yıllar Rönesans ve Hümanizm çağında Latince'nin önemi ortadadır ve Erasmus, genç öğrencilerin kullanabilmesi amacıyla yıllar boyunca Latince özdeyişler toplamıştı. O dönemde Erasmus, William Blant'ın özel öğretmenliğini yapmaktaydı. Mauntjoy, Erasmus'un hamisi ve iyi dostu olmuş, bir sonraki yıl kendisine eşlik etmesi için Erasmus'u İngiltere'ye çağırmıştı. *Adagia*'yı da muhtemelen Kont ile yaptığı sohbetler boyunca tasarlamış olmalıdır.

Adagia'nın ilk baskısı, Lord Mauntjoy'a ithaf edilen bir önsözle birlikte 1500 yılında 800 civarında deyim ile basıldı. Eserin adı, *Adagiorm Collectanea*'ydı. Bu eserde, Erasmus diğer bir eseri *De Coppia* gibi vaaz ettiklerinin pratiğe aktarılmasıyla oluşturmuştu. Bu eser durağan bir yapıya sahip değildi. Erasmus, 33 yaşında başladığı bu serüveni ölümünün sonuna kadar devam ettirdi. Ölmeden önce yapılan son baskıdaki deyim sayısı 4658 sayısına kadar ulaşmıştı¹. *Adagia*, Erasmus'un gezgin yönünü ve okuma zekâsını en iyi yansıtan eseridir. Gezdiği tüm Avrupa ülkelerinde duyduğu, Roma ve Yunan yazarlarından yaptığı okumalar sonucu elde ettiği deyimleri ve atasözlerini derlemeye çalışıyordu. Deyimleri seçerken çeşitli yazarların ve insanların bunları ne kadar kullandıklarına dikkat eder, bir kullanımlık cümleler değil birkaç yerde rastladığı ve duygusunu hissettiği deyimleri tercih ederdi. Erasmus, bu eserleri ile ilgili "Elmasın küçük yansımaları gibi" kavramını kullanıyordu (Bland 1814:6).

Deyimleri seçme süzgecinden sonra sadece kuru kuruya onları yazmakla yetinmez. Her deyim ve atasözünün açıklamalarını da yapar. Erken Yunan ve Roma yazarlarından

¹ Eserin tamamını Toronto üniversitesi yendiden düzenleyerek toplamıştır. Bütün deyimleri görmek ve incelemek için bkz. Erasmus 1991.

yaptığı alıntıları kitabında kullanmayı ihmal etmezdi. O deyimın geçtiği ilk eseri, dikkate alıp referans olarak verir. Eğer ilk kez nerede kullanıldığı kesin değilse deyimı okuduğu ilk yeri referans ederdi¹ (Bland 181:6).

Adagia'dan bir örnek aktaracak olursak;

““İncir istiyorsun sen” açıklamasına bakalım. Sicilius Mora'da incir yüklü gemisi batan Sicilyalı bir gemici deniz kenarında oturmaktadır. Deniz, tekrar dönmesi için gemiciyi kışkırtmaktadır. Denizci ise denize “Ben senin ne istediğini biliyorum incir istiyorsun sen diye bağırır.”” (Erasmus 2001: 78).

Deyimleri, az, öz ve zariftir. Bu deyimler Latince'nin moda haline geldiği edebiyat dünyasında “kültürlü kişi” sıfatıyla bir mektubu, bir makaleyi ya da bir konuşmayı Latince özdeyişlerle süslemek zorunluluğu duyuluyordu. Erasmus'un yaptığı bu ustaca seçimler Hümanistlere inanılmaz bir kolaylık sağlamış, bundan böyle bir mektup kaleme alan, uzun uzun sayfa karıştırma gereği duymaksızın “Adagia”dan uygun bir özdeyiş seçip kullanılabilecekti. Snobların sayısı, her çağda çok fazla olduğundan bu kitap çabuk tanındı. Bütün ülkelerde toplam 18 baskı yaptı (Zweig 1998:198).

Adagia, Erasmus'un eğitimle ilgili anlayışının diğer yansımasıydı. Rönesans'ta Lorenzo Valla tarafından geliştirilmeye başlanan ve din dışı eğitim anlayışının zirvesiydi ve İncil, kutsal bilgi alanında nasıl bir yer işgal etmişse, *Adagia*'da öğrenme ve kavrama alanında Avrupa'da aynı yeri işgal ediyordu.

Erasmus, *Adagia*'ya yazdığı önsözde başlangıcı “Atasözü nedir?” sorusuyla yapar. Önce Latin dilbilimci Donatus'tan şu alıntıyı yapar. “Atasözü, zamana ve şeylere denk düşen bir özdeyiştir. ” Diomedes, atasözünü şöyle tanımlar: “Atasözü, kelimelerle bir şey söylenip başka bir şey kastedildiğinde zamana ve şeylere denk düşen halk özdeyişlerinin öne çıkmasıdır.” (McConica 2002: 41).

¹ Bland 1814 yılında yazdığı önsözde eserin iç yansımalarından bahsetmiş dünya literatürüne kendi yaptığı tercihler doğrultusunda yeniden kazandırmıştır. Eserin tamamı için bkz. Bland 1814.

Erasmus, “Özdeyişlerin büyük çoğunluğunun bir tür mecazi anlam taşıdığını inkar edemem. Sanırım en iyi özdeyişler, hem mecazi renkliliğiyle zevk veren hem de ilettikleri düşüncelerin değeriyle yarar sağlayan özdeyişlerdir.” Bu sözlerden sonra kendi tanımını verir; “Atasözleri, kurnazca ve alışılmamış içerikleriyle dikkat çeken halk dilindeki özdeyişlerdir.” (Erasmus 2001:5).

Erasmus, atasözlerin antikitesini, Aristoteles ile Platon’dan Plutarkhos’a şairlere kadar antik dönemin en önemli kişilikleri tarafından atasözlerine ne kadar değer verildiğini anımsatır. İsa’nın bile İncil’de birçok hikâyede atasözlerini kullandığını belirtmiştir. Erasmus’un ilgisini en çok çeken şey de atasözlerin bu köklü geleneğiydi. Atasözlerinin felsefesini dahi yapmaktan çekinmemiştir. Kısa ve özlü ama anlamlı, çok şey düşündürülen cümlelerdir özdeyişler.

Erasmus, *Adagia* adlı eserinde de Klasik bilgelik ile Hristiyan öğretisi arasındaki uyumu sağlamaya çalıştığı görülebilir. Özdeyişlerde yapılan yorumlarda, düzenekte Erasmus’un bu çabasını görülebiliyor. Hristiyan inancının en ciddî konularına yapılan beklenmedik geçişler Erasmus’un çoğu eserinde dikkati çeker.

Şu halde *Adagia*, birçok nedenden ötürü pek çok taraftar buldu. *Adagia*, adeta biçimsel güzelliklerin farklı bir yansımasıydı. Aynı ölçüde kullanan, bilgili olsun olmasın herkesin klasik mirasla tanışabileceği engin bir el kitabıydı. Bu koleksiyonun sivil halkta uyandırdığı ilginin rahipler sınıfında o kadar etkide bulunduğu söylenemez. Reformasyon’un ortaya çıkmasıyla başlayan dönemlerde Erasmus’un kitapları, yasaklı kitaplar (1559) listesinde yer alacaktır. Ancak din adamlarının *Adagia*’ya tepkileri, halkı ahlâksızlaştırdığına yönelik olunca Erasmus, daimi olarak yaptığı karşı çıkışları yinelemek zorunda kalacaktır.

Erasmus’un yasaklı kitaplar listesi Trento konsilinde kaldırılınca *Adagia*’nın yeniden basılması Kilise tarafından uygun bulunmuştur. Erasmus’un bu eseriyle ilgili, Floransa’daki bir baskıda yanlışlık yapılacaktır. Ancak *Adagia*’nın önceden yapılmış birçok baskısı bizim bu yanlışlığı rahatça anlamamıza neden olacaktır (Bland 1814: 11).

Adagia için saydığımız güzel noktaların yanında eklenmesi gereken eksiklikleri ise sistemsiz ve dağınık bir çalışma olması ve yeri gelince aktüalite tadı katan dedikoduları da içermesidir. Tabi bu eksiklik, *Adagia*'nın Erasmus'un elinden Avrupa kültürünü böylesine doğrudan etkilemiş ve etkili bir çalışma olduğu gerçeğini değiştiremez. Günümüzde kullanılan çoğu İncil'e ya da isimsiz kişilere atfedilen özdeyişlerin varlığı bile eseri yeterince önemli kılar. Derlemeden örnekler bize bunu daha iyi anlatacaktır. "Gün doğmadan neler doğar", "Kartallar sinek avlamaz" (Erasmus 2001: 3.2.65), "Hasta nefes aldıkça umut vardır" (Erasmus 2001: 2.4.12), "Kendi borusunu öttürmek", "Gülmekten ölmek", "Başını kaşıyacak vakti olmamak", "Yüreği ağzına gelmek", "Bir çiçekle bahar geçmez", "Ekmeğini taştan çıkarmak", "Bana dağ olmayan başkasına bağ olmasın" (Erasmus 2001) bazı güncel örneklerdir. Daha çok Avrupa'ya özgü olsa da Türkçe'de de sıkça kullandığımız birçok özdeyişin olması eserin evrenselliğinin ve önemini daha çok vurgular.

Adagia eseri için tam bir kategori oluşturmak mümkün değildir. Bir eğitim, edebiyat, ansiklopedi veya din çalışması demek mümkündür. Hümanistler ve tüm sivil halkın gösterdiği ilgi, eserin geniş yayılımını daha iyi gösterir. Yunanca ve İncil çalışmalarının yan ürünü olan bu eser ancak Avrupa'da laik eğitime yaptığı katkıdan dolayı dinî bir çalışma kategorisinden uzaklaştırmıştır. Prensip olarak İncil'deki özdeyişleri koymamayı istese de daha önce değindiğimiz gibi felsefesini oluşturan birleşimi burada da ihmal etmemiştir.

III.2. 3. Bir Hristiyan Prens Eğitimi

Erasmus'un bu eseri ile Machiavelli'nin *Prens* adlı eserleri üç yıl arayla kaleme alınmıştı. Her iki kitabın da amacı; iyi bir hükümdarın nasıl olabileceğine dair insanlara bilgi vermektir. Her iki eser de dönemin siyasî istikrarsızlığına ve Avrupa'nın en güçlü hanedanlarına duyulan özlemler ve bölgesel tutkular periyodunun neden olduğu eserlerdir. Erasmus barışseverliğin önemini vurgular eserin yazılış amacı o dönemki karışık siyasî yapılanmayı bir şekilde açıklamaktan çok devlet düzeninde hükümdarın önemidir. Hükümdarın niteliğinin ne olması gerektiği sorusu eserin özünü oluşturmuştur.

Machiavelli ise, eserini Medici¹ soyunun yeniden başa geçmesi üzerine yazmıştır. Devletin kontrolünün sağlanması için gerekirse hükümdarın davranışlarını ve erdemlerinin neler olması gerektiğini belirtir². İkisinin bakış açıları birçok noktada ayrılmıştır.

İki eserin aynı konular üzerine yazılmış olmasına rağmen görülen farklılık başka bir ironiyi oluşturur. Erasmus, *Bir Hristiyan Prensın Eğitimi*'nde tam olarak farklı bir kutupta yer alır. Hükümdarlık için doğa, adil ve yardımsever biçimde yönetme konusunda ve yönetimde baskı yoluna gidilmeden eğitilmesini nasıl sağlayabiliriz sorusuna cevap aramaktadır.

Erasmus'un prens cephesindeki her şeyde erdemli tavrın zarureti üzerine vurgusu, meşru yönetimle ilgilidir. Özgür ve iradi rıza, Hristiyan Prensın egemenliğini destekler. Siyasal düşüncede her ne kadar Machiavelli'nin eseri kadar duyulmuş olmasa da Bir Hristiyan Prensın Eğitimi de bir kilometre taşıdır. Erasmus, eserinde egemenliği klasik biçimde elde edilmiş, iradeli kullara yüklenmiş, özgürlükçü ve insancı düsturlar üzerinde yükselen bir devletin adil ve yardımsever durağan ve uzun ömürlü olacağına dair inancı aşlamaktadır.(Erasmus 2000a: 23)

Gezgin bir yazar olarak Erasmus, Avrupa'nın dört yanını dolaştığı sırada kendisi tekrar tekrar yerel güçlerin çekişmelerini harekete geçirme yöntemine karşı derin bir kişisel nefret duymuştur. Yaşamı boyunca pasifisttir³. *Bir Hristiyan Prensın Eğitimi*'nde evrensel barışı savunur. Her ne kadar haklı bir nedene dayanan askeri hareketi desteklemesinin mümkün olacağını söylese de en kötü barışın savaştan daha iyi

¹ Lorenzo il Magnifico'nun ölümünden sonra oğlu Piero Floransa şehir yönetiminin başına geçmiştir. Oğlu şehir halkının desteğini görmez. Halk muhafazakâr rahip Girolamo Savonarola'nın önderliğinde ayaklanır şehri bir süre Savonarola yönetir. Savonarola, Papa'nın aforozuyla beraber idam edilip daha sonra yakılır. Mediciler bu durumdan sonra yönetime geçince, Machiavelli, Medici ailesinin özel isteği üzerine "Istorie Fiorentine" kitabını yazmış, ardından da 1525 yılında VII. Clemens olarak bilinen Papaz Guilio de Medici'ye bu kapsamlı eserini takdim etmiştir. (Viroli 1998:114–150)

² Machiavelli'nin bu eserine Rönesans siyasal düşüncesinde değinilmiştir.

³ Erasmus'un pasifizmi için daha ayrıntılı bilgi edinmek için bkz.Olin 1979: 21–26.

olacağını söylemeden duramaz. Askeri çatışmaların fikrin üretilmesine engel olduğunu düşünür.

1516 yılında eser basıldığında ithafta Kutsal-Roma İmparatoru V. Karl vardır. Erasmus V. Karl'ın Aragon tahtına çıkış vesilesiyle bu eserin ithafını ona yapmıştır. Eser yazarı hayattayken 10 baskı yapar ve birçok dile çevrilir.

Eser Karl'a bir methiyeyle başlar. Bu durum daha önce 1506 yılında Güzel Philip'e Methiyesi ile benzerlik gösterir¹. Hami arama esnasında Erasmus'un, bu tür yazılara başvurduğu söylenebilir. Karl'a ithaf antik düşünürler ve Yahudi peygamberler külliyatından birkaç örnekle başlar. Büyük İskender ve Süleyman iki önemli örnektir. Karl'ın Büyük İskender'den daha kutsal olduğunu ve bilgelik konusunda da aşmasının mümkün olduğunu belirtmektedir:

“Fakat sen soylu Prens Charles, İskender'den daha mukaddes ve umarız bilgelik konusunda da onu aşacaksın. O kendi adına uçsuz bucaksız bir imparatorluğu yönetmiştir, fakat bunu kan dökmeden başaramamıştır. Sen görkemli bir imparatorlukta doğdun ve hala daha büyük olanın varisi olmak alınına yazılmış, yani o istilaya dönük büyük bir çaba harcamak zorundayken, sen belki de yönetimin altındaki toprakları genişletmekten çok, gönüllü olarak onları devretmeye çalışacaksın.² İmparatorluğun sana kan dökülmeden sunulmasını Tanrı'ya borçlusun ve hiç kimse bundan dolayı acı çekmedi, senin bilgeliğin artık onu kan dökmeden ve barış içinde korumandır.” (Erasmus 2000a: 35).

Önsözde Erasmus'un kan dökülmemesinin ve barışın önemini esere girmeden önce yinelediğini görebiliriz. Dalkavukluk suçlamalarına karşılık yazının devamında Charles'ın genç olmasına ve daha bir şey yapmaya vakit bulamadığı için bununla suçlanamayacağını ve bu yüzden memnuniyetini ifade eder. Eserin başlangıcı bir prensin doğumundan sonra nasıl yetiştirilmesi gerektiği üzerine ayrılmıştır.

¹Güzel Philip V.Karl'ın babasıdır. Erasmus'un bu methiyesi yapılan çeviride verilmiştir. Methiye'nin tamamı için bkz.Erasmus 2000a: 181-225.

² Kutsal Roma İmparatorluğu sınırlarını daha çok evlilik yollarıyla genişletmiştir. V.Karl'da ıspanya sınırlarını vesayet dolayısıyla ele geçirmişti. Erasmus burada bunu vurgulamaya çalışmaktadır.

Bir prensin oylamayla seçilmesi pratiğinin söz konusu olduğu bir yerde, sakın ve dengeli mizacın dengeliliği ve tüm ihtiyatsızlıklardan uzak, ağırbaşlı bir mizaç kadar soy, fiziksel görünüş ya da boy uzunluğunun dikkate alınması oldukça uygunsuzdur. Erasmus'un fiziksel özellikleriyle ilgili sıkıntısı, gençlik ve yaşlılık üzerine de kuruludur. Bir prens ne tecrübesizlik yaşayacak kadar genç ne de unutkanlık yaşayacak kadar yaşlı olmamalıdır.

Halk, bir prensi seçerken kendisini düşünen halkın duygularını hiçe sayan birine gitmemelidir. Prensini iyi bir karakterle donatılması Tanrının lütfuna bağlıyken, iyi birinin yozlaşmasına engel olma da eğitimle sağlanacaktır.

“Prensi yoğurmak ve geliştirmek için, onun henüz prens olduğunun bilincinde olmadığı süreçten daha uygun bir süreç yoktur. Bu yüzden, bu süre dikkatli bir biçimde değerlendirilmelidir, öyle ki yalnızca o süreçte kötü etkilerden korunmakla kalsın, aynı zamanda pozitif olarak kimi iyi ilkeleri de özümseyebilsin.” (Erasmus 2000a: 39).

Eğitimin başlamasında, öğretmenin davranışların, cezalandırmaların ve ödüllendirmelerin önemini vurgular. Eğitmenin seçimindeki dikkati ve prensin dalkavuklar, soytarılar ve sokak insanları, ayyaşlar gibi insanlarla vakit geçirmesi sonucu nasıl biri olabileceğine dair düşüncelerini açık bir şekilde belirtir. Eğitmenin bu noktada dönemin simgesi biri olması ve yaptıklarının sıradanlığa dönüşmemesi önemlidir. Eğitmen devletin geleceğinin elinde olduğunu, bilgeliğini, çocuğun davranışlarında fark edip onu yönlendirmeyi başarmalıdır.

Prensini çocuk olduğunun unutulmaması güzel deyişler ve hikâyelerle anlatıma gidilmesi, ayrıntılardan bahsedilmesi ve eğitimin sonucunda aşılması gereken en önemli şey Hristiyanlık anlayışıdır. Hristiyanlık öğretisinin herkesten çok bir prene uygun düştüğüne inandırılması gereklidir. Ahlâksızlığın en sefil ve korkunç şey olduğu, sıradan insanların zevk aldığı zevklerin prene yakışmadığı anlatılmalıdır. Bir prens, Hristiyan bir prens olduğunu asla unutmamalıdır. Bir yönden İsa'yı örnek alırken, diğer taraftan putperest hükümdarların iyi davranışları da dikkate alınmalıdır.

“Öte yandan, İsa’yı yalnızca seremonilerle değil yani ciddi ciddi bir biçimde izlenmeyen düsturlarda ve Kilise kurumuyla ulaşabileceğinizi düşünmeyin. Gerçek bir Hristiyan kimdir? Yalnızca vaftiz edilmiş ya da Kiliseye kabul edilmiş ya da ayinlere giden bir insan değildir. Daha çok İsa’yı kalbinin derinliklerinde yaşatan ve bunu bir Hristiyan ruhuna yaraşır biçimde hareket ederek ifade eden kişidir.” (Erasmus 2000a: 54).

Erasmus’un İsa’yla ilgili felsefesi bu şekilde daha ayrıntılı olmuştur. Semboller ve seremoniler ile değil yaşatma ve benimsetme idealini bu düşüncede görüyoruz. İsa’yı takip etmek Erasmus için Türklerle savaşmak, orduları onların üzerine göndermekle gerçekleşmez. Tanrı’yı memnun etmek, halka faydalı olmaktan geçer. Prens, bir rahip ya da piskopos değildir. Sonuçta ayinler yönetmek onun işi değildir. Ancak prens halkına faydalı olmak, mümkün olduğunca kan dökülmemesini sağlayamıyorsa, büyük zararlardan koruyamıyorsa tahttan feragat etmesini de bilmelidir diye devam eder düşüncelerine Erasmus.

Halk örnek ister, bir devlette örnek alınacak birinci kişi prestir. Prens ahlâksız, kumarbaz, aç gözlü olursa halk da onun gibi olur. Prens işte bu noktada birçok insanı kötü davranışa sürüklememek için özel bir özen göstermelidir. Tanrı ile prens arasında kurduğu bağda ise “Tanrı herkes tarafından sevilir, ancak kötüler ondan korkar” şeklindedir. Kötü, acımasız bir prens korku, kötülük uyandırır. Bu ise geçici olarak kontroldür, sonrasında her tiranın başına gelen nefret duygusuyla baş etmeyi öğrenmelidir. Tanrı, nasıl evrensel lütuflar gösterip, karşılık beklemeden insanların iyiliğini düşünüp dileklerini gerçekleştiriyorsa prens de bunu yapmalıdır. Tiran ve prens arasında ayırım yapmayı ihmal etmez (Erasmus 2000a:63)

Tiran ve prens arasındaki farkları da birinci bölümde şu şekilde ifade eder.

“Devleti kendilerine adayanlar değil, ancak kendini devlete adayanlar “prens” sıfatını hak ederler. Bu yüzden devleti kendi işine geldiği gibi yönetenler ve her şeyi, kendi rahatlığı üzerinden değerlendirenlerin hangi sıfatı taşıdıkları önemli değildir. Pratikte bir prens değil, kesin olarak bir tirandır.” (Erasmus 2000a: 64)

Başkasını önemsememek, kendi çıkarlarını gözetmek ve rahatlığına bakmak ancak tiranın konumudur. Devamında bir prens ile tiran arasında hayırsever bir baba ile

acımasız bir efendi kadar fark vardır. Aristo'nun politikası üzerinden farkı açıklamaya çalışır¹. Tiran ve efendilere örnek verir. “Phalaris, Mazentius, Syreca'lı Dionysius, Neron, Caligula ve Domition²...” (Erasmus 2000a: 65).

Aristoteles'in Tiran- Prens ayrımından sonra Eski Ahit aracılığıyla Tanrı'nın çizdiği iyi bir prensin taklidini yapar:

“ Ve kral tayin edildiğinde, atların sayısını artırmayacaktır, sayısız süvarilerin yardımıyla halkı Mısır'a döndürmeyecektir, ilgisini dağıtacak şekilde çok sayıda karısı olamayacaktır. Fakat kraliyet tahtına oturduktan sonra kökenini Levi kavminin din adamlarından aldığı bir hukuku oluşturacaktır kendisi için. Ve onu tüm yaşamı boyunca yanından ayırmayacaktır ki içinde Tanrı korkusu olmasın ve hukukunda yer alan sözlerle seremonilerini koruyabilsin...” (Erasmus 2000: 71).

Yine Aristoteles'de olduğu gibi erdem, ahlâk ve zevklerle ilgili prensin Tanrı tasvirini yapmaktadır. Platon ve Ezekilci prens ve tiran tarifleriyle duruma devam eder. Seneca³ bilgece hırsız ve korsan ruhu taşıyan kralların hırsızlar ve korsanlarla aynı kefeye konması gerektiğini söyler.

Erasmus, çoğu filozofa olaya bağliyerek en iyi yönetim biçiminin monarşi olduğuna dair bir yönlendirme yapar, ancak daha sonra görülecektir ki bu yanlış bir kanıdır. Bir kölenin diğerine tercih edilebileceği gibi, bir efendi diğerinden daha güçlü, sanat değerinde daha seçkin ya da bir hizmet diğerinden daha iyi olabilirse bir prens de bilgelik ve yaptıkları konusunda en iyi olmalıdır. Prensın görevine yakışan heykeller yaptırmak ve vergi toplamaktan çok halkını düşünmeye dayanır. Bilge bir Yunanlının

¹ Aristoteles'in düşünceleri için bkz. Aristoteles 2009.

²Bütün bu hükümdarların ortak özellikleri savaşçılıkları aşırı savurganlıkları ve acımasızlıkları olarak gösterilmektedir. Çoğunlukla Roma dünyasından seçilmiş bu imparatorların 20 yüzyılda daha az yargılandıklarını ve o dönemin olaylarının abartıldığını söyleyen kimi tarihçilerde vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Freeman 1996.

³ Romalı ünlü filozof ve siyasetçidir. Dönemin aydın kişilerinden biridir, ahlâk temelinin siyasette önemini vurgulamıştır. Neron'un annesi Agrippina tarafından oğlu Neron'a eğitim verilmesi için Roma'ya çağırılmıştır. Ancak felsefe ağırlıklı bir eğitime sıcak bakmadığı için felsefe derslerini azaltmıştır. Neron imparator olduğunda büyük bir güç kazanmıştır. Roma'da çıkan ünlü yangından sonra görevden istifa etmiş olsada bu isteği kabul edilmemiştir. Yine de Seneca kararlı davranıp servetinin bir kısmını imparatora bırakarak inzivaya çekilmiştir. Neron'a uygulanan bir süikastte adı geçince idam cezasına çarptırılır. Roma Stoa'sı ya da Yeni Stoa'nın üç kurucusundan biri olarak kabul edilir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Freeman 1996.

çok bilgece dile getirmiş olduğu gibi kusursuz olan şey aynı zamanda zordur da (Erasmus 2000a: 90).

Prensın işının zor olduğunu, ustalık istediğini ve kendini vakf etmek gerekliliği erdem esasına dayanır. Erasmus, bu ilk bölümde sürekli tekrar ettiği şey bir prensin yetiştirilmesinde İsa'nın felsefesinin önemi ve sonuna kadar ahlâk ve hizmet anlayışıdır. Eserde Erasmus'un saf düşüncesi olan Hristiyanlık ve paganlık birleşimi devam eder. Aristo'dan başlayan örnek Seneca'ya, oradan kutsal kitap ve İsa örnekleri harmanlanır. Prensın görevlerini tanımlarını bu şekilde iletmeye çalışır. Övgüler konusunda ihtiyatlı olunması gerektiğini söyler:

“Prens olduğunuz için, ancak bir prene layık olan türden övgülere imkân tanıyınız. Birisi görünümünüz hakkında olumlu sözler ifade ediyorsa, bu türden bir övgünün kadınlar için olduğunu ifade edin. Herhangi biri güzel konuşmanızı takdir ederse, bunun demogolar ve hatipler için olduğunu hatırlayın. Herhangi biri kuvvetiniz ve fiziksel gücünüzü göklere çıkarırsa bunun, prenslerin değil, sporcuların övüleceği bir mesele olduğunu söyleyin.... Peki, hangi övgü prenlere yakışır? Elbette ki Homeros'un söylediği gibi hem önü hem de arkayı görebiliyorsa, yani geçmişe ve buna bakarak geleceğe bakarak halkının iyiliğini uyguluyorsa...”(Erasmus 2000a: 96).

Buradan sonra artık prensin yetiştirilmesi kısmından, çevresini seçme durumuna geçilir. Dalkavuklar kısmına dikkati çeker ve ikinci bölümü buna ayırır. İyi bir prens dalkavuklardan kaçınmalıdır. Prens düzenbazlıklara karşı ne kadar az kuşkulu olursa, önlem almak konusunda o kadar az fikri olur. Hilelere karşı dikkatli olması için çevresine dikkat etmeyi öğrenmelidir. İnsanlar sizi övdüğünde siz bir kez daha düşünün diyecek kadar dalkavuklara karşı ihtiyatlıdır.

Erasmus, bu bölümde Plautarkhos¹'un “Dalkavuklarla dostlar nasıl ayırt edilir?” makalesinden özellikle bu bölümde yararlanmıştır. “Bir dalkavukluğun trajedi de başrol

¹ Yunan tarihçi ve deneme yazarı özellikle denemeleriyle ünlü Montaigne tarafından sıkça bahsedilen bir kişiliktir. İki yüz yirmi yediye yakın eser yazmışken bunların ancak ikisi günümüze kadar gelebilmiştir. Bu eserler Moralia ve Paralel Yaşamlardır. Felsefe bakımından Platoncudur. Tarihsel eserinde eski çağlardaki birçok kişiliğin öz yaşamlarını anlatmıştır. Paralel yaşamları Türkçeye çevrilmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Plautarkhos 2008.

oynamadığı amansız bir tiranlık altında ezilen bir devlete rastlayamayız.”(Erasmus 2000a: 97).

“Yanlış anımsamıyorsam “tüm hayvanlar içinde en tehlikeli olan hangisidir?” sorusunu yanıtlarken Diogenes’in zihninden de geçen budur. “Vahşi hayvanları kast ediyorsanız” der “tırandır, evcil olanları kastediyorsanız dalkavuktur. ” Bu musibet hiç kuşkusuz çekici olan bir zehiri içerir, fakat dünyaya hükmeden prensler bir kez onunla zehirlendi mi, kendilerine en aşağılık dalkavukların oyuncakları olmalarının ve onlar tarafından yolunu açmış olurlar...” (Erasmus 2000a: 98).

Dalkavukların yerine prensin dostları olacak ve sırf prensin çıkarlarından faydalanmak için onları kandırma yoluna gitmeyecektir. Prensın hizmetkârları da seçilirken dikkat edilmeli, çocukları sağduyulu ve dürüst, çalışkan olmalıdır. Asillerin çoğu dalkavuktur, kendi aralarında yaşadıkları rekabet dolayısıyla rakiplerini susturmak için prensin desteğini almak için doğruları söylemezler. Papazlar ve doktorlar da evet efendimcidir. Yine de Erasmus’a göre en zararlı olan grup dalkavuklardır. Dalkavuklar, açıkça samimiymiş gibi davranıp sizi frenleyip sonra arkadan iş çevirenlerdir ve bundan daha tehlikeli bir insanda yoktur (Erasmus 2000a: 99).

Prens söylenenleri dikkate almalı ama övgülerde sükûneti korumalıdır. Danışmanlar konusunda, kitap okumanın iyi bir yol olacağını söyler. Tabî ki kitap seçimleri de insan seçimleri gibi özenle yapılmalıdır. Romanlar, efsaneler yerine klasik okumalar yapılmalıdır, tıpkı hümanistler gibi. Cicero, Aristo, Plutorkhos bazı önerilen kişilerdir. Hiç kimse gerçekleri kitaplar kadar dürüstçe faydalı bir şekilde dile getirmeyecektir. Arkadaşların önemli konularda yapacağı uyarılara kim kötü diyebilir ki? Kitapların insan hayatındaki önemini deneyimlerin sağlanması yolunda en önemli araçlar olduğu gerçeği bilginin asıl kaynağının kitaplar olduğu h.çbir zaman unutulmamalıdır.

Erasmus’un üzerinde durduğu diğer önemli nokta, barışı koruma sanatıdır. Barışı korumak, savaşı hiç başlatmamakla mümkün olacaktır. Kendi bölgesindeki şehirleri gezip, gerçekleri, yasalarını, kurumlarını öğrenen prens, iyi bir tarih bilgisine sahip olmalıdır. Bir doktorun anatomiği öğrenmeden hastalığa çözüm getirememesi gibi prens de halkını doğru tanımalıdır. Prens, halkının sevgisini kazanmadan uzun süreli bir

yönetime sahip olamaz. Prens bir şekilde sevmeye değer biri olduğunu kanıtlayabilmelidir.

Prensın başka bir halktan olması ya da ülkesinin kültürünü öğrenmeden büyüyen birinin halk üzerindeki etkisi az olacaktır. Çok birlikli devletlere o yüzden karşı olduğunu belirtir. Bir ulus devlet yapılanmasının teminin düşüncesini burada görmek mümkündür.

“İrk ve anavatanın bağları ve söylendiği gibi her ikisi de geçerli olan belirli bir içgüdünün iyi niyet beslemek konusunda büyük etkisi vardır.” (Erasmus 2000a:119).

İyi bir eğitimin öneminden bahsetmektedir. Vatandaşların eğitimi devletin gücünü pekiştirecektir. Bu yüzden insanı doğru olana alıştırmak için her türlü acıya katlanması sağlanmalıdır. Halk kendisi için iyi olmayana da inat edebilir. Burada aşama aşama insanları razı etmek gerekir.

Vergi konusunda prens adil olmalıdır. Hırsı, tutkuları doğrultusunda vergi koyan bir prens sonuç olarak ya kontrolü ya da ölçüyü kaçıracaktır. Eğer vergilendirme bir zorunluluksa az yük getirecek şekilde belirlenmelidir. “Çünkü zenginleri kemer sıkmaya çağırmak, bir ölçüde akıllıcadır; fakat yoksul insanları açlığa ve köleliğe mahkûm etmek hem çok acımasızdır, hem de risklidir.” (Erasmus 2000a:78).

Bir prensin daha iyi bir düğün, balo yapması için bir evdeki birçok kişinin yoksul ve aç bırakılması ne kadar adildir ki? İyi bir prens halkın en yoksul kesimleri tarafından fazla kullanılan şeylere mısır, ekmek, bira gibi yaşamını devam ettirtebilmesi için zorunluluk duyduğu ihtiyaçlara karşı daha az vergi koymalıdır¹.

Eğer gelirini yükseltmek istiyorsa tasarruf ile işe başlayabilir. Dışarıdan gelen mallara konan vergi yükü, zaten zenginler tarafından alıcı bulunduğu için daha artırabilir,

¹ Erasmus halkın ekonomik anlamada memnun edilmesinin çok önemli olduğunu düşünüyor açlığa mahkûm bırakılan insanlar bir noktadan sonra isyan ederler ekonomik anlamdaki düşüncelerin daha çok arkadaşı Thomas more’un ütopyasındaki ekonomik düşüncelerden almıştır. Eserin ayrıntısı için bkz. More 1981.

zenginler bunu anlamaz. Para basarken iyi bir prens hem Tanrı'ya hem de halka borcu olan itimat-saygınlığı sergileyecektir. Thomas More *Ütopyası*'ndaki ekonomik ölçütlerin bu eserde dikkate alındığını görüyoruz.

Prensin bir başka özelliği erdem olgusu üzerinden, iyi kalplilik ve cömertlik adıyla başka bölümde detaylandırılıyor. Cömertliğinin vurgusu aşına bir şekilde yapılmamalıdır. Başkalarına zarar vermeden, yıkımına neden olmadan hizmet etmeyi başarmalıdır. Cömertlik ve güvenlik sağlamayı sadece vatandaşlar için değil ziyaretçiler için de bunu yapmayı başarmalıdır. Hiç kimseye zarar gelmemesini, prensin değişmez vazifesi olsa da Platon'un önerdiği gibi ziyaretçiler tehlikelere karşı korunmalıdır. Bir başka konu da yasalar. Herkes prense, prens de yasalara uysa problem çözülmüş olur. Kitabın yasalar bölümünde açık bir şekilde Platon'un etkisi söz konusudur¹. Yasalarda, barışta olduğu gibi suç işlemekten çok suç işlemeye engel olmak amacıyla düzenlenmelidir. Karışık, uzun cümleler daha dolambaçlı kullanımlarına neden olacağı için kullanılmamalı, daha kısa, daha basit cümleler tercih edilmelidir. Yasalar, sadece cezalandırmayı değil, ödülü de esas almalıdır. Devlete hizmet eden insanlar da ödüllendirilmelidir.

Hukukun bütün amacı zengin olsun, fakir olsun, saygılı olsun, mütevazı olsun herkesi korumak olmalıdır. Yasalar değişmesi gerektiği zaman hemen kaldırılmasalar dahi aşama aşama bırakılmalıdır. Yasalar da tıpkı prensin cömertliğinde olduğu gibi vatandaşlar kadar ziyaretçiler için önlem amaçlı olmalıdır. Bu vurguların sürekli yapılması Erasmus'un gezginci kişiliğine bağlanabilir. Gezdiği çoğu yerde haydutlar ve hırsızlarla karşılaşması bu konu hakkında özel vurgu yapmasına neden olmuştur (Erasmus 2000a:142).

Yasalar kavramı da bize gösterir ki Erasmus içinde hukukun üstünlüğü ve cumhuriyetçi bir yöntemle tesis edilebilen bir düşünce anlayışı önemlidir. Prens hiçbir şekilde kanunların yozlaşmasına izin vermemelidir. Devlet içerisinde adil ve kamu yararı

¹ Platon da Erasmus'un sürekli başvuru yaptığı pagan yazarların başında gelir. Yasalar için bkz. Platon 2007.

gözetilmelidir. Öyle yasalar yapılmalı ki mümkün olduğunca avukata ve hukukçuya az ihtiyaç duyulsun.

Platon der ki, “en iyi prenslerin sorumluluğunda olan yasalar en yüksek otoriteye sahipken, bir devlet için yasaları insandan ayrı bir biçimde ele alan kişiden daha tehlikeli bir düşman yoktur.¹” (Erasmus 2000a:151).

Yasaların niteliği, onları uygulayan kişiler olmadığı sürece anlamsızdır. Yasa uygulayıcılar, soyağaçlarına ve yaşlarına göre değil de daha çok bilgelik ve kişilik bütünlüğü üzerindeyken seçilebilmelidir. Doktor benzetmeleri eserin ağırlık noktalarından biridir ve Erasmus yasa uygulayıcılarını bir hekime benzetmeyi uygun bulmuştur. Prens, “devletin değildir de nedir?” bir hekimin iyi asistanlara sahip olması yeterli değildir, o tüm asistanlarından daha yetenekli ve dikkatli olmayı bilmelidir.

Yasa uygulayıcılık parayla satın alınmamalı ve güvenli, objektif kişilere verilmelidir. Erasmus, bugünde rahatlıkla var olmaya devam eden sorunlardan bahsetmektedir. Devletin içindekilerin dikkatli seçilmesi, insanların dalkavuklardan uzak durması ve kendi çıkarlarını düşünen devlet adamlarının yönettiği bir devletin isyana her an hazırlıklı olması gerektiğini eserinde vurgulamaktadır.

Savaşların ne olursa olsun felaket getireceğine inanan Erasmus, komşu uluslarla iyi geçinmenin bilge prence faydalarından bahsetmeyi de bırakmıyor. Tıpkı insanlarda olduğu gibi her insan her insanla iyi anlaşılamaz, devletler de bütün devletlerle anlaşabilecek diye bir kaide yoktur. Devletlerarası antlaşmalar çok gerekmediği sürece bozulmamalıdır. Ancak karşı taraftaki arsız, değişkenlerse dost olmak yerine onların hiç olmamaları daha iyidir. İstilalara da dolaylı olarak dindışı olanlar ve dağın ayırdıklarına göz dikilmemelidir diyerek tepkisini ortaya koymuştur.

Avrupa’da sıkça rastladığımız taht evlilikleri de Erasmus’un Prens eserinde dikkatini çekmiştir. Evliliğin özel bir durum olduğunu, geçici bir şekilde kavgayı sona erdirse de

¹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Platon 2007.

tahtan birileri olduğu an problemlerin yeniden nasıl baş gösterdiği bellidir.¹ Uzun süreli birliktelikler, bağ yoluyla gerçekleşir ama bu evlilik değil gönül bağıdır.

Erasmus sonuç kısmında savaş için özel bir bölüm ayırmayı tercih eder. Savaşa girecek her prens bir kez daha düşünüp taşınmalıdır:

“İyi bir prens en çok bir savaşa başlarken düşünüp taşınmalıdır. Savaş, savaşı doğurur. Küçük bir savaş daha büyüğüne, bir savaş kanlı ve ciddî bir hale dönüşebilir. İyi bir prens her türlü çaba sarf edildikten sonra her şeye karşı kaçınılmaz olmadığı sürece asla bir savaşa başlamayacaktır” (Erasmus 2000a:170).

Hristiyanlık, hele de İsa adına savaş yapmak, İsa’nın felsefesine kesinlikle aykırıdır. İsa ya da Tanrı adına savaşmak bir Hristiyanın kesinlikle özü olamaz. Kral halkı kandırmak için bu alegoriyi kullansa da bu bir yanıltmadır. Erasmus Hristiyanlığı yaymak için Müslümanlarla dahi savaşmanın dine karşıtlığını belirtir². Vaiz yoluyla konuşarak yapılan şeyler zordur ve asıl başarı savaş değil bu yolla barışı çözmektir.

“İsa’nın krallığının, her şeyden önce, farklı araçlarla yaratıldığı, genişletildiği ve güvence altına alındığını göz önünde bulundurarak, Türklere karşı olan savaşın aceleci bir biçimde yürütülmesi gerektiğini düşünmüyorum. Buna ek olarak, bu tür savaşlar çoğunlukla Hristiyan toplumunu soyup soğana çevirmenin bir aracı olarak kullanılmakta ve sonuçta hiçbir şey yapılmamaktadır. Bu iman yolunda gerçekleştiriliyorsa, askeri güçlerle değil, şehitlerin kanıyla artacak ve çoğalacaktır, savaş eğer güç, zenginlik uğrunaysa, bu türden bir yolda Hristiyanlığın zerresinden eser olmadığını sürekli göz önünde bulundurmalıyız. İlk önce kendimizin gerçek Hristiyanlar olduğuna kanaat getirelim ve ondan sonra uygun görülüyorsa Türklere saldıralım.” (Erasmus 2000a:178).

İsa’nın bize bıraktığı krallık kana bulaşmamıştır ve öyle kalacaktır. İsa, barış prensi olarak çağrılmasından hoşnut olur, prens ve krallara da İsa’nın bu felsefesini öneriyor.

¹ Habsburg hanedanı evliliklerle toprak kazanımlarıyla meşhurdur. Uzun bir süre topraklarını bu şekilde genişletmiştir. Maxmilien, son dükün kızı olan Mary ile evlenip bağımlı ülkeleri ele geçirmiştir. Oğlu Philip’de İspanya prensesi ile evlendirip İspanya tahtını da torunu V.Karl (I. Carlos)’a bağlamayı bilmiştir.(Attalı 1999).

² Erasmus Ortaçağ’daki birçok Avrupalı düşünür gibi İslamiyet dünyasına karşı önyargılıdır. Çoğunlukla Müslümanlar ve Türkler konusunda serttir. Bütün bunlara rağmen savaşa o kadar karşıdır ki Müslüman dünyası olsa dahi savaşın haklı nedenlerinin olmayacağına inanır. Burada örnek aldığı İsa’dır İncilde; İsa havarilerinden ayrılmadan önce onlara şöyle seslendi “Gökte ve yeryüzünde tüm yetki bana verildi. Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; size buyurduğum her şeyi uymayı onlara öğretin.”Bkz. Matta incili:1241.

Erasmus'un bu siyasal teori kitabı, hâlihazırda bulunan siyasî kitaplarına benzese de Erasmus, Hristiyanlık ve pagan eserlerinin felsefesinin birleştirilmesi yolunu seçmesiyle farklılık arz eder. Dinle ilgili olarak düşüncelerinin zeminini rahiplere dalkavuk demesinden net algılanabilir. İdeal bir hükümdar, erdem ve ahlâk üzerine kurulmuş bir kişilik yapısıdır. Dikkat çeken bir husus da Thomas More'un ve Platon'un etkisinin bu eserde net görülmesidir. Buna rağmen Erasmus, kendi düşünceleriyle eserine damgasını vurmuştur. Güzel seçimler, daha önceki bilgilerin yine kullanılması, desteklenmesi Erasmus'un eserinin bütünleştirici yapısını gösteriyor.

Erasmus'un politik yazıları teorik özgünlüğe sahip çalışmalar olarak değerlendirilmese de onları etkili kılan şey ahlâki amaçlarıydı. Erasmus'un konunun uzmanı olarak tanınmasına yol açan bu eser, Hristiyan devlet yetkilileri için ideal teşkil etmiş ve gelecekte Lutherci Reformasyon kuşakları tarafından eserin bazı dusturları kullanılacaktır.

III.2. 4. Deliliğe Övgü

Erasmus'un diğer eserlerinin yanında en az bilimsel nitelik taşıyan eseri, ama aynı zamanda en çok tanınmasını sağlayan eseri *Deliliğe Övgü*'dür. Bu küçük kitabın yazımı, 1509 yazında İtalya'dan İngiltere'ye yaptığı yolculuk sırasında ortaya çıkmıştır. Erasmus, yazı işlemini yakın arkadaşı Thomas More'un evine vardıkdan kısa bir süre sonra tamamladı. Kitabı da dostuna adadı. Yapıt, birkaçı gün gibi kısa bir zamanda yazıldı. Özgün adı *Morias Enkonimion Seu Laus Stultitiae'dır*. Gülmece ya da hiciv tarzının egemen olduğu kitap ironiler üzerinden hareket eder.

Eser, ilk kez 1511 yılında Paris'te basıldı. Bir yıl sonra ise Josse Bade tarafından son haliyle yayımlandı. Erasmus öldüğünde eserin otuz altı Latince baskısı yapılmış ve eser Çekçe, Almanca ve Fransızca'ya çevrilmiştir. İtalyanca baskısı 1539 yılında, İngilizce tercüme ise Thomas Cholloner'ın çevirisiyle 1549 yılında yayımlandı.

En çok bilinen eseri olmasına rağmen, edebi açıdan ve bilimsellik bakımından eserin birçok eksik yönü olduğuna dair bilgiler vardır. Buna rağmen eseri farklı kılan içeriği ve

hiciv yapısıdır. Eser, 1527 yılında Katolik teologlar tarafından kınanmış ve aynı kınama 1538’te bir kez daha tekrar etmiştir. Sarbonne 1542-43 yılında eseri, sakıncalı kitaplar listesine sokmuştur. Benzer şekilde Milano ve Venedik’te, İspanya ve Portekiz’de de aynı kınama gerçekleşmiştir. Hollanda, İngiltere ve İsviçre’de ise eserin basımı matbaaların insiyatifine bırakılmıştır.

Eserin eğlendirici teması belirgindir. Yazınsal açıdan Latin ozanı Horatious’un¹ “Hakikati Gülerek Söylemek” ilkesinin en yetkin örneklerinden biridir. Erasmus biçim açısından daha önce çevirilerini yaptığı Lulianus ve Libainos’tan esinlenmiştir (Erasmus 2000b:6).

Deliliğe Övgü’nün günümüzde bu kadar okunmasına neden olan özelliği de şimdiye kadar yazılmış, en iyi taşlamalardan biri olmasıdır. Eser delilik ve bilgeliğin konuşturulmalarından ortaya çıkmış ve mitolojik özelliklerle donatılmıştır. Çoğu zaman mitolojik kahramanlar gerçek ve hayal arasında gidip gelir. Erasmus’un bazı isimleri uydurduğu da unutulmamalıdır.

Erasmus, *Enchiridion* (Bir Hristiyan askerin el kitabı)’un içindekini daha neşeli, eğlendirici bir ruhla sunduğunu söylüyor. “Amacım yergi değil, kılavuzluk yapmaktı, incitmeyi değil yardım etmeyi amaçlıyor ve önündeki yolları kapatmadan nasıl daha iyi insanlara dönüşebileceklerini göstermek istiyordum.” (McConica 2002:134).

Toplu konuşmalarında vurguladığı gibi Lucianus vari amaçları belirgindir, eğlendirerek eğitmek (iyileştirmek) Lucianus’un en gözde yöntemi.

Biçim olarak retorik bir hitabet olan *Deliliğe Övgü*, deliliğin övgüleriyle başlıyor. Vaaz kürsüsünü ele geçiren delilik, insanlara tavsiyelerde bulunmaya başlıyor. İlk andan itibaren deliliğin dalga geçmesini, umursamaz tavrını görebiliyoruz. İnsanlar

¹ Horatius Ünlü Romalı şair aynı zamanda lejyonerlik yapmıştır. Virgilus döneminde onunla beraber çalışmıştır. Şiirlerini iki ayrı kategorde incelemek mümkünse de ona ün kazandıran yergi diyaloglarıdır. Diyalogları çoğunlukla güldürürken aynı zamanda düşündürür (Horotius 2008).

kahramanları ve tanrıları övmeye ve yüceltmeye bayılırlar. Ama delilik kimsenin övgüsünü değil, kendi övgüsünü gerçekleştirir. Yaşamın kendisinin başlangıcının iyi şeylerin hepsinin gerçek sunucusu olan delilere borçlu olduğunu söyler eserinde Erasmus ve şöyle devam eder:

“Eğer erkek, bilge insanların bildik faaliyetlerini tekrarlayıp ve böylece bu faaliyetlerin dezavantajlarından ibaret olan yükü bir yaşam biçimi olarak benimseseydi, evliliğin boyunduruğu altına girmeyi arzular mıydı? Veya eğer çocuk doğurmanın acılarını ve tehlikelerini ve çocukları büyütmenin zorluğunu bilseydi, hangi kadın evlenmeye razı olurdu? Dolayısıyla varlığımızı, nasıl evlenmeye borçluysanız, evlilik olgusunu da deliliğe borçlusunuz.” (Erasmus 2000b:27).

Bundan sonra delilik hayatta var olan güzelliklerin, hoşlukların kendi armağanı olduğu vurgusuyla devam eder. İnsanın en mutlu anlarının da çocukluk olması şaşırtıcı değildir. Gençlerden bilgeliği alanın da hazların çekici güzelliklerini dağıtanın da kendisi olması; bilgelik yaşının da hayatın insanları terk etmeye başkaldırıları zamanda gelmesi de şaşırtıcı değildir. Her çağın eksikliği ve fazlalığı da kendine aittir. Vurgu çocukluk, gençlik ve ihtiyarlık çağlarında kendimizce sıkıldığımız ve övündüğümüz özelliklerimiz aslında birbirlerini tanımlar. Hem bilgelik hem aktiflik hem saflık bir arada olmaları güzel ama pek mümkün olmayan şeylerdir.

Delilik Eski Yunan ve Roma tanrıları üzerinden insanların zaaflarını, zevklerini ve güzelliklerini anlatmakla devam eder. Çiçek ve bahar tanrıçası Flora’dan alayı, şaka tanrısı Momos, Endymion’un aşkından tutuşan mağrur Diana, gülünç Priapos ve Merkür’e kadar birçok Tanrı ve insan özellikleri ironik biçimde anlatılmıştır¹ (Erasmus 2000b:27).

Geveze, konuşkan “delilik” sözlerine devam eder. Bu sefer konusu kadınlardır. Kadınların burada söylenenlere kızacaklarını düşünmüyorum. “Ben onların cinsindenim, ben deliliğim” Deli olduklarını kanıtlamak, onlara yapılabilecek en iyi övgü değil midir? Kadınların erkeklerden daha mutlu, neşeli olmalarını da deliliğe

¹ Mitolojik kahramanların ayrıntılı bilgileri için bkz. Erhat 2008.

bağlamaktadır. Her erkeği baştan çıkartabilecek o büyüleri, bağlama yetenekleri de deliliğin özünden gelmelerine bağlamaktadır.

Erasmus, çoğu zaman eserlerinde kadınlara değinmez, değindiği zamanlarda daha çok erkeklik bağlantısıyla ilgili değinmelerdir. Deliliğin sözlerine vakfedilen birkaç cümle ile Erasmus'un kadınlara bakış açısı görülebilir. Çoğu zaman bahsettiğimiz Erasmus tarafsızlığı kadınlar olunca, onun az gördüğümüz Ortaçağlı düşünce yapısını burada görmek mümkündür. Kadınları bakımlı, tek derdi güzellik olan ve çocuklarına bakmak dışında sanki yapabilecekleri hiçbir işi olmayan insanlar gibi düşünmektedir.

“Kadınlarda, erkeklerin hoşuna gitmekten başka bir arzu var mıdır? O süslerin, düzgünlerin, hamamların, saç kıvrımlarının, parfümlerin, kokuların ve nihayet yüzü, gözü, deriyi güzelleştirmeye, boyamaya ve gizlemeye yarayan bütün o kozmetik ürünlerinin amacı bu değil midir? Eh! Bu kadar arzu edilen bu amaca onlar delilik aracılığıyla erişemezler mi? Eğer erkekler de kadınların her şeyine katlanıyorsa, bunu salt onlardan bekledikleri hazzı düşünerek yapmıyorlar mı? ” (Erasmus 2000b:43).

“Delilik”, dostlar, grup arkadaşları üzerine düşüncelerini de iletmeyi unutmaz. Dostları da birbirine bağlayan tüm yanlışlıklarına, hazlarına takılıp kalmak ve onları taklit etmek gibi gülünçlükler olsa olsa yine delilikle ilgilidir. “Her birimiz ne kötü olsa da sevdiklerimiz kişilerden memnunuzdur.” Dostluk ve evlilik düşüncelerini birbirine bağlar. “Aldatmalar, bağırışlar ve birbirlerini yok saymalar sevenin memnuniyetiyle ilgili değil midir?”

Kişinin kendisiyle ilgili problemleri içinde özsaygı için delilik konuşmaya başlıyor. Özsaygı olmayınca, insan kendisini sevmeyince yaşadıklarımızın ne anlama geleceğini düşündürüyor.

“Mutluluk büyük kimsenin kendi görüntüsünden, kişiliğinden, ırkından, mevkisinden, ülkesinden ve yaşamdan rahatsız olmamasını güvenceye alarak mutluluğa kestirme bir yol sağladı. Bu yüzden hiçbir İrlandalı, İtalyanla yer değiştirmek istemez.” (Erasmus 2000b:45).

Devlet adamları, filozoflar, edebiyat tutkunları ve savaş konusuna da değinmeden geçemez “delilik” ve onlar için de şunları söyler:

“Övgü, insanların hayranlıklarını çeken bütün edimlerin kaynağı değil midir? Kahramanların defne dalı dedikleri; şanlı meydanları hazırlamaz mı? Neden çıktıkları çoğu kez bilinmeyen, birbirleriyle tutuşan iki taraf için faydalı olmaktan çok daima zararlı olan kavgalara girişmekten daha delice bir şey var mıdır? Zira savaşta ölenler, hiç sayılırlar...” (Erasmus 2000b:51).

Savaş olgusuna bakışı, her eserinde olduğu gibi gereksizlik ve zarar üzerine kurulmuştur. Her iki taraf içinde ölümlerle sonuçlanan bu duruma delilik dışında ne denilebilir ki?

Eser ilerledikçe ironi derinleşir. Ölümlüler arasında, dur durak demeden bilgeliğin peşinde koşanlar en mutsuz olanlardır. Bunun son derece basit bir nedeni vardır; ölümsüz tanrıların yaşamlarını benimsemeye çalışırken tüm insanlıklarını göz ardı ederler. En mutsuz olanlar ise, insanın kapasitesi dışındaki hiçbir şeye girişmeyerek, dilsiz hayvanların içgüdüsel deliliğine en fazla yaklaşanlardır. (Erasmus 2000b:130).

Delilik krallardan da bahseder; dünyada kralların etrafında deliler olmadan ne yiyebilen ne gezebilen ne de bir an yaşayabilen sadece birkaç kişi vardır. Euripedes’in şu güzel sözde belirttiği gibi deli, delilikler söyler gayet iyi dile getirdiği gibi “bu şeref sadece bana aittir”. Delinin ruhunda ne varsa yüzünde yazılıdır. Delilik kralların etraflarında onları eleştirebilen dürüst insanlar bulmakta zorlandıkları için üzüldüklerini söyler. Fikrini gülmece usulü anlatmaya devam eder: “Ama kaç prens gerçekleri duymak ister, Krallar bilgeleri değil, delileri sever.”(Erasmus 2000b:86).

Delilik ve bunaklık, aynı şeyler değil midir? Zihni şaşırmış bir insan deli ve bunaktır. Çevresindeki herkesi mutlu etmek isteyen insanlarda gücünü delilikten alır. Delilik çeşitlendikçe mutlu olma olasılığı artar. Avcılar, simyacılar ve kumarbazlar yaptıkları hayal ve gerçek arasında gidip gelenler. Mesela bir kumarbaz, zarların sesini işitince, kalpleri daha hızlı çarpabilir. Ya da daha çok kazanacaklarını zannedip sürekli kaybetmeye mahkûm olabilir. Deliliğin, çılgınlığın, aptallığın ve muadillerinin insan tecrübesindeki yeri, bundan böyle de defalarca tekrarlanmaya devam edecektir. Erasmus, bununla batıl inançlara, dinin bu noktada kullanımına tepki göstermeye başlar ve tarzıyla bizi şaşırtmaya devam eder. Azizlerin koruyuculuğuna çılgınca inanmak ve Papa’nın verdiği bağışlama belgelerine rahatça bel bağlayanlara, etkilerine emin olan

kişilerle dalga geçmektedir. Erasmus'un rahatça Reformasyon'a gidecek yolu açan düşünceleriyle gülmece usulü ile karşı karşıya kaldığımızı görüyoruz. Erasmus geveze deli aracılığıyla dini ve İsa'yı kullananlara verip vermiştir:

“Herhangi bir hilekar sofunun kendi zevki ya da çıkarı için icat ettiği bazı muskalara, bazı büyümlü dualara güvenle dolu olarak zenginlikler, şan ve şeref, zevkler ve güzel yemekler ve nihayet İsa'nın yanında gökte yer bekleyen şu ötekilere ne dersiniz?. Her gün mezmurlardan birkaç ayeti ezbere okumakla cennete gitmekten geri kalmayacaklarına kani olan insanlardan daha delileri, dolayısıyla daha bahtiyarları bulunabilir mi? ” (Erasmus 2000b:98).

Bilgenin tepkisi ne kadar da Erasmus'a benzemektedir:

“Bilgece yaşamalıdır ki üzücü kazalardan sakınırsınız, günahlarınız yalnız rahiplere verdiğiniz para ile değil, fakat günah korkusu, gözyaşları, uykusuz geceler, dualar, oruçlar ve bütün diğer iyi erdemler ile bağışlanır. Şu veya bu azizinin hayatını taklit etmektir ki onun koruyuculuğuna hak kazanırsınız?” (Erasmus 2000b:101).

Geveze “delilik” sözlerine ayak takımı diye adlandırdıklarıyla devam ediyor. Tüccarlar herkesi dolandırmaya, daha çok kazanmaya kendilerini endekslerken, okul müdürleri de bir zorba süsü ile dünyanın hakkını savunur. Öğrencilerin beyinlerini garip gülünçlüklerle doldururlar. İki kişi eşeklerin sürtünmesi gibi birbirlerini övme yarışına girerler.

Hatipler, kitap yazarlar, ölmezlik peşinde koşanlarda deliliğe ihtiyaç duymuşlardır. Hepsinin olmasa da havailikler, farklılıklar yazmak için onlara ilham veren delilik. Kitaplar yazarken yapılan eklemeler, meşguliyetler, uykusuzlar için birkaç okurun alkışı. Kendi adları ile başkalarının eserleri çıkaranlar, çaldıkları anlaşılacak olsa da birkaç günlük hayranlık belirtilerini görmek içindir. Lakap alırlar ve alınan tüm lakaplarda ünlü Antikçağ yazarlarının adlarıdır.

Bilgelik adıyla geçinen yazar, şair, hukukçu, filozofları eleştirdikten sonra “delilik” için sıra teologlarda. Bunlar alaydan anlamayan, sorun yüzünden alev alan kimselerdir. Herkesi sapkın olarak ilan edebilirler. Sanki bu anlatımlarda kendi geleceğini görür gibi Erasmus, insanlara karşı kullandıkları birinci silahın bu olduğu düşüncesindedir.

Düşüncelerini beğenmezsen din dışı ilan et, gitsin. Özsaygının en üst seviyesi teologlarda mevcuttur. En açıklanamaz olayları kendi keyiflerine göre dizebilirler.

“Size acının yaradılışının, dünyada hükmü görülen harikulade düzenin sebeplerini meydana çıkarırlar. Size ilk günahın, ilk ana baba sülalesine hangi yollardan geçtiğini gösterirler. Mesih’in Meryem’in karnında ne zaman, nasıl, ne yollarla meydana geldiğini söylerler, şarap ve ekmekte İsa’nın kanı ve eti bulunması sırrına...” (Erasmus 2000b:138).

Daha önemli sorunlar olunca uyanırlar. Kutsal suyun doğum anı nasıl? İsa’nın soyundan gelen kimse var mı? Tanrı bir kadın, bir sayfa, bir eşek ya da su kabağı şekline girer mi? Havariler bile teologlar kadar emin bilgili konuşamazlardı.

Haçlı seferleri, Türkler’in ve Müslümanlar’ın hakkında konuşanlar, birçok kendinden emin Albertusmucular, Ochomcılar, Scotuşçular, Gondescler kendileri hakkında konuşsalar daha iyi ederlerdi¹. Çok konuşarak, tartışarak, sivri iğnelerle savaşıların yapamadıklarını gerçekleştirirler. Deliliğin ruh halinin ve tanımlarının kitap içerisinde değiştiğini anlıyoruz, teologlar ve keşişlere yöneltilen saldırılar devam ettikçe, kendi mesleklerini istismar ediş biçimleri, İncil’deki dinle Paulus’un dinî kıyaslamalarına girmiş olan deliliğin sesi daha da çok Erasmus’a benzemiştir. Teologların karanlık ve sıkıntılı cümleleri ile sıradan halkın dini anlamasını zayıflık kabul edip, dilbilgisi kurallarına sarıldıkça olayın özünden kaçmanın, süslü cümleler ve yaratılan anlam kaymaları ile nasıl kötü sonuçlara neden olabileceğini anlatır delilik.

Keşişleri de okuma yazmadan yoksun, tek biçimliliğe hapsolmuş dilencilik yapan kişiler olarak tanıtmıştır. Her keşiş kümesinin derdinin, diğer keşişlerden ayırt edilmek için gösterdikleri çaba ile Hristiyan adının kullanmadan bütün unvanlarla gurur duymalarını olduğunu anlatır. Cruçlar, mezmur okumalar, parayı kullanmamak, bir sürü tören, tek tip kötü renkli cüppeler, keşişlerin övünç kaynaklarının İsa tarafından red edileceğini belirtirken İsa’nın semboller ve görüntülere takılı kalmadığını belirtmek ister gibidir (Erasmus 2000b:93).

¹ Tarikat mensuplarının sembolik hareketlerine ve sürekli eleştirmelerine bir tepki söz konusudur verilen isimler tam anlamıyla yine gerçeği yansıtmamaktadır.

Dindar görünümlü keşişlerden sonra sırayı prensler ve krallar alacaktır. Prensler gevşekliğe, hazlara dalarak ruhlarında iş ve endişenin en ufak görünüşünü uyandıracak şeylerden vazgeçerler. Soydukları halkın sevgisini, hiç olmazsa bir dereceye kadar sağlamak için ona bir parça dalkavukluk etmekten hiç geri durmazlar. Onları taçla süsleyin, eline bir asa veriniz acaba dalga geçilmekten korkmayacak kaç prens vardır.

Papalar, İsa'nın gittiği yoldan yürümeye, onun fakirliğini, çalışmalarını yapsalardı, Papalara şeref veren, pek kutlu unvanını kendilerine bunu hak kazanmaları gerektiklerini düşünselerdi, yalnız silahları ve onun bahsettiği tatlı kutsamaları alıkoyarlar mıydı? Kutsamalarında ne kadar gerçekçi olduğunu düşünüyoruz? Sürekli aforozları kullanmaktalar. Aforoz ellerinde nasıl bir çocuk oyuncağına dönmektedir. Aziz Petrus'un mirasını kemirmeleri, mirası şehir ve para olarak görmeleri insanı garipsetmektedir. Mesih yokmuş ya da kimseyi savunamaz gibi davranmaktadırlar. Barış tanrısının vekilleri olan bu adamlar, nefrete değer bu sanatla uğraşmak için, bütün başka işleri ihmal ederler. Savaşları desteklemek için savurganca birçok para sarf eder, kanunları, dini, barışı vicdansızca altüst edebilirler (Erasmus 2000b:70).

Papalardan sonra geveze deliliğin sonraki eleştirisi durağı piskoposlardır:

“Kim kimi örnek almıştır bilemiyorum. Zenginlik hasadını toplamakta o kadar etkin olan papalar, biraz fazla Hristiyanca, havarice olan bütün işleri piskoposlara bırakırlar, piskoposlar mahalle papazlarına, papazlarda vekillerine, vekilleri dilenci fraterlere yüklerler. Yine de delilik, burada kesmeye karar verir, amacım onların hayatlarını açıp dökmek değildir. Kendimi övmeyi hedeflemişken daha çok onları hicvetmiş gibi olurum” (Erasmus 2000b:77).

Eserde Erasmus'un Platoncu yaklaşımdan etkilendiğini söylemek mümkündür. Erasmus karakterinin ortaya çıkardığı sınırları zorlama problemini gülmeceyi kullanarak ile aşmayı bildi. Eserin sonunda delilik, insan yaşamının en yüce ödülünün bir tür delilik olduğunu açıklar. Coşkun durumda yaşayan bireyin kendisinin ötesinde olduğu söylenir. Bu deliliktir. Yeniden normal duruma dönünce yine kendisidir.

“Ruhun kendisi onun sonsuz parçalarından daha güçlü olan üstün akıl tarafından yutulacaktır. İşte bu yüzden, insan bir bütün olarak kendi dışında olduğunda ve mutluluğunda tek nedeni kendisi dışında olması olduğunda her şeyi kendisine

doğru çekenin üstün iyunin tarif edilemez bir kısmı da onun payına düşecektir. Mükemmel mutluluk ancak, ruhun eski bedenini bulması ve ölümsüzleşmesiyle yaşayabilmekle beraber, dindarların yaşamı bu diğer yaşam belleklerinden dolayı o hazzı ve tadı alırlar.” (Erasmus 2000b: 209).

Erasmus’un ciddî, ağır alabildiğince bilimsel nitelikteki ana yapıtlarıyla karşılaştırıldığında bu kısa ve saygı tanımaz bir dille kaleme alınmış olan bu taşlama ilkin biraz çocukça ve içerik açısından yoksul, hafif kaçabilir. Ne var ki politik alanında nasıl bir espri çok uzun süren bir konuşmadan daha etkileyici olabiliyorsa yazın alanında keyifli bir anının ürünü de yeri gelince aynı tesiri gösterebilir. (Zweig 1998:203)

Erasmus tüm eser boyunca konuşmayı deliliğe bırakmış ve kendisinin yerine onu konuşturmuştur. Erasmus bu çift anlamlılıkla tüm saldırılarının sorumluluğunu üstünden atmıştır. Bir kişi kalksa ve Erasmus’u yazdıklarından dolayı sorumlu tutmaya kalkarsa, Erasmus kendisini savunabilecek duruma getirmiştir bu suretle istediklerini rahatça kim ne anlayacak diye düşünmeden eserinde iletebilmiştir. Ne de olsa konuşan deliliktir kim deliliği ciddîye alabilir ki? Bu eserde şaka ile ciddîyet, gerçek ile abartma birbirine karışmış ve birleşmişlerdir.

Eserde nerdeyse her kesim karikatürize edilmiştir ve çoğu komedi yazarının resmettiği kişilere, burada da rastlamak mümkündür. Erasmus’un tüm evrenselliği, şakacılığı ve bilgeliği ve mizah anlayışı, bu yapıtında işlerlik kazanmıştır. Erasmus her zaman hep aşırı ve akılcı bir tutum sergilemiş bir kişilik olarak duygularını hep dizginlemeyi başarmıştır. Yaşamının hiçbir zamanında aşırıya kaçmamış tutkularıyla hareket etmemiş biri olarak; sadece bu eserinde akılcılığın, hak tanırılığın sorumluluk duygusundan ve dengeliliğinden sıkıldığı zamanları yansıtmıştır. Deliliği ancak aklını bu kadar doğru kullanan biri böyle neşeli bir şekilde anlatabirdi. Yine de eserin bundan çok daha fazla anlamı içerdiğini unutmamak gerekir. Deliliğe Övgü Reformasyon öncesi engelleri temizleyen patlamalardan biriydi (McConica 2002:146).

İtalyan Rönesans’ı döneminde İtalya’ya giden çoğu kişi Papaların ve kardinallerin savurganlığını görünce hayal kırıklığına uğruyordu. Erasmus’ta İtalya gezisi sonrası bu

hayal kırıklığını yaşamış ve eserini yazma ihtiyacı duymuştur. Eser Erasmus'un deliliğin ağzından din alanındaki yozlaşmalara güçlü bir saldırısıdır. Şaka bir çırpıda gerçeğe dönüşmüştür bu eserde. Köklü bir Kilise reformunun zorunluluğu o çağda yazılmış pek çok metinden çok daha etkili bir anlatımla sergilenmiştir (McConica 2002: 148).

III.2.5. Erasmus'un Diğer Önemli Eserleri ve İncil Çevirisi

Erasmus'un tüm eserleri Hristiyan felsefesi ve klasik pagan kültürünün etkisi altındadır. Yaşamı boyunca sürekli okuyan ve toparlayıcı bir kişilik olarak pek çok mektup yazmıştır. Erasmus'un mektupları o dönemin aydınlatıcıları olan en önemli metinlerden bazıları olmuştur. Özellikle Reformasyon bağlantısı olanlar bu konuda önemli belgelerdir. Dönemin ünlü din adamları, düşünürleri, prensleri bu mektupların muhatabı olmuşlardır. Erasmus'un düşüncelerini, kendi eserlerine bakışını ve dönemle ilgili değerlendirmelerini mektuplarında çok rahat görebiliriz¹.

Erasmus'un kişisel inancının ve davasının diğer bir yansımasını anlamak adına, Paraclesis'i okumak gerekir. Hristiyanlık inancının evrenselliği, paganların etkisi, teologların ve rahiplerin güçsüzlüğü ile çarpıtılan İsa'nın hakikati anlayışını içerikte tartışmaktadır. İsa'nın felsefesi olarak özetleyebileceğimiz içerik doğrudan Hristiyan Hümanizmi ile ilgilidir.

Dönemin tartışmaları ve inancın içselleştirilmesi ve ona anlam verme sorunu o dönemde var olan herkes gibi Erasmus'un da kaygısıydı. Bütün dünyanın ihtiyacı olan her şey barış ve huzurda saklıdır. Bu huzuru da kazanabilmesi için insanın "İsa'nın felsefesine kavuşması gerekir. İncil'de İsa sembollerinin çok anlamlı olmadığını ve özün öneminden bahseder. İnsanların hepsi çok bilgili olmayabilir ama herkes Hristiyan olabilir ." demiştir. (Olin 1987: 97).

¹ Günümüze kadar gelen tüm Erasmus mektupları büyük bir özenle Toronto Üniversitesi tarafından toparlanmış ciltler halinde kullanılabilmesi için uygun hale getirilmiştir. Erika Rummel, Alexander Dalzell, R.A.B Mynors, Craigh Thompson, James McConica, Margeret Mann Philips gibi Erasmus uzmanları tarafından eserlerin hem çevirileri hem yorumları evrensel literatüre kazandırılmıştır.

Ona göre, İsa'nın düşüncesi en basit ve cahil kişiye dahi aktarılabilir. Herkesin zihnine rahatça yerleştirilebilecek bir durumdan bahsediyoruz. Paracletis'te pagan bilgeliğinin ve erdemin benzerliğine dikkat çeker. Paganların kitapları incelendiğinde İsa'nın öğretisi ile benzeşen noktalar görebiliriz. Platoncu Sokrates, Stoacılar ve *Politika* adlı eseriyle Aristoteles, bu uyumun örnekleridir. Yine de bilgelik en anlamlı ifadesini İsa'da bulacaktır. Erasmus, Yahudiler ve Müslümanların kendi kutsal kitaplarını okurken görünüşte Hristiyanların en alakasız kitaptan başladıklarını belirtir. Eserde en ünlü azizlerden Albertus Magnus, Thomas Aquinas olsun İsa'nın gerçekleri ile önce karşılaşınlar ondan sonra diğer azizleri yazarları okusunlar diyerek tepkisini belirtir.

“İsa sevgisi için ahşap veya taş bir heykeli değerli taşlar ve altınlarla süslüyoruz. Bunu yapmak yerine, neden değersiz görüntülerden daha çok değerli süslemelerle bezemeyelim? Heykeller yalnızca vücudun biçimi temsil eder, ancak bu yazmalar ise onun kutsal aklının canlı imgelerini ve konuşan, iyileştiren, ölen, doğan bir İsa'yı getirecek ve böylece onu öylesine eksiksiz bir şekilde huzura çıkaracaktır ki gözlerinizi onun heykelinden hiç ayırmazsanız bile daha az şey görmüş olacaktır.” (Olin 1987: 99).

Paracletis, 1516 yılında Erasmus'un İncil'in ilk tercümesiyle birlikte çıkmıştı. İsa'nın felsefesi, Hristiyan anlayışının kişiselleştiği bir eser oldu. İsa felsefesinin ne analama geldiğini ilk defa bu kadar net bir şekilde Paracletis adlı eserinde belirtti.

Diğer bir başka eser ise Benedikten rahibi Volz'a hitaben yazılmış olan bir mektupla başlayan *Enchiridion Militis Christiani ya da Handbook of the Christian Soldier* (Hristiyan Askerin El Kitabı)'dır. Erasmus'un Origenes¹'ten etkilenmesiyle yazılmış bir kitaptır. İlk defa 1503'te Antwerp'te basılmıştı. İlk baskısı fazla ilgi çekmemesine rağmen zamanla on bir dile çevrildi ve basıldı. Erasmus'un Hristiyan Kilisesi ve teolojinin yapısı hakkındaki önemli eseri oldu.

Erasmus, kitabı yine eğitsel bir amaçla yazmıştı. Bu kitap, Hristiyanlık ilkelerinin başlıcalarını anlatmak, İsa'yı tanımak ve büyük kurtuluşa umut bağlayanlar için

¹ Origenes (185–253) İskenderiye'da doğmuş bir kilise babasıdır. Hristiyanlığın ilk dönemi için çok önemli ve karakteristik bir düşünürdür. Ammonios Sakkas'ın öğrencisi olan Origenes'in karakteristik yanı, Hristiyanlık ile Yeni Eflâtunculuk arasında sallanmasıdır. Kilise ile anlaşmazlığa düşmesinin en önemli nedeni Plâtonculuk ile Hristiyanlık felsefesi arasındaki kararsız duruşudur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gilson 2007: 57–61.

yazılmıştı. Aziz Paulus'un etkisinin bağıntıları ortadadır. Hayat bir yandan içerdeki ve dışarıdaki ahlâksız güçlere karşı, bir diğer yandan da "eski, dünyevi Âdem'e" karşı ilan edilmiş bir savaştı. Hristiyan askerin, pagan felsefesine bulaşmasına bir şey demez. Pagan ve Hristiyan bilgeliği için eserin başından itibaren başta gelen filozoflar olarak Aristocuları değil Platoncuları önerir.

Eserin arka planında skolâstik teolojinin uçsuz bucaksız, karmaşık ve dolambaçlı ekolü yatmaktadır. On iki ve onüçüncü yüzyıllarda Aquinas'ın *Summa Theologiae* Aristocu mantığın kategorileriyle oluşturulan tutarlı ve rasyonel bir ideal oluşturulmuştur. Plâtonculuk daha sonra bu duruma tepki olarak ortaya çıkacaktır. Eserde yine okuma önerileri devam edecektir. Kutsal Kitap okumalarını en iyi tercümanları Origenes, Ambrasius, Jeremius ve Augustinus ile devam ettirir (Olin1979:74). *Enchiridion*'da geniş bir konu yelpazesi vardır. Erasmus, kurallar koyarak izlenmesi gereken yolu okuruna sunmak istemiştir.

Enchiridion'un içeriğinde daha sonra Çağdaş Avrupa'da var olacak Hristiyan yaşamlarının daha önceden bilgilendirilmiş halini gömek mümkündür. Benimsenen yaşam biçiminde, İsa'da mükemmelleşme şekliyle söylenebilecek bir yaşam, sorumluluklardan önce gelen bir inançlı Hristiyan toplumu tasviri söz konusudur.

Erasmus'un Pederler ve İncil üzerine yaptığı çalışmalar çok önemlidir. Yunanca metnin çevirisi onun en büyük başarılarından biri olarak görülür.

Hristiyan Hümanizmi'nin dönemin kültürü üzerindeki etkisi, hiçbir eserinde bu kadar net görülmez. *Novum Instrumentum* adıyla basılan kitap eski Latince versiyonu olan *Vulgata*'ya ve *Annotations* (Açıklayıcı Notlar) adıyla bilinen notlara ilgiyi azaltmıştır. *Novum Instrumentum* (New testament) üç ögeden oluşmaktadır. Yunanca metinleri Latinceye tercüme ve Açıklayıcı Notlar Erasmus'un buradaki özgün yapıtlarıdır.

Paris Üniversitesi'nde çalışırken İngiltere gezisine gittiğini ve burada *Antibarbari* ve *Özdeyişler* üzerine çalışmalar yaparken kaldığı Augustiyan Kilisesinde ile İncil ile ilgili

alışmalar yapan bir yerde kaldı. Aziz Meryem kolejinde Richard Charnock ile tanıştı. Öte yandan John Colet *Aziz Paulus'un Mektupları* üzerine bir süre seminer verdi. Colet hem Floransa'da yeni oluşturulan yeni Plâtonculuk ile ilgili bilgileri ile eski dönem kaynaklarıyla aktarmıştı. Colet'in eski kaynaklara ilgisi ve Skolâstik mantık yerine bilgilerini Kutsal Kitap ve Pederlere dayandırması Erasmus'u da etkilemiştir (Huizinga 1952: 31).

Colet'in Erasmus üzerindeki etkisi mektuplarda da anlaşılabilir.¹ Mektuplarda tartışılan konu teolojidir. İsa'nın insan oluşu ve Paris'teki gördüğü teologlar açısından yaşanan kısır döngü şeklindeki yaşam tarzları onu hayal kırıklığına uğratmıştır. Modern teologlar; Erasmus'un gözünde eski bilim yönetimine saplanıp kalmalarının insanları etkilemek yerine karanlığa boğduğunu belirtir.

İngiltere'de yaşadığı bu deneyimler ve tanıştığı İngiliz hümanistler Erasmus'u tam anlamıyla teolojiye yönelmesini sağladılar. Leiden yakınlarında soylu aileye mensup olan Augustiyen dostu Cornelius Gerard ile mektuplaşıyorlardı. Şairle yaptığı yazışmalarda Hieronymus'un otoritesine başvuruyordu. Eğer insanlar, Hieronymus'un mektuplarını daha dikkatli inceleselerdi ne bilgisiz olmanın kutsallık, ne de bilgeliğin dinsiz yapacağını düşünmezlerdi. Erasmus'un din çalışmalarında Hieronymus'u örnek aldığını söylemek mümkündür.

Bu dönemler arkadaşı Colet, Erasmus'a din dışı konularla çok ilgilendiğini söyleyerek sitem ediyordu. Erasmus ise İncil konusunda daha çok yol katetmesi gerektiğini söylüyordu. Zira daha iyi hazırlıklara ihtiyacı vardı. Özellikle Yunanca'ya hâkim olması gerekiyordu. Özellikle Yunanca konusundaki ısrarı Colet'e pek anlaşılır gelmese de Erasmus'u bu fikrinden vazgeçiremedi. Erasmus Yunanca konusunda *Collectanea* üzerine çalışmalarını tamamlamıştır.

¹ Colet ve Erasmus iletişimi için daha ayrıntılı bilgi için bkz. Estep 1986: 82–83.

Yunanca ve hazırlık aşaması için uzun sürmüş özellikle Hieronymus¹'u tanımaya ve öğrenmeye çalışıyordu. Hieronymus'un mektupları onun için çok önemliydi. Bu çalışmalar Erasmus'un antikiteye ve dinine duyduğu sevgiyi pekiştirmişti. Arkadaşlarına yazdığı mektuplarda Hieronymus'un ihmal edildiğini belirtir. Erasmus, bir plan doğrultusunda Hieronymus'un metinlerini yeniden çevirip inceleyecektir. Hümanist bir yaklaşım antik literatür çalışmalarında örnek olacaktır. Hieronymus'u araştırmak Kutsal Kitap çevirisinde ve yapacağı çalışmalarda onun takip edeceği yolun anahtarını görürüz. Erasmus, yapacağı İncil çalışmalarında Latince metne bağlı kalmak zorundaydı. Vulgata'nın² nihai hedefi olduğu ortadaydı. Hedef Hieronymus'tan geçiyordu (McConica 2002: 59).

İngiltere'den kara Avrupa'sına dönünce, Yunanca yazılmış İncil ilahi metinleri aramaya koyuldu. Hollanda'da tanıştığı Papa Jean Vitrier, Fransisken tarikatı mensubuydu. Saint Omer, yakınlarındaki Fransisken Rahibe manastırının müdürüydü. Özellikle Aziz Paulus ve Origenes hitabeleri için Erasmus'u teşvik etmişti. Daha önce vurguladığımız *Encriidion*'da Origenes tesirli bir eserdi.

Erasmus, Louvain dışında bulunan Pare manastırında Lorenzo Valla'nın *Collozio novi testamenti* adlı eserinde, Vulgata ile ilgili notlar buldu. Bu yayınları bir yıl sonra toparlayıp *Adnotationes in Novum Testamentum* ismiyle yayınladı. Yunanca ile beraber İbranice dersleri görmeye başlaması dil konusunda bilgisini sunar. Lorenzo Valla, daha çok eseri biçimsel yönüyle eleştirmiştir. Hümanist Lorenzo Valla'nın çalışması bir ilahi çalışma değil dil çalışmasıydı. Erasmus, İncil'in metinlerini düzeltirken yeni İncil metinlerinde sunacaktı (Philips 1981: 75).

Yunancasını geliştirmek amacıyla İtalya'ya gidip üç yıl süreyle burada kalacak ve Torino Üniversitesi'nde teoloji doktorasını alacaktır. Bu süreden sonra İngiltere'ye

¹ Hieronymus ya da diğer deyişle Saint Jerome (c. 347 – 30 September 420). Stridion'da doğmuştur. Ünlü erken-kilise babalarından biridir. Hristiyanlığı benisemesi olarak 360-366 yılları verilmektedir. En önemli eseri incil'in latinceye çevirisidir. Matta İncil'ini Antakya'da bulmuş ve çevirmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Gilson 2007:157.

² Vulgata beşinci yüzyılda Katolik Kilisesi tarafından kullanılmaya başlanmış St. Jerome tarafından İbranice'den çevirileri bu eserin özünü oluşturmuştur.

dönen Erasmus, Yunanca dersleri için Cambridge'e gidecektir. 1512 yıllarında İncil karşılaştırması için Latince ve Yunan el yazmaları bulmaya çalışıyordu. Birçok klasik yazarların eserlerini gözden geçirmişti. Bu dönemde Erasmus'un Vulgata metinlerini açıklayıcı notlarla basma niyeti vardır. Ancak daha sonra bu bilgilere Yunanca İncil'in de eklenmesi gerektiğini düşünmüştür.

Yunanca metin, Latince tercüme ve açıklayıcı notlar üç bileşen yorucu, uzun bir çalışmanın sonuçlarıydı. Açıklayıcı notlarda Origenes, Chrysostomos, Cyril, Hieronymus, Ambrosius ve Augustinus'ta bulunabilecek alıntılarda görülebilecek notlarla doluydu. Yunan İncil'i için alıntıları Basel Konseyi delegelerinden İvan Stoykovış 1443 yılında Dominiken manastırına bırakılan yazmaları kullanmıştı. Bu el yazmaları, Yunan Kiliselerinin IV. yüzyıldan itibaren kullanılan Bizans versiyonuyla ilgiliydi. Yunanca İncil'in eleştiri ya da yorumlamayla bir ilgisi yoktu. Erasmus'un asıl yorumları Açıklayıcı Notlar'ın içeriğinde olmuştur¹.

Açıklayıcı Notlar, Colet ve İngiltere'de bulunduğu el yazmaların bütününden oluşmuş bir eserdi. Çoğu eserinde gördüğümüz gibi yaptığı çalışmaları daha sonra eklemeler yaparak basmasını *Açıklayıcı Notlar* içinde görmek mümkündür. Her baskıda Erasmus'un bu konuda yaptığı ek çalışmaları görmek mümkündür. Asıl eleştiri ek Yunanca metin ise 1519'da yapılan genel düzeltmeden sonra eser nerdeyse hiç değişmedi. Yunanca İncil'in eleştirel bir baskısı diye düşünmek olursak sadece, Erasmus'u bu kadar şöhretli yapacak bir çalışma olmadığı söylenebilir. Erasmus'un farklı kılan şey *Vulgata* metninin düzeltilmesi ve Yunanca metin ile Latince metni karşılaştırmalı okuma şansı tanınmasıdır. Açıklayıcı Notlar kadar Erasmus'un yeni ve daha zarif Latince tercümesi de yeterince ilgi çekicidir. Kısa süre içerisinde bu kadar popüler olmasını bu niteliklerine bağlayabiliriz.

1519 tarihinde Latince baskısı King kalesi ile Cambridge vitrinlerine çıkmıştır. Luther Almanca tercüme için 1519 baskısını temel almış aynı zamanda Robert Estienne'nin Yunanca İncil'in üçüncü baskısı Theodore Baza'nın Yunanca İncil'ini derinden

¹ Açıklayıcı notlar Erika Rummel tarafından çevrilmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Rummel 1986.

etkilemişti. (McConica 2000: 70) Erasmus'un İncil çalışması XIX. yüzyıla kadar çoğu kaynak adına muhatap alınıyordu.

Erasmus, *Novum Instrumendum'da* Hristiyanlık dünyasını derinden etkilemeyi başaracaktı. Çoğu eseri onun bu görüşüne hizmet ederken İncil çevirisi ve açıklayıcı notlar Reformatör görüşlerin başucu eserleri olarak görülecektir. Bütün eserlerinde görülen pagan yazarlar ve Hristiyan felsefesi birleşim çabaları bize hümanist ve reformatör Erasmus'u daha net şekilde sunar. Hristiyanlık Hümanizmi adı verilen bu çalışmaların içerikleri Yeniçağ Avrupası'nı derinden etkileyecektir. Eğitim alanında yazdıkları Laik eğitim yolundaki önemli dönemeçlerdendir. Batı dünyası Rönesans'tan Reformasyon'a giden yolda Erasmus'un düşüncelerinden fazlasıyla etkilenmiştir. Hümanizm ve Reformasyon bağlantısını görmek için artık Erasmus'un yaşamına ve eserlerine bakmak bile bu açıdan yeterli olacaktır.

IV. BÖLÜM

REFORMASYON VE ERASMUS

Erasmus'un eserlerinden sonra Hümanizm ve Reformasyon bağlantısı ve Neoplatonculuğun Skolastizme galip gelmesi ya da rakip olması sonrası gelişen Avrupa düzenini kavramak daha kolay olacaktır. Yeni Avrupa'nın oluşumuna Platon gibi eski Pagan yazarlar ve Kitabı Mukaddes'in üzerine yapılan çalışmalar önemli etkilerde bulunmuşlardır. Aslında Erasmus değildi sadece eski dünyayla ilgilenen Hristiyan ruh dünyasıyla ilgilenen pek çok meraklı göz vardı. Bütün çalışmalar birbirlerini tamamlıyordu. Latince gramer, retorik ve diyalektik alanda çalışmalar, Hümanizm'in ruhunu oluşturuyordu. Ficino, Hristiyanlığı Platonlaştırmıştı. İncil çok önceleri baskıya verilmiş ve çevirileri yapılmıştı. XVI. yüzyılın en etkili karakteri olan Erasmus'u bu konumuna getiren düşünceleri sadece eserlerinde sınırlı değildi. Bu eserler ve benzerleri Avrupa'da başka bir çağa girişi simgeliyordu. Reformasyon Erasmus'un 1515'li yıllardaki İncil baskısıyla başlangıç sinyallerini vermişti. Erasmus'un yaşamına kaldığımız yerden devam etmeden önce Reformasyon'un art alanını anlamak ve doğru değerlendirmek gerekecektir.

IV.1. REFORMASYON ART ALANI

Hristiyanlık dini İsa'dan sonra yayılma sürecine girdiğinde yavaş ama emin adımlarla ilerlemişti. Hristiyanlık Çoğu Roma İmparatorluğu'na bağlı bölgelerde havarilerin çalışmalarıyla özellikle köleler arasında yaygınlık gösterirken, (Sander 2001:104) Roma ilk Hristiyanlara hiç sıcak bakmıyordu. İmparatorluğun özündeki sınıfları yok sayan bir din, devlet adamlarına tehlike sinyalleri veriyordu. İmparatorlar dinin gelişimine engel olamayacaklarını anladıkları zaman, hoşgörü fermanları ve ardından kabullenmeler geldi. Hristiyanlık dini ve koşullar, her zaman iç içe oldular. Konsiller, dinin içeriğini şekillendirdi. 325 yılında Nikea Konsili ve ardılları Kilise kurumuna şekil verirken ruhani tartışmaları da çözme gayretini gösteriyordu. Kilise ve başındaki Papa İsa'nın havarisi Petrus'un halefleri olarak görülüyordu. Kilise ve din adamları zaman içinde şekillendiler ve değiştiler.

1050 yılına kadar yine de Kiliseler birlik içinde görünüyordular. Schisma¹ olarak bilinen Kilise'nin doğu ve batı Kilisesi ayrılması bu bütünlüğü bozdu.

İki ayrı güç halinde devam eden bu Kilise örgütlenmelerinde Doğu Kilisesi devletin boyunduruğu altında kalırken Batı Kilisesi ve Papa Avrupa'daki güçlü bir devlet, siyasî gücün varlığı olmaması dolayısıyla oldukça güçlendi. Feodal yapı, eğitimin Kilise tekeli altında kalması ve edinilen mallar Kiliseye güçlü bir hegomanya alanı yarattı.

Tabii zamanın değişmesi, feodal yapının yerine ticaretin ve paranın önem kazanması, Kilisenin düzenini bozan gelişmelerden birkaçı oldu. Kilise mensubu ruhban sınıfının mülk sahibi olması gelirden pay alması ruhaniliğin dünyevilikle karışmasına neden oluyordu. Güçlü ve milli bir devlet esasına dayalı bir iktidar sağlamak üzere Kilise'nin otoritesine ilk karşı koyuş Fransız krallığından geldi. Papalar VII. Gregorius (1015/1028 – 1085) ve III. Innocent (1160 / 1161 - 1216) evrensel bir Kilise anlayışını ortaya çıkarıp koymuşlardı. 1200 yılında Fransa Kralı Philip Augustus, Kilise'yle arasında dogmatik bir takım ayrılıklar iddia ederek kendi başına davranmayı denese de Papa ve Kilise'nin gücü o kadar fazlaydı ki kral geri adım atmak zorunda kaldı. Ancak 100 yıl sonra 1294'te Kilise aynı gücü kral karşısında gösteremeyecekti. Papa VIII. Bonifacius (1235–1303) Kral IV. Philippe'in vergi almak istemesi üzerine kendi gücünden yani aforozdan bahsetti. Kilise'den vergi almak isteyenlerin aforoz edileceğine dair yayınlanan ferman ters tepti. IV. Philippe (1285-1314), Roma'ya değerli altın sevkini durdurup Papa'ya maddi bir darbe indirdi. İki yüzyıl önce Almanya'da işe yaramış olan aforoz tehdidi Fransız kralında ters tepmişti. Birkaç yıl sonra bu sefer, kral ve Papa arasında Pamier piskoposunun tutuklanması üzerine bir tartışma yaşandı. Papa yine aforoz tehdidinde başvurdu, ancak kral, bu seferde États Généraux'u² topladı ve kendi lehine bir karar çıkartmayı başardı. Bunun üzerine Papa VIII. Bonifacius, daha

¹ Siyasal tarih açısından bakılacak olursa bu ayrılık tarihinin en önemli günü tarihi 16 Temmuz 1054 yılıdır. 16 Temmuz tarihinde Patrik İstanbul'da Papalık delegasyonunu aforoz etmesiyle kesin bölünme yaşanmıştır. Aslında bu aforoz olayı yaşanan ilk aforoz olmasada büyük bölünmenin tarihi bu olay kabul edilir. Olayın oluşumunda güney İtalya topraklarının işgali ve yeni seçilen Papa IX. Leo'nun Grek kilisesine karşı yaptığı çalışmalar olarak nitelenebilir. Tabi bu iki kilisenin ayrılması süreci çok daha eskilere dayanır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ökten 2000: 60-62.

² États Généraux Fransa'da danışma meclisidir.

da ileriye giderek Unam Lancdam başlığını taşıyan bir ferman yayınlayarak Papa'nın aynı zamanda en üst dünyevi otoritede olduğunu ilan etti (Ökten 2000: 64).

Böylece Kilise'nin gücüne yönelik ilk ciddi seküler tepki Fransa'dan gelmiş oldu. Ticaretin canlanması ve iyice gelirleri artan IV. Philippe, Kilise'nin mallarına el koydu. Buna direnen Papa VIII. Bonifacius'u üç gün hapsedti. Ardından Papalığı Roma'dan Avignon kentine naklettirdi. Tarihe Avignon sürgünü olarak geçen bu durum, 68 yıl sürdü. Papalık çareyi gelirlerini artırmak ve dünyevi gücün geliştirilmesinde buldu. Toprak gelirlerinde hissesine düşen payları artırmak ve Endüljans'ın para geliri karşısında satılmaya başlanması bu önlemlerden ikisidir. Bütün bu değişiklikler sancısız olmadı. Alman diyarında "vergi" memurları tutuklanıyor, dövülüyor, hatta öldürülüyordu (Ökten 2000: 66).

Öte yandan düşünsel alanda da önceden vurguladığımız gibi ciddi değişimler yaşanmaktaydı. Skolâstik düşünce tek olmaktan çıkmış, Yeni Platonculuk ortaya çıkmıştı. XIV. yüzyıl Avrupası hem endüljans hem de dünyevi kriz dolayısıyla başkaldırı hareketlerine sahne oldu. Böyle bir ortamda John Wyclif'in¹ öğretileri büyük yankı uyandırdı. Bazı varlıklı ailelerin desteğini alarak Kilise'nin olumsuzluklarını vaaz ve yazılarıyla eleştirmeye başlamıştı.

Mendikentler², John Wyclif'in öğretilerini destekliyordu. Büyük Schisma ile Kilise'nin bütünlüğü sorgulanınca John Wyclif'in düşünceleri aşırı bulundu ve desteklerini kaybetti. Wyclif, Kitab-ı Mukaddes'i kendi bilgileri doğrultusunda İngilizce'ye çevirip halkının Kutsal yazıyı kendi kelimelerinden okumasını sağlamıştı. Bu girişim daha sonra diğer reformatörler tarafından uygulanmaya devam edilecekti.

¹ İngiliz teolog reformasyonun öncülerinden biridir. İncil'i yerel dille çeviren ilk kişilerden biridir. Bu İncil günümüzde Wyclif İncil'i olarak geçmektedir. Takipçilerine Lollardy adı verilmektedir. Vaazlar vererek Batı Avrupa'daki ilk reform hareketinin başlamasında etkili oldular denilebilir (Estep 1986: 67).

² Mendikantler daha öncede değindiğimiz 12-13 yüzyıllarda ortaya çıkmış olan dilemma tarikatlarıdır. Fransiskanlar, Dominikanlar ve Karmelitler gibi tarikatlar dünyevi mal ve mülk sevdalarını terk edip İncil'de varolan yoksulluk idealine ulaşmayı dustur edinmişlerdir. İncildeki şu söz onlar için çok önemlidir. "Ne mutlu yoksul olanlara! Çünkü göklerin hükümlerini onlarındır (Matta 1981:5:3).

Papa XI. Gregory (1336 – 1378), Wyclif'ın düşüncelerini sapkınlık olarak nitelendirmiş ancak Wyclif İngiliz parlamentosundaki tanındıkları sayesinde tutuklanıp yargılanmamıştır. Jan Hus ve Reformasyon üzerindeki etki bırakan düşünceleri 1415 Konstanz Konsili'nde sapkın olarak ilan edilip reddedildi (Estep1986:73).

Bohemya'da Husinec kentinde doğan Jan Hus¹, John Wyclif'ın düşüncelerinden fazlasıyla etkilenmiştir. Prag Üniversitesi'nde profesör olan Hus, ders ve vaazlarında Kilise'de köklü bir reformu savunuyordu. Jan Hus, 1409 yılı yazında Engizisyon'da yargılandı, Prag'a sürüldü ve Kilise'den aforoz edildi. 1414'te Konstanz konsiline davet edildi. Tutuklandı ve 1415'te Konstanz'da yakılarak idam edildi (Estep 1986: 75).

Jan Hus'un Kilise tarafından idam edilmesi, Bohemya'da tepkilere neden oldu. Utraguistler ile daha radikal olan Taboritler² arasında süren tartışmadan sonra Bohemya reformcularını dört noktada birleştirdi. Tarihte Prag şartı olarak bilinen bu belgeye göre:

1. Din adamları dışındaki insanlara da Efkariya ayini sırasında Kutsal Şarap'tan tattırılacaktır.
2. Vaaz konuları serbestçe seçilecektir.
3. Din adamlarının mal edinmesi, varlık içinde yaşamaları yasaklanacaktır
4. Din adamlarının ahlâksızlıkları cezalandırılacaktır. (Ökten 2000:48).

Prag şartından sonra Jan Zevivsky³(dipnot) önderliğindeki bir grup Aziz Stephan Kilisesi'ne doğru yürüyüşe çıkmışlar, Kilise'yi ele geçirmişlerdir. Meclis binasını basarak Katolik danışmanlardan hapisteki Utraguistlerin salıverilmesini istemişlerdir.

¹ Jan Hus (1372–1415) Bohemya'nın Husinec kentinde doğdu. On beşinci yüzyıl Bohemya tarihinin yanı sıra Avrupa Reformasyon tarihine hem şahsı hem de adıyla alınan Husçu savaşlar dolayısıyla büyük iz bırakmış olan Jan Hus özellikle John Wyclif'in öğretilerinden derinden etkilenmiştir (Ökten 2000: 49).

² Utraguistler ve Taboritler Bohemya'da yaşanan hareketlerde daha ılımlı olan grup iken Taboritler daha radikal olan gruba verilen isimdir. Bütün bu gruplar daha sonra mücadelede birleşeceklerdir.

³ Jan Zelvyski (1380 – 1422) Hus savaşlarına katılmış ünlü Çek rahibidir. Hus savaşları boyunca etkin bir rol üstlenmiş kralın görevlileri tarafından tutuklanınca konsil kararı ile kasabanın merkezinde başı kesilerek öldürülmesine karar verilmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Elton 1990: 87.

Meclis binasını basarak danışmanlardan üçünü pencereden atarak öldürdüler. Utraquistlerin ılımlılığı da bu şekilde ortadan kalkmıştır (Ökten 2000: 49).

Zelivsky'nin adamları Yeni meclis binasını ele geçirdikten sonra Prag halkını silahlanmaya çağrıldı. Bu ayaklanmaya karşı IV. Wenceslas¹,(dipnot) halkın isteklerini hukuken kabul etti. Bu olaylardan sonra kral iki hafta içinde öldü. Kendilerini din savaşçıları olarak gören Husçular, yeni taktikler geliştirerek büyük başarılar kazandılar. Orta Avrupa'da dengeleri altüst eden Husçular, kendi aralarında radikallik üzerine çarpıştılar ve ılımlı taraf çatışmayı kazandı. Husçu savaşçılar, kral ve Kilise'nin konumunu zayıflatsa da mücadelenin esas galibi asiller zümresi olurken asıl kaybı da kentliler gördü. Öte yandan Hus savaşları Çek ulus bilincinin oluşmasında önemli rol oynadı. Hus ve Wyclif başarıya ulaşamamışlardı ama sürecin gidişatında oynadıkları rol önemliydi.

Bu tepkiler olurken Avignon'daki sürgün sonrası Papalık sorunu devam ediyordu. Avignon sürgünü sonrası, büyük bölünme (1378-1417) yaşandı. İki tane Papanın varlığı, Katolik Hristiyanlarını ikiye bölmüştü. XI. Gregorius ölünce yerine bir İtalyan olan VI. Urbanus (1318–1389) seçildi. Fakat VI. Urbanus'ın idaresini beğenmeyen Kardinaller seçimi iptal edip VII. Clemens'i (1342–1394) Papa seçtiler ve Papalık merkezini yeniden Avignon'a taşıdılar. VI. Urbanus, bunu kabul etmedi ve Roma'da kalarak gerçek Papa olduğunu iddia etti. Çifte Papalık dönemi de bu şekilde başlamış oldu (Ökten 2000: 54).

Bu bölünmenin bitmesi için Pisa'da toplanan konsil (1409) olayları çözeceğine iyice karıştırdı. Konsil işlerin daha da karışmasına ve gerçeklik iddia eden üçüncü bir Papanın çıkmasına neden oldu. V.İskender (1339–1410) ölünce yerine XXIII. Yuhanna geçti ve Papa sayısı bu şekilde üçe çıktı. Yine Kilise'deki bölünmüşlüğü sonlandırmak için konsil toplama fikri oluştu. 1414 yılında başlayıp 1418'de biten Konstanz Konsili'nde Papalığın bölünmüşlüğü sona erdi. Konsil önce 29 Mayıs 1415'te teolojik nedenlere

¹ IV. Wenceslas (1361–1419) 1376 yılında Kutsal Alman imparatoru seçilmiştir. Bununla birlikte Bohemya kralığının da sürdürmüştür. Kralığının son zamanlarında Hus savaşları ile uğraşmak zorunda kaldı. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Elton 1990: 89.

dayandırarak görevden aldı. 4 Temmuz 1415'te XII. Gregorius'un istifa etmesini sağladı. 6 Temmuz 1415'te Jan Hus yakılarak idam edildi. 26 Temmuz 1415'te Papa XIII. Benedictus görevden alındı. 17 Kasım 1515'te de Kardinal Ottone Colone, Papa V. Martin (1368–1431) adıyla Papa oldu. Bütün bu gelişmeler yaşanırken, Kilise'den istenen reformlar bu konsilde de gerçekleşmemiş oldu (Ökten 2000: 55).

V. Martin'in ölmesi sonrası Papalık makamına IV. Eugenius geçti. Aynı yıl Basel konsili, Papalık yetkilerini teker teker konsile devretmeye başladı. Uzun zamandır alttan alta devam eden Papa- Konsil çekişmesi zaten yaşanıyordu. IV. Eugenius, Basel konsilini iptal ettiğini duyurdu. Buna karşılık konsil, Savua dükü VIII. Amedeus'u V. Felix olarak Papa seçti. 6 Haziran 1439 günü Floransa'da Bizans İmparatoru VIII. Yuhanna Palegeleos¹ olmak üzere bir Bizans delegasyonu Papa IV. Euginius önünde diz çöktü. IV. Euginius'un bu olayla saygınlığı iyice arttı. V. Felix istifa edince Kilise'deki ikinci bölünmüşlükte sona erdi. Papalık, bu olaylar sonrası iyice yozlaştı, din adamlarına has kabul edilen bekâret yemini gibi durumları bile dikkate alınmamaya başlandı. IV. İskender'in en az beş çocuğu vardı. Göreve alımlarda kan bağı yakınlılığına baktılar. Bu yozlaşma halkta, kurumsal bir Reformasyon'un gerçekleşmeyeceğine dair kötümser kanıyı artırdı.

Rönesans hareketi ile Osmanlı tehlikesi Kilise'nin dağılımlılığını ve çöküşünü durdurdu. Rönesans'ın en temel önermelerinden birisi olan Hümanizmanın insana ve bireye dönüşü artırdığı gibi dinsel çalışmaları da artırmıştır². Reformasyon'un oluşmasında üç temel noktanın bir araya gelmesi tam anlamıyla başarıyı getirecektir. Birinci olarak XV. yüzyılın sonlarına doğru halkın Papalara olan nefreti en yüksek noktasına ulaştı, ikinci olarak matbaanın keşfi, bir yandan hayati önem taşıyan bir iletişim yolu sağlarken, öbür yandan Rönesans'ın güçlü eleştiri silahı ile Kilise'leri vurmaya başladı. Üçüncü olarak Kilise kurumunun, evrensel düzeydeki siyasî otorite olarak güçlenen milliyetçilik akımları ve ulusal devletlerin karşısında direnemeyeceği anlaşıyordu.

¹ Bizans İmparatoru Osmanlı Türklerinin baskısını daha fazla kaldıramadığı için Papadan yardım istedi. Papa doğu ve batı kiliselerinin yeniden birleşmesi kaydıyla yardım yapılabileceğini söyledi. Bizans delegasyonu Konstanapolis'teki çatışmalara rağmen bu isteği kabul etti ve konsilde Papanın gücünü kabul etti. Konstanapolis'in fethi ile kiliselerin birleşmeside gerçekleşemedi (Barker 1995).

² Hümanizm ve klasik çalışmaların Reformasyon'a etkisini Hümanizm bölümünde aktarmıştık.

Hus ve Wyclif, eğer başarılı olamadılarsa hala bu üç faktörün yan yana gelmemiş olmasından dolayıydı. Papalık otoritesinin yıkılışını gösteren belirtiler, belki abartılı bir hissiyatla ele alınmıştı. Ancak halk ve aydınlar açısından XV. ve XVI. yüzyıllarda Kilise'den her zamankinden çok şikâyet olduğu kesindi. Erasmus, 1514'te Papa Julius'a yönelttiği Julius Exklus adlı taşlamasında Papayı cennetin kapılarından geri çeviren Aziz Peter'i şöyle konuşturuyordu:¹

“Ah iğrenç adam! Ah zavallı Kilise! Kilise böyle yöneticilere sahipken, bu kadar az kişinin cennete girmek üzere başvurmasına şaşırmadım. Gene de böylesine günahkâr bir pislik yuvası, sırf Papa sıfatı diye onurlandırılabiliyorsa dünya da daha iyilik olmalı” (Durant 1957:113).

Julius Exklus, Erasmus'a büyük itibar kazandırmasa da kurumsal yozlaşmanın doğru bir ifadesi olarak kabul gördü. Sonuçta aziz Peter Kilise'nin ilk Papası olarak kabul ediliyordu. Aziz Peter'in kendi kurumuna bu şekilde yaklaşmasından daha ağır bir eleştiri nasıl gerçekleştirebilirdi.

Reformasyon'un sıcak bir şekilde yaşanmasına az bir zaman kaldığını görüyoruz. Erasmus, Kilise tarafından bu diyalog sonrası diğer eserleri ile birlikte Luther'i ortaya çıkardığı için suçlanmaya başlanacaktır. Reformasyon'un can alıcı zamanı için artık vakit gelmiştir.

IV.2. ERASMUS'UN REFORMASYON YILLARI VE MARTİN LUTHER

Erasmus, 1515 yılı ve sonraki dönemlerde; Zamanının ve enerjisinin büyük bir kısmını dinsel, politik ve ahlâki görüşleri nedeni ile dört bir yandan ortaya çıkan hısımlarıyla mücadele ederek harcadığını söyleyebiliriz. Gerçek idealleri uzlaşma ve uyum olan biri için pek çok kişiyle mücadele etmek zorunda kalmasının büyük bir ironi olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Köklü bir Kilise reformunun zorunluluğunu Erasmus, çok önceleri kabul ediyordu. Deliliğe Övgü'de hiciv yoluyla anlattığı şeylere yürekten inanıyordu. Erasmus,

¹ Julius Excluded from Heaven adlı taşlamanın tam içeriği için bkz Rummel 1990:216-231.

yanlışı gösterdiğinde bunu yalnızca doğruyu söylemek istediği için yapar, ama hiçbir zaman bunu kendini beğenmiş bir tavırla yapmazdı, sırf azarlamaktan hoşlandığı için azarlamaya kalkmazdı. Bu hoşgörülü kişiliğe hiçbir şey Katolik Kilise'sine yöneltilecek kaba bir saldırı kadar yabancı değildir. Bir hümanist olarak Erasmus, Kilise'e yönelik bir saldırıyı değil, ama din alanında bir Rönesans'ı, Hristiyanlığın Hz. İsa'nın yaşadığı dönemdeki haline geri dönmesini hayal ederdi. Erasmus, Reformasyon'un, Rönesans'a bakarak gösteriş içinde boğulmuş olan Kilise'nin en özgün kaynak olan İncillere ve Hz. İsa'nın sözlerine dayandırılması yoluyla olacağına inanmaktadır. Erasmus, sürekli yinelediği bu istekle her yerde olduğu gibi burada da öncü sıfatıyla Reformasyon hareketinin öncüsü olmuştur (Zweig 1998:236).

Ne var ki Hümanizm akımı, hiçbir zaman özü bakımında devrimci değildir. Erasmus, düşünceleriyle Kilise reformu için en önemli hazırlıkları gerçekleştirmiş olmakla birlikte, uzlaştırıcı, en ileri şekilde barıştan yana kişiliğinden dolayı Kilise'yi açıkça bölmekten korkar. Erasmus, hiçbir zaman Zwingli, Calvin ve Luther'in sert tavrına yakın olamamıştır. Katolik Kilisesi'nde neyin doğru neyin yanlış, hangi takdislerin yerinde hangilerinin yersiz olduğunu saptamaya kalkışmazdı. O salt biçimlere bağlı kalmakla Hristiyan inancının özünün eş anlamlı olmadığını, bir insanın inancının gerçek ölçüsünün yalnızca onun iç dünyasıyla aranabileceğini belirtmekle yetinirdi. Erasmus'a göre bir Hristiyanı, Hristiyan yapan ermişlere saygı duyması, hac görevini yerine getirmesi ve ilahiler söylemesi değil, yaşamdaki ruhsal değeri yani Hristiyan tavrıdır. Tüm dinsel tören kurallarına uyulmasından ve dualar edilmesinden, oruç tutmaktan daha önemli olan İsa doğrultusunda özel bir yaşam sürmektedir. Bilinçli bir tutumla din ile evrensel hümanizm arasında ilişki kurarak Hristiyanlığı Kilise'nin kalıplarından kurtarmaya çalışmıştır (Zweig 1998:217). Erasmus'un din anlayışına göre; herhangi bir zamanda insan ahlâkının önemli bir edinimi kazanmış hiç kimse, Hristiyanlıktan kesin sınırlarla ayrılmamalıdır. İnsanlık açısından doğru olan ile Hristiyanlık için doğru olanlar diye bir ayırım yoktur. Doğruluk tüm anlamlarıyla

tanrısalıdır. Erasmus, bu nedenle kökenini İsa'da bulan bir tanrı bilimden söz etmez, ama İsa'nın felsefesinden yeni bir yaşam öğretisinden bahseder¹.

Erasmus'un düşünceleri, Kilise yapılanması ve sözleri yanında çok sıg ve basit kalabilir, ancak çok daha insancıldır ve derinlerden çok enginlere yayılan bir düşüncedir. Erasmus, eserlerinde aynı düşüncenin nasıl birkaç kez ve farklı yollarda anlatılabileceğini göstermiştir. *Deliliğe Övgü'de* Kilise içerisindeki yozlaşmayı hiciv yoluyla göstermiş Hristiyan Savaşçının El Kitabı'nda içselleştirmiş ve tümüyle insancı kılınmış bir dindarlıktan bahsetmiştir. Hristiyan kaynakların yeniden ortaya çıkarılması çabasında konuya ilişkin kuramını gerçeğe dönüştürür. İncilleri Yunanca'dan Latince'ye çevirir, bu Luther'in Almanca İncil çevirisi için hazırlayıcı nitelikte ve onunla aşağı yukarı aynı eylemdir.

Erasmus'un yeni hümanist tanrı bilim için öngördüğü hedef buydu. Luther'den 15 yıl önce Erasmus, bu çabası için şunları söylemişti: “ Kutsal yazılara doğru nasıl yelken açmış olduğumu ve onlara giden yolda beni engelleyen, hatta geciktiren her şeyden nasıl nefret ettiğimi anlatamam.”(Smith 1923:128). Devamında bütün halkın incillerdeki yaşamı okuyabilmesi gerektiğini söyler, incil okumak sadece Latince bilenlerin ayrıcalığı olmamalıdır. “ Bunları çiftçi sabanın, dokumacı da tezgâhının başında okumalıdır.” Analar, Hristiyanlığın bu özünü anlatabilmelidir. Kutsal kitabın çevirisini yapması da gördüğü birkaç eksikliği düzeltmek içindir. Kutsal Kitap çevirisi, bir başka devrimci adımdır. Erasmus, tanrı bilim alanında araştırmacılığının doruğuna ulaşmıştır. Burada da Erasmus'un tipik özelliği kendini gösterir. Tanrıbilimcilerin saldırılarını durdurabilmek için kitabı Papa X. Leo'ya ithaf eder (Zweig 1998: 239).

Erasmus'un bu üç eseri ile çağının takdirini kazanmıştır. Kuşağının en can alıcı konusunda aydınlığa götüren sözü söylemiştir. Aklın gücüyle ilerlemeyi olanaklı sayanlar için insanlık derin bir şükran duyar. Dönemin kavgacı bağnazlarından, laf anlamaz aydıncılardan, skolâstik düşünceli profosörlerinden sonra Avrupa din konularına insancı bir yaklaşımla değerlendiren birini bulmuştur.

¹ Paraclesius'te İsa Felsefesi tanımı kullanmaya başlamıştı (Olin 1979).

XVI. yüzyılın başında Erasmus'un adı bir ün olmaktan çıkıp eşsiz bir güç simgesine dönüşür. Eğer Erasmus, atılımcı bir birey olsaydı, bu gücü dünya tarihine geçecek, reformcu bir eylem doğrultusunda diktatörce kullanabilirdi. Ama eylem, Erasmus'un dünyasına yabancısıdır. Erasmus, açıklık getirebilir ama yeni bir biçim veremez, hazırlayıcı olabilir ama gerçekleştirebilir olamaz. Reformasyon hareketi alanında onununki değil bir başkasının adını taşıyacaktır ve Erasmus'un ektiğini bir başkası biçecektir (Smith 1923:201).

Erasmus, 40-50'li yaşlarında ününün doruğuna ulaşmışken Hümanizm, eğitim ve barış sayesinde her türlü desteği kazanmıştır. Yeni Avrupa'nın vatandaşları Erasmus'un ışığını simgeler gibiydi. Erasmus ve hümanistlerin ideal dünyasını değiştirecek olan olaylar yanı başlarındadır. Luther'in ulusal halk hareketi öncüllüğü, Erasmus ve hümanistlerin uluslar üstü Reformasyon düşlerini ortadan kaldırır. Hümanizm'in dünyayı birleştirmeye yönelik çabası Luther ve arkadaşları tarafından balyoz ile yok edilir. Luther ve Erasmus çekişmesine girmeden önce Reformasyon hareketinin başlayıcısı ünvanını alacak olan Luther'in hayatına kısa bir bakış atalım.

IV.2.1. Martin Luther

Martin Luther, 10 Kasım 1483 tarihinde günümüz Almanya'sının doğusunda bulunan Eisleben kasabasında dünyaya gelmiştir. Yani Luther doğduğunda, Erasmus 16-17 yaşlarındaydı. Bu da aralarındaki kuşak farkını bize gösterir. Luther'in babası Hans Luder bir köylü çocuğudur. Luther'in dünyaya gelmesinden sonra Eisleben'den Mansfeld'e taşınır. Bakır madeni işletmesine ortak olur ve orada işçi olarak çalışır. İşletme daha sonra kar edince aile zenginleşir. Annesi Margarette oldukça sert mizaçlı bir kadındır (Mullett 2004: 15).

Luther, küçük yaşta Mansfeld'deki Latince okuluna kayıt olur. Ortaçağ'ın sert metotlarıyla Latince öğrenir. 1497 yılında Magdeburg kentindeki *Ortak Hayat Kardeşleri* okuluna başlar¹, ertesi yıl ise Eisenach'daki akrabalarının yanına gönderilir

¹ Erasmus da ortak yaşam kardeşliği cemiyetine bağlı bir okulda öğrenim hayatına başlamıştı.

ve Eisenach papaz okuluna kayıt olur. Luther, ailesinin mali durumu düzelince 1501 yılında Erfurt Üniversitesi'nde hukuk öğrenimine başlar. Erfurt Üniversitesi, o dönemde Almanya'nın en iyi okullarından biridir. Hans Luder'in oğlu için burayı tercih etmesinin nedeni de okulun bu niteliğidir.

Erfurt Üniversitesi, o dönemde Hümanizma akımının ana merkezlerinden birisidir. Eisenachlı Jadacus Trutvetter hem bu üniversitenin rektörüdür hem Luther'in felsefe hocasıdır. Luther, aynı zamanda Usingenli Barthalomoeus Arnaldi'den felsefe dersleri almıştır. Arnaldi bir Augustinus tarikatı keşişiydi. Bütün hümanist çevreye rağmen Luther, hiçbir zaman bu çevrenin şiir ve edebiyat cemiyetlerine heves etmemişti. Hümanizmadan fikren etkilenmiş olsa da fiilen bu harekete katıldığını söyleyemek mümkün değildir.

Ortaçağ öğreniminde adet olduğu üzere 1502 yılında bugün ön lisans programı diyebileceğimiz bölümden mezun oldu. 1505 yılında ise lisans eğitimini Magister olarak bitirdi. Böylece hukuk öğrenimi için gerekli sürecin ön kısmını tamamlamış oldu. Luther'in bundan sonraki hayat süreci hiçte babasının istediği şekilde ilerlemeyecekti. Luther'in kendisinin anlattığı hikâye'ye göre, 2 Temmuz 1505 günü yakalandığı bir fırtınadan ve fırtına sırasında düşen yıldırımdan o kadar etkilenir ki o anda keşiş olmaya yemin eder. Kısa bir süre sonra Erfurt'taki Augustin tarikatına katılır. Bu karar başta babası olmak üzere bütün aileyi şaşırtır. Luther, ona güne kadar hayat dolu bir kişiliktir. Augustinus tarikatı ise fakirliğin, mülksüzlüğün önemli olduğu, tutucu bir tarikattir(Mullet 2004: 20).

Luther'in tam anlamıyla bu tarikata neden girdiğine dair tartışmalar olsa da Luther'in tarikata katıldığı dönemde inanılmaz bir ölüm korkusu taşımasının, onu bu karara ittiği söylenir. Luther'in Augustin tarikatına katıldıktan bir yıl sonra 1506 yılında keşişlik yemini eder. Bu çağda keşişlik çok zorlu bir hayat tarzını getiriyordu. Manastırlarda hayat oruç, dua ve çalışmadan ibaretti. Keşişlik yemininden sonra 1507'de Luther'e ordinasyon verilerek papaz yapılır. 1508-1509 kış ayında Wittenberg Üniversitesi'nde ilahiyat öğrenimine başlar. Burada skolâstik düşüncesinin önde gelenleri ile ilgilenir. Luther için Hümanizmanın temel öğretisi olan “Ad Fantes” çok önemlidir. Bu

çerçevede İncil'i (Kitab-ı Mukaddes) Vulgata olarak isimlendirilen Latince tercümesi yerine Erasmus'un daha önce de değindiğimiz gibi büyük çaba sonrası yayına hazırladığı Yunanca ve İbranice aslından okumayı tercih eder. 5 Mart 1509'da ilahiyat alanında ilk unvan olan Baccalaucus Biblicus olur (Dickens 1977: 52).

Martin Luther, yaklaşık beş aylığına 1510-1511 yıllarında Roma'ya bir gezi yapar. Doktora danışmanı ve hocası Staupitz'le yaptığı bu seyahat sırasında, kendine göre Roma'nın günahkârlığını ve ihtişamını görür. Bundan fazlasıyla etkilenir. Luther'in oğlu Paul'un anlatıklarına göre, Roma'da bir tapınma ayini sırasında “Doğru kişi imanla yaşayacaktır” (Paulus 1981:1424) ayetinin önemini kavramıştır. Esas iman ancak Tanrı inayetine dayandığını ve ancak Tanrı eliyle doğruluğa erişebileceğini Roma gezisinde idrak etmiştir.

Roma'dan Wittenberg'e dönen Luther, 1512 tarihinde hocası Staupitz'in danışmanlığında ilahiyat doktoru olur. Aynı yıl Wittenberg Üniversitesi'nde Kitab-ı Mukaddes Kelamı profesörlüğüne getirilir. Üniversitede 1517 yılında Romalılara Mektuplar, Galatyalılar'a Mektup ile İbranilere mektuplar üzerine birer yıllık dersler verir. Bu sıralarda halen üyesi olmayı sürdürdüğü tarikatının getirdiği günlük ayin ve uygulamaları nedense hiç ciddiye almamış ve geleneksel törenleri kendi arzusuna göre değiştirmeye başlar.

Luther'in kişisel hayatı ve Reformasyon'un temelleri açısından en önemli ayet “Doğru kişi imanla yaşayacaktır.” Buna göre insanın doğru yola erişmesi dünya işlerindeki doğrulukla değil, sadece Tanrı'nın inayeti ve izzetiyle olacaktır. Bu öğreti Aziz Augustinus'un öğretisinin bir sonucudur. Luther'e özgü olan bu tecrübeleri ve öğretileri radikalleştirmesi ve köklere dönüşü kesin biçimde Tanrı kelamı ile bağlamasıdır. Luther'e göre insanoğlu ilk günah nedeniyle “şer” ya da kötüdür. Bu yüzden insanın şer iradesinden çıkan bütün faaliyet ve işlerin, en hayırlısının bile Tanrı katında bir değeri bulunmamaktadır. İnsanları hayıra kavuşturacak tek şey imandır (Marty 2008: 56)

1514 yılından itibaren Wittenberg Kilise'sinde vaizlik işini sürdüren Luther, cemaatinin Kilise'ye uğramak ve dua etmek yerine yakındaki kentlere giderek buralardan

bağışlanma belgeleri satın almayı tercih ettiklerini görmüştü. Luther'e göre günden ve cezadan bağışlanmak Tanrı'nın lütfuna kalmış, satın alınmayla ya da başka durumlarla çözülebilecek bir şey değildir. Endüljansların sayısı ve kapsamı Alman diyarında görevlendirilen Branderburg Piskoposu, Mainz Başpiskoposu ve Branderburg Markgrafi Albrecht'in çalışmaları ve Roma'nın giriştiği projeler ve içinde bulunduğu mali krizler dolayısıyla gittikçe artıyordu¹.

31 Ekim 1517 tarihi Luther'in ünlü 95 Tez'ini yayınladığı gündür². Azizler yortusu olan o gün, Kilise'de verdiği vaazda af belgeleriyle (endüljans) ilgili satışı eleştirir. Ardından bağlı olduğu Kilise'nin üst makamı Mainz Başpiskoposluğuna Albrecht'e bir mektup yolladı ve 95 Tez'i ilave etti. Bu mektupta insanların bağışlanma belgelerini satın alarak selameti garanti altına aldıklarını Araf'taki ruhlarının kurtulduğuna inandıklarını yazar. Luther'e göre böyle bir şey mümkün değildir. Selamet sadece Tanrı'nın takdiri ve inayetiyle olur ve bunun garantisi olamaz. Hayır ve sevgi işleri bile endüljanslardan iyi olduğu halde onların da cennet yolunda hiçbir garantisi yoktur (Mullett 2004: 57 – 60).

Luther, bu tezleri piskoposların dışında sadece birkaç arkadaşına daha yollamıştı. 1517 yılının sonlarına doğru basılmış halde Leipzig, Nürnberg ve Basel gibi önemli kültürel merkez olan şehirlerde dolaşımında olduğu anlaşıyor. Hümanist çevrelerde tezler büyük beğeniyle karşılandı, ancak Roma Kilise'si bütün bunları reddetti. Piskoposlar ise başta bu olaya çok sert tepki göstermediler. Papa'ya kendi içlerinde çatlak bir sesin olduğunu bildirdiler. Hatta bazıları, Luther'in yönelttiği eleştirilerin bir kısmının doğru olduğunu kabul etti. 1518 yılında Luther, maruz kaldığı baskıları korumak için daha kesin ifadelerle başvurmaya başladı. Luther daha sonra Protestanlık öğretisinin temelini oluşturacak teolojisini bu dönemde geliştirmeye çalışır. 1518 yılında Papalık Luther'e karşı sapkınlık davası açmıştır. Papa X. Leo'ya tezlerini savunmak üzere bir mektup yazmış ve münazara geleneğine göre kendini savunmuştur. Kendini savunurken

¹ Endüljans Avignon sürgünü sonrası büyük maddi kayba uğrayan kilisenin yeni kazanç kaynağı edinmek için ortaya çıkarttığı bir belgedir. Endüljans belgesi aslında kiliseye bağışın bir başka yoludur buradaki fark bir kâğıdın alınıp günahların bağışlanacağına dair inançtır. İnsanlar iyilik yapmak yerine bu kâğıtla cennete gideceğine inanıyorlardı. Kilise'nin bir başka yozlaşma şekliydi (Speath 1915).

² 95 tezin Maddelerinin çevirisinin tamamını görmek için bkz. Ökten 2000:164–176.

Augustin keşişi ünvanını kullanmayı tercih etmiştir. Luther, Papa'nın kudretini hakir görmek gibi bir niyetinin olmadığını, fakat vicdanın her şeye rağmen temiz ve açık olduğunu, Luther'i eleştirenlerin aslında kendi yanlışlarını düzeltmeye çalıştığını söyler. Alman diyarında yürürlüğe giren endülüjansların Kilise'yi bir skandala sürükleyip komik duruma düşürdüğünü belirtir. Halbuki Luther kendisinin hakikati dile getirdiğini, insanların bu yanlış işlerden kurtulması gerektiğini, bütün bu günahları işlerken Papa'nın isminin, ölüm cezasının ve aforozun ardına sığınıldığını söylemeden edemez. Schisma yaratanların aslında onu eleştirenler olduğunu, halkın Kilise'yle alay etmeye başladığını, bu yüzden Luther'in Kilise temsilcilerini bazılarını reddettiğini ve bir münazara yaratarak onları hakikate davet etmenin iyi olacağını söylemektedir. Münazaraya davet etme hakkının Papa tarafından şahsına ihsan edilen İlahiyat Magisterium ile mümkün olduğunu, sadece endülüjanslar hakkında değil, çok daha önemli konular olan bağışlama ve affetme ile ilişkin münazaralar bile tertip etme hakkının mucize olduğunu iletir. Söz konusu tezlerin sadece Wittenberg Ünivertitesi için hazırlanmış olduğunu ve buna uygun araçlarla ilan edildiğini, ele alınanların akide veya öğreti değil bir dizi tez olduğunu, münazara geleneğine uygun olarak da örtük ve karanlık ifadelere başvurulmuştur. Başına gelecekleri daha önceden tahmin edilebilseydi daha özenli bir dil kullanmasının tabi olduğunu, ama artık her şey için çok geç olduğunu ve bu tezleri geri çekemeyeceğini belirtir. Papa'nın şahsına böyle bir mektup yazıp açıklamalarda bulunarak kişisel güvenliğinin sağlanacağını ümit ettiğini, bunun Kilise'ye güvenin bir işareti olduğunun bilinmesini istemiştir. Herhangi bir yanlış olsaydı Saksonya dükü Friedrich'in zaten kendisini üniversiteden uzaklaştıramayacağını bütün bunlara rağmen ölüm cezasına çarptırıldığı takdir de; bunu İsa'nın (Mesih'in) iradesi olarak görüp sessizce kabul edeceğini, çünkü dünyanın Mesih'e ait olduğunu bildirerek İsa'nın Papa'ya da yol göstermesini niyaz ettikten sonra mektubuna son vermektedir¹ (Spaeth 1915: 45).

1520–1521 yıllarında *An den christlichen Adel Deutcher Nation* (Alman milletin Hristiyan soylularına), *Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche* (Kilise'nin Babil Esaretine Dair) ile *Von der Freiheit eines Christenmensche* (Hristiyan Bir İnsanın Özgürlüğüne dair) adlı eserlerini yayınladı. Bu eserlerin sonrasında Luther, tam

¹ Mektubun ayrıntısı için bkz. Speath 1914: 44-48

anlamıyla Roma Kilisesi'nden kopmuştur. Roma'da devam eden dava, 15 Temmuz 1520'de Kilise'nin Luther'e öğretilerinden vazgeçmesi gerektiğini, yoksa Kilise'den aforoz edileceğine dair bir tebliğ çıkarması ile zirveye çıktı (Mullett 2004:101). İşte bu olaydan sonra Reformasyon dinsel çatışmalar, siyasî karışıklığın hüküm süreceği bir döneme girmiştir.

IV.2.2 Erasmus ve Luther

Erasmus ile Luther'in yollarının kesişmesi o dönemin ortak iletişim şekli olan mektuplar sayesinde gerçekleşecektir. 15 Aralık 1516 tarihli bir mektupta Saksonya Seçici Prensinin sekreteri Spalatinus yazmış olduğu bir mektupta Erasmus'a hayranlığını dile getiren ifadeler ve bilimsel gelişmelerin yanında, yaşadığı kentte ve Erasmus'a hayran olduğunu belirten bir Augustin rahibinin, ilk günah konusunda onunla aynı fikirde olmadığını bildirir. Bu rahip, Aristoteles'in insanın adil davranırsa adil olacağını görüşüne katılmamakta, insanın ancak adil olursa doğru hareket edebileceğini söylemektedir, “önce kişi değişmiş olmalıdır, yapıtlar ondan sonra gelir.”¹

Bu mektupta bahsedilen rahip, Martin Luther'den başkası değildir. Bu şekilde Luther, ilk defa dolaylı da olsa Erasmus'a seslenmiş olmaktadır. Luther'in bu mektupta yaptığı itiraz, iki büyük kişiliğin daha sonra düşman edecek temel soruna yöneliktir. Erasmus, işi başından aşkın olan, o dönemin en ünlü kişilerinden biriyken daha kimse tarafından adı bilinmeyen bu Augustin rahibinin düşüncelerini pek ciddîye almayacaktır. Daha sonra büyük düşünürün belki de hayatında çözemeyeceği tek sorun olacak olan Luther'e farklı olma durumunun başlangıcını oluşturan bu mektupta olayın pek farkında değildir. Daha sonra Luther, Erasmus'un mirasçısı ve yöntemiyle zaferi kazanan kişi olarak anılacaktır (Smith 1923:212).

Erasmus ve Luther, bütün yaşamları boyunca hiçbir zaman bir araya gelmeyecektir. Düşüncelerini birbirlerine yüz yüze değil yazarak ya da başkaları aracılığıyla ileteceklerdir. Reformasyon'un bu önemli iki kişisi, her ne kadar birbirlerinin mirasçısı

¹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Smith 1923: 209

olarak gösterilse de hem mizaç hem de dış görüntü açısından iki zıt karakterlerdir. Bu iki insanın yapılarında hoşgörüyü bağnazlığın, akılla tutkunun, evrensellik ile ulusçuluğun çatışmalarının örneklerini görmek mümkündür.

Luther, Erasmus'a göre çok daha dinçtir, sağlıklıdır. Konuşurken sesi serttir ve ateşlidir. İri yapılı ve iri kemiklidir. Erasmus ise daha hastalıklı bir yapıya sahiptir, üşümekten dolayı çoğu zaman kürkünü giymektedir. Kendisi zayıf, teni çok sarıdır. Ses tonu alçaktır, söyleyeceği her cümleyi dantel gibi işler. Erasmus şarap içer, Luther ise bira içerdi. Luther çevresinde bulunduğu insanları etkisine alır, buyurgan tarafıyla yaklaşırken Erasmus'un gücü kaleminden çıkan yazıdadır. Erasmus etkileyciliğini dış görünüşten çok engin beyin kapasitesine borçludur. Dış görünüşlerindeki farklılık ruhsal dünyaları için de geçerlidir. Erasmus daha ileri görüşlü ve bilgilidir. Aklının soyut gücü aydınlıktır. Luther'in ufku ise daha dar ama daha derindir. Duygusuna daha inançlı ve atılgandır. Her iddia vücuduyla özdeşleşir. Aynı şeyleri söyledikleri zaman dahi etrafa çok farklı havalar iletirler. Erasmus'un ağzından çıkan insanda tinsel bir duygu uyandırırken, Luther bunu söylediğinde bir paroloya maddeleşmiş bir isteğe dönüşür. Erasmus'un tüm çabalarının sonucunda dinginliği ve barışı hedefler. Luther ise en büyük başarılarını öfke ve nefret duygularını en çok hissettiği an başarırdı (Zweig 1998:263).

İki insanın birbirleriyle hem ruhsal hem fizikî farklarının önemli olanı büyük kısmı ruhsal ayrılıklarla ilgilidir. Aynı şeyleri hedefleseler ve düşünseler bile yaratılışları gereği her zaman bir karşıtlık içinde olacaklardır. Tahmin edebileceğimiz gibi karşıtlığı daha kızgın, daha düşmanca yaşayacak olan da Luther'in kendisi olacaktır. Hedefleri aynı olan yani Kilise'deki reform taleplerini herkese ileten iki kişi, neden birbirleriyle anlaşılamadılar ve birleşemediler sorusunun cevabı çözüme bakış açılarındaki farklılıktan kaynaklanacaktır. İkisinin birbirleriyle en benzeyen yanlarının bile düşüncelerindeki ve yaratılışlarındaki farklılık nedeniyle birer ayrılığa dönüşmesi doğaldı. Bu yüzden, bu iki insan uzun süre ortak davaları uğruna birbirlerine katlandılar, aynı akıntıda yan yana yüzdüler ama ilk dönemeçte de çatışmaları kadar doğal bir şey yoktu. (Zweig 1998:264).

Birbirleriyle mücadelelerinde kazanacak kişi tabî ki o an için bile kazanacak kişi bellidir. Luther, her zaman savaşa ve mücadeleye daha açıklandı. O yüzden düşüncelerini doğrudan Kilise ya da Papayı incitecek mi diye düşünmeden iletildiğini mektuplarında görmek mümkündür. Erasmus ise bir hümanist olarak ne savaşçı bir Tanrı bilir ne de savaşçı İsa tanır. Erasmus kendisiyle aynı düzeyde olan akıllı kişilerle bir forumda tartışmak, küçük hamlelerle karşıyı köşeye sıkıştırmak gibi durumlar tabii olandır ama nezaketi hiç elden bırakmayarak bunu yapacaktır. Luther'in rakiplerine duyduğu o nefret, Erasmus'a çok yabancısıdır. Luther de Erasmus'un bu özelliklerinden haz etmez. Hümanistlerin dolaylı, gereksiz nezaket anlayışları ona tiksindirici gelir. Luther için hasımlarının her biri kurtulması gereken kişilerdir. İsa düşmanındırlar, onları yaşatmanın, ilişki kurmanın, dinlemenin çok önemi yoktur. Reformasyon'un diğer ünlü kişiliği Zwingli¹, ikisinin karakter karşıtlıklarını mitolojiden verir. Luther ona göre Ajaks, Erasmus ise Odysseus'tur.² Ajaks – Luther bir savaşçıdır, savaşmak için doğmuştur. Erasmus – Odysseus ise savaş alanına salt rastlantıyla düşmüştür. Tek derdi sakın İthaka'sına derin düşüncelere dalabileceği o mutlu yere geri dönebilmektir. Erasmus, savaşmak için doğmamıştı ve bunu kendisinde çok iyi biliyordu.

Karakter tahlilleri bize neden aynı noktaya gelemediklerini daha iyi anlatacaktır. Peki, Erasmus bu ilk mektupta yazılarını üstün körü okumuşken daha sonra gelişmeler ışığında neler düşünmeye başladı ve Augustin rahibinin kısa zamanda, ünlü çıkışları hakkında neler düşündü diye merak ederken Luther 95 Tez'i ile tüm Batı Avrupa'da Hristiyan öğretisinin etkin gücü olarak sahneye çıkmıştı. Luther'in hayatının bu kısmına değinirken onu bu yola iten en önemli şeyin endüljanslar olduğunu ardından

¹ Huldrych Zwingli (1484–1531) İsviçre reformunun başta gelen önderidir. Önce Viyana Üniversitesine daha sonra Basel Üniversitesinde eğitime devam ederken hümanizm akımından etkilenmiştir. Pastör Glarus, daha sonra Erasmus'un düşüncelerinde fazlasıyla etkilenmiştir. 1522 yılında başlayan tepkiler Anapristlerin 1525'teki isyanlarda onunda etkisi olmuştur. Bugünde reformatörler içerisinde en etkili kişilerden biri olarak kabul edilir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Estep 1996:132.

² Ajax ve Odysseus Homeros'un İlyada ve Odessa'nda bahsedilen iki kahramandır. Odysseus mitolojide İthaka adasında doğmuştu ve savaşların sonunda oraya ulaşmaya çalışır herkes evine varırken kendisi on yıl daha geminin içerisinde denizlerle mücadele etmektedir. En önemli nitelikleri olarak akıl, çare bulma yetisi ve sabır olarak gösterilir. Ajax ya da Aias iki ayrı kişiliğin adıdır Truva savaşı kahramanı Aias Achillius öldükten sonra Odysseus ile onun silah güçlerini almak için mücadele eder. Odysseus mücadeleyi kazanınca hırsına yenik düşer ve intihar eder. Hikâyenin tamamı için bkz. Homeros 2008.

95 Tez'i önce Kilise'ye daha sonra baskı yoluyla dönemin çoğu aydın kişiliğine ulaştırdığını ve tepkisinin haklılığını göstermek için çalıştığı söylenebilir.

Luther'in Kilise'ye çıkışı ilk kez gerçekleştiren o değildi, ondan önce gerek hümanistler gerek Erasmus kimi yerde doğrudan kimi yerde dolaylı şaka, hiciv yoluyla sıkıntılarını iletmişlerdi. Ne var ki şaka ve hiciv var olanı parçalar ancak yeni güçler için atılım yapamakta zorlanır. Luther ise en başından itibaren halk önderi olduğunu basit ama etkili cümlelerle hissettiriyordu. "Papa hiçbir suçu bağışlamaz" ya da "Papanın verdiği cezalar, yalnızca kendi adına verebilir." tarzındaki kısa cümlelerle halka anlatıyor ve tepkiyi çok daha çabuk sağlıyordu (Smith 1968:203). İki yıl gibi kısa bir zamanda halkın bu kadar desteğini alabilmesi, simge haline gelmesini, halka inebilmesinde ve sorunlarını halkla paylaşabilmesinde yatmaktadır.

Erasmus gibi meraklı ilgili bir kişinin Luther'in yaptığı işlerinden hemen haberdar olduğu kuşku götürmez bir gerçektir. 1520'li yıllara gelindiğinde Luther'in durumu tartışmalara açık bir durum içerisindeydi. Erasmus'un görüşlerinin entelektüel çevre dışında fazla anlaşıldığı söylenemezdi. 1519 yılında İncil'in ikinci baskısı için yapılan değişiklikte Aziz Yuhanna'nın ilkelerinin nasıl tercüme edildiğine dair bir bilgi mevcuttu. Yuhanna İncili'ndeki baş cümle olan "Başlangıçta söz vardı" (Yuhanna 1981:1332) daki sözün karşılığında cümlede bir değişikliğe gitmeyi tercih etmişti. Vulgata'da Verbum kelimesinin karşılığı yerine Latince'deki *sermo* sözcüğü kullanılmıştır. Yunanca metinde logos sözcüğünün karşılığı olarak verilen çeviri şu anlama gelmekteydi. "Başlangıçta konuşma vardı, konuşma başlangıçta Tanrı ile birlikteydi ve Tanrı ne yaptıysa konuşarak yaptı" (McConica 2002: 99). Bu çeviri değişikliği ile söz statik bir durumdan etkin bir duruma geçiyordu. İsa'nın kendisinde var olduğuna inanılan kutsal Logos çağlar boyunca Tanrı'nın kullarını eğitmeye ve bilgilendirmeye devam edecektir düşüncesi Erasmus'un temel ilkelerinden biridir.

Bu sözlerin bu şekilde çevrilmesi üzerine tartışmalar alevlenmişti. Erasmus'un yaptığı bir tercihin filolojik tercihten çok teolojik olduğuna inananlar tepkilerini artırıyorlardı. Erasmus, Verbum ve Sermo terimlerini daha önce hem İncil'de hem de Azizlerin yazmalarında defalarca kullanıldığını kanıtlasa da, bu olay hümanist kültür ile skolâstik

eski kültürün çatışma örneklerinden sadece biriydi. Erasmus, yeni şeyler yazdıkça yeni eleştirilere ve saldırılara davetiye çıkardığı aşikârdı. Standish olayı¹ bunlardan sadece biriydi. 1523 yılında başka bir anlaşmazlık yaşansa da hiç biri Martin Luther ile girişeceği tarihsel tartışma kadar önem taşımayacaktı.

Luther'in çalışmalarına Erasmus'un aşikâr olduğunu söylesek de iki lider arasında uzun süre bir iletişim kurulmadığı bilinmektedir. 1516'daki o mektuptan bahsedilen düşünce ayrılığı dışında bir tartışma daha olmamıştır. Luther'in amaçlarını ilk okuduğunda Erasmus bunlara büyük bir sempati ile yaklaşmıştır. Çevresindekilere de iletmiş bu durum Luther'in çevresindeki kurmaylar tarafından kesinlikle kullanılması gereken bir durum olarak görüldü. Özellikle Melancthon (1497–1560) tarafsız Erasmus'un büyük otoritesinin kazanılması durumuna direniyordu. Bu baskılar Luther'in kişisel olarak ilk defa Erasmus'a başvurmasına neden olacaktı.

28 Mart 1919 tarihinde kaleme aldığı mektubun başlangıç cümleleri “Düşünceleri Erasmus ile dolu olmayan birliğin varlığı düşünülebilir mi? Erasmus'un ışığı ile aydınlanmamış onun egemenliği altına girmemiş birinin varlığı düşünülebilir mi?” (Smith 1968:200). tanımlamaları çok özel anlam taşımaz.

“Sizinle kişisel olarak mektuplaşıp sohbet etmesem bile, ruhunuzdan ve kitaplarınızla bizler için yaptığınız her şeyden oldukça etkileniyorum. Bu yüzden sevgili Erasmus, insanların en kibarı, eğer bir sakıncası yoksa en azından size oldukça bağlı olan ve yüreği sizin sevginizle dopdolu olan bu genç kardeşinizi İsa adına kabul edin...” (Smith 1968:200).

Günahların para karşılığında affolmasına ilişkin ama aslında “hiçbir değer taşımayan” sözleriyle adının Erasmus'un kulağına gitmiş olduğunu öğrenen Luther aradaki suskunluğa son vermek için bu mektubu yazdığını ifade ettikten sonra mektuba şöyle devam eder.

¹ Standish olayı bir önceki sayfada anlatılan İncil'deki çeviriye tepki gösteren kişinin adıyla anılmıştır. Tepkilere öncelik eden kişi İngiliz Fransiskanların başı olan Oxford mezunu vaizlik yapan Henry Standish adlı bir keşişti. O bu tartışmada kullanılan kelimenin filolojik anlamı kadar teolojik bir anlamı olduğunda düşünüyordu. Bir filolog olarak donanımsız olan Standish tartışmayı kaybetmişti. Olayın ayrıntısı için bkz. McConica 2002: 100.

“En iyi yürekli insan, işte sırf bundan ötürü bilgisizliği nedeniyle, seninle aynı gök kubbenin ve güneşin altında eğilmeye değil, fakat ancak karanlık bir köşede gömülüp kalmaya layık olan bu din kardeşinin varlığını tanı.” (Smith 1968:200).

Bütün mektup aslında tek bir hedefe odaklıdır, karşıdakinin onayını almayı umut eden bir kişinin satırlarıdır¹. Luther için o dönem karanlıktır, o dönemin en büyük kurumu olan Kilise’ye karşı cephe almış ve aforoz belgesi hazır bir şekilde gönderilmesi beklenen bir kişidir. Böyle bir savaşta tinsel bir desteğini sağlamak Luther’in davası için önemli bir avantaj sağlayacaktır. Tarafsız bir kişi taraf tutan biri için her zaman en iyi bayraktır.

Erasmus’un Louvain’den gönderdiği cevap (Mayıs 1519) retorik maharetle yazılmış bir çalışmadır. Zira Erasmus da Luther ile dostluğunu ilerletme veya mesafe koyma konusunda aynı hislere sahiptir. Mektubunda açık bir evet ya da hayır cevabından sakınır. Luther’e yazdığı mektubun başında din kardeşine teşekkür ederek Luther’in kitaplarının kopardığı fırtınaya değindikten sonra kendisinin eserlerine etkisi üzerine şunları söyler:

“Ortaya çıkardığın çalışmanın benden alınan yardımla yazıldığı ve benim, onların deyimiyle bu yeni akımın köşe taşı olduğum biçimindeki dayanıksız kuşkuları insanların aklından çıkarmak böyle bir anda mümkün değil... İnsanlık edebiyatını, İsa’dan daha fazla değer verdikleri majestelerinin, yeni kraliçe Teolojinin önünde bir engel olarak görüyorlar... ve bu edebiyata karşı koyarken kullandıkları silahlar yaygara, küstahlık, dalavere, yanlış yorumlama ve dokundurmalarıdır, eğer kendi gözlerimle görmeseydim, teologların böyle mantıksız olduklarını asla inanmazdım! Tüm bunların bulaşıcı bir hastalık olduğunu düşünmemek elde değil... ” (Hillerbrand 1970:140).

Mektubun bu bölümüne kadar Luther’in yazılarının kaleme alınmasında kendisinin rolü olduğuna dair söylentilerle dalga geçmekte ve bu şekilde Luther ile arasına bir mesafe koymaktadır. Şu ana kadar mektupta daha çok kendisiyle ilgili konulara değinirken Luther’i kamu nezdinde savunmaktadır, ne olursa olsun muhalifleri onun yazdıklarını okumalıdır. Luther’in kişisel yaşamından bu kadar bahsedilirken açıktan açığa saldırmak yerine onun görüşlerini gerek yazılı gerekse uzmanlarla yapacakları bir tartışmada ele alırlarsa daha kibar olacaklardır.

¹ Mektubun tamamını görmek için bkz..Smith 1968:200–201.

Erasmus mektubuna şöyle devam eder:

“Dünyanın bu bölgesinde teologlar kendi alanlarında pek tanınmamaktadırlar ve bunun bile benim suçum olduğu sanılmaktadır... Bu adamlar yazılı sözlere güvenmezler, onların tek zafer umudu art niyetli dedikodulardır. Aklım net olduğu için bu dedikoduları önemsemiyorum. Sana yönelik tutumları yumuşamış gibi. Kendi sicillerini iyi bildikleri için benim kalemimden korkuyorlar ve emin ol ki, eğer İsa’nın öğretisi ve onun örnek yaşamı tamamen farklı bir yöne işaret etmeseydi, onları hak ettikleri şekilde resim ederdim” (Hillerbrand 1970:141).

Erasmus mektubun bu kısımda yine teologları ve dedikodu yapanları ağır bir dilde eleştirmektedir. Mektubun sonuç kısmını ise daha ılımlı şekilde bitirirken Luther’i de daha ılımlı olması için uyarır ve mümkün olduğunca bilim tarafındaki insan olarak yansız kalmaya çalışacağını bildirerek mektubu son verir.¹

Erasmus, Luther’e yazdığı bu mektupta hiçbir yük altına girmek istemediğini hissettirir yine Luther’in beklediği onay mekanizmasını kesin bir şekilde göstermeyecektir. Zaten bir tarafı tutmak, açıkça onaylamak her zaman uyumu tercih eden Erasmus için pek mümkün değildir. Yine de mektubun içindeki bazı düşünceler kalıcı bir önem taşır. Luther’in düşüncelerinin bir münazarayla tartışılması gerekliliği muhaliflerin Luther’in daha güçlü kıldıklarına ait düşünceler önemlidir. Erasmus, hayatının tüm dönemlerinde olduğu gibi ihtiyatlıdır, dikkatlidir. Bu mektuptan sonra Erasmus’un hayatında ya da Reformasyon’da büyük değişiklik olduğuna dair bir alıntı, abartı olacaktır. Erasmus, Luther’e yazdığı bu mektuptan sonra Luther’in adil bir şekilde yargılanmasını güvence altına almaya çalışmak için Branderburg başpiskoposu Albertus’a mektup yazmıştır. Mektupta Luther ile ilgili konulara değinir.

“Bu noktada Luther’e destek vermenin Hıristiyanlık görevim olduğunu düşünüyorum, eğer masumsa, alçakça bir hizipliğe kurban gitmesinden ötürü üzüntü duyarım, eğer haksız ise ortadan kaldırılmak yerine hakikate kazandırılmasını isterim; çünkü böyle bir tutum kahinin sözünü dinleyerek yanan keteni söndürmeyen ve çürük kamışı kırmayan İsa’nın bize oluşturduğu örneklerle daha çok uyar.²” (Erasmus 1987:110).

¹ Mektubun tam metni için bkz Hillerbrand 1970: 140-142.

² Branderburg psikoposu Albertus’a yolladığı mektubun tam metni için bkz.Erasmus 1987:109–116.

Diğer tarafta arkadaşları aracılığıyla Luther'i yatıştırmaya çalışmıştır. Arkadaşları aracılığıyla bu denli kışkırtıcı yazmaması için İncil'i bu denli savaşa özüne aykırı olarak öğretmemesi adına uyarılar yapmıştır. "İsterdim ki bir süre Luther bütün çekişmelerden uzak kalsın ve Protestanlık davasını içine başka şey karıştırmadan tertemiz yürütsün. Bu onu daha başarılı kılardı." Diplomat Erasmus, konuşma sanatının kışkırtıcı gücü karşısında düşünce insanının kendine özgü diğer başarısı olan susma sanatını da etkiliyordu. Luther ise bir gerçeğe inanıldığı an bunun söylenmesi gerektiğini düşünen biriydi. Luther şartlarında ona sağladığı durumla kitlelerden ve bazı prenslerden destek alarak yoluna devam edecektir.

Erasmus'a artık gerek duymayan bir Luther vardı. Erasmus, yine de direncine devam etti, kendi içsel dünyasında var olan birliğin elinden gittiğine dair inanç onu bu birliğin gitmemesi adına çabaya yönlendiriyordu. Erasmus, Papa'ya, Prenslere ve hükümdarlara yöneldi. Kör bağnazlık burada karşısına çıktı. Mektuplarında Luther'in dışında daha önce de birilerinin af belgeleriyle ilgili konuştuğunu belirtti. Her yanlgı dinsizlik olarak nitelendirilemez sonuçta, pek çok şeyi kötü niyetli yazmadığı belli hemen Luther'i yakmaya da aforoz etmeye ne kadar gerek vardı. Onu uyarmak ve aydınlatmak çok daha iyi olmaz mıydı? Bu konuyla ilgili olarak Kardinal Compeggio¹'ya şu dizeleri yazmıştır:

"Doyurucu bir çözüm amaçlanıyorsa, papanın taraflardan inançların, açıkça ortaya koymalarını istemesi en olumlu girişim olur. Böylece yanlış beklemelerin kötüye kullanılmasının önüne geçilir, gerek söz, gerekse yazıdaki sertlik ve yoğunluk ölçüsünü yitirir."²(Hillerbrand 1970:159).

Uzlaşma yanlısı Erasmus, sürekli olarak bir konsilin toplanmasında bütün bu konular üzerine din adamlarından oluşan kapalı bir çevrede tartışma açılmasının daha yararlı

¹ Lorenzo Compeggio (1471–1539) İtalyan din adamıdır. Milano'da doğmuştur. Kilise'deki görevine Papa II. Julius döneminde başlamıştır.1517 yılında kardinal olarak Kutsal-Roma imparatorluğuna atanmıştır.1523 yılında barış diplomasisi için İngiltere'ye gönderilir. Bu esnada VIII. Henry eşi Catharine Aragon ile olan evliliğin iptali için Papa'ya başvurmuştur. Papa bunu kabul etmeyince İngiltere'de Katolik Kilisesi'nden kopacaktır. Compaggio Ausburg diyetine elçi olarak yine katılacaktır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Huizinga 1924:212.

² Kardinal Lorenzo Campeggio' yazdığı mektubun tam metni için bkz. Hillerbrand 1970:159–162.

olacağını söyler. Ancak Erasmus'un bu çabası Roma'daki Papa ve çevresindekiler tarafından dikkate alınmaz.

Papa X. Leo, 15 Haziran 1520 tarihinde bir Exsurge Domine toplantısı düzenleyerek, itaat yemini etmesi için Luther'e 60 gün süre verir. Elektör Friederich bu yeni tutuma karşı doğrularını korumaya devam eden Luther'e destek olur. Bir yandan Papa Luther'in kitaplarına engel olurken, diğer yandan Erasmus Froben'den Luther'in kitaplarını basmasını istedi. Yine de bu esnada İmparator V. Karl Reichstag'ı Worms kentinde toplantıya çağırıştır. Luther son anda boyun eğmeyi kabul etmeyecek olursa, meclis tarafından yasadışı kılınacaktır. Luther bu durumda ne yapmalıdır? Bu esnada Luther'in yardımına Saksonyalı Friedrich yetişecektir.

Luther'in yaşadığı eyaletin prensi Saksonyalı Friedrich'te Reichstag'a davet edilenler arasındaydı. O sıralarda Friedrich, Luther'in koruyucusudur. Kilise'ye içten bağlı olan, en zengin kutsal eşya koleksiyonuna sahip yani Luther'in değersiz olarak niteleyip alaya aldığı bu eşyalara sahip bu kişi, Luther'in Wittenberg Üniversitesi'ni dünya çapında ün kazandırmış olmasıyla övünmektedir. Ancak her şeye rağmen daha Luther'den tam anlamıyla yana olmamıştır. Hem içindeki sesin tam anlamıyla bir karar vermemiş olması hem de kendi güvenliğini düşünmesi yüzünden net bir şekilde tavır koyamazken diplomatça bir tavırla İmparatora karşı kendini güvence altına almaya çalışan Prens de şu an tehlike altındadır. Şayet meclis Luther'i beklendiği gibi yasadışı kılarsa onun yaptığı bir tepki olarak algılanacaktır. Bu tepki algılaması da askeri açıdan güçsüz olan ve Protestanlığı daha tam benimseyememiş olan Prens Friederich'i düşündürmektedir. Bu büyük, ama büyüklüğü ölçüsünde tehlikeli gördüğü Luther'i korumaya devam etmeli midir? Yoksa etmemeli midir?

Bu kararsızlığın yaşandığı bir dönemde çıktığı bir gezi de Erasmus'un da Köln'de olduğunu duymuş ve onu ziyarete gitmiştir. Sekreteri Spalatin aracılığıyla görüşmek üzere onu davet eder. Erasmus, bu daveti geri çevirmez ve Friedrich ile görüşür. Soru basittir. Açık ve net bir şekilde Luther'in davasında haklı olup olmadığını Erasmus'a sorar. Bildiğimiz gibi Erasmus, açık bir evet ve hayır'ı gerektiren sorulardan hoşlanan bir kişilik değildi. Erasmus, her ne kadar bu tür kesin cevapları vermeyi sevmese de bu

soruyu cevaplamaya çalışır. Seçici prensin Luther'in görüşlerinde dine aykırı kaçan ya da haksız bir tavır var mıdır? Erasmus, önce şaka yoluyla cevap verir. Luther'in en yanlış davranışının Papa'nın tacına, rahiplerin şişman göbeklerine dil uzatmak olduğunu söylemiştir.

“Bütün üniversiteler arasından yalnızca ikisi Luther'i mahkûm etti, onlar da Luther'in savlarını çürütemedi. Bu nedenle Luther, açık bir tartışma açılmasını ve yansızlıkları kuşku götürmez yargıların çağrılmasını istemekle haklı bir istekte bulunmuştur.” (Zweig 1998: 180).

Erasmus, son olarak bu nazik sorunun bir tutulmuşla dönüşüp yeryüzünü yüzyıllar boyu sürececek bir huzursuzluğa atmadan önce, hoşgörü ve açık bir konsil aracılığıyla çözüme bağlanmasını öğütledi. Tabi bu konuşmadan dolayı Luther'in Erasmus'a minnet duyduğunu ya da teşekkür ettiğini söylemek mümkün değildir.

Ertesi gün seçici prens (6 Kasım) Friedrich, Papanın elçisinden Luther'in herkesin önünde dinlenmesini ve bu yapılmadan önce Luther'in kitaplarının yakılmamasını ister. Alman prenslerin desteği ile Protestanlık ilk kez sesini yükseltmiştir. Erasmus da gizli desteği ile nazik ancak önemi yadsınmayacak şekilde Reformasyon hareketine yardımcı olmuştur.

Worms'ta yapılan toplantı için 12 Nisan 1521'de yola çıkan Luther, 16 Nisan'da bir zafer töreni ile karşılaşır. İmparatorun önüne çıkan Luther ile sürekli fikirlerinden vazgeçmesi gerektiği söylene de Luther, tez ve görüşlerine muhalif herhangi bir objektif ispatın bulunmadığı gerekçesiyle İmparatorun sözlerine karşı çıkar.¹ Ardından Luther, diyeti terk eder. İmparator, Luther'i hemen tutuklatmaz, 21 günlük bir süre verir. Luther, 25 Nisan 1521'de kendisini destekleyen prenslerle Worms'u terk etti. İmparator, Luther hakkında “İmparatorluk Lâneti²” yayımlar. Bunun üzerine Elektör prens Bilge Friedrich, 4 Mayıs 1521 günü göstermelik olarak Luther'i tutuklatır ve

¹ Luther şunları söyler: Burada ispat olarak sunduğum Kitab-ı Mukaddes'in bölümleri dolayısıyla vicdanım temizdir. Ben, ilahi kelam tarafından sınırlandırılıp onun dâhilinde kalmak isteyen biriyim. Bu yüzden hiçbir şeyi redetmeyeceğim. (Mullett 2004:122).

² Reichsacht ya da Wormser Edikt olarak tarihe geçen İmparatorluk laneti Luther'in tüm haklarından arındırılarak görüldüğü yerde tutuklanmasının emreden bir belgedir. (McGiffert 2003:208).

Wartburg’da hapsedtirir. Bu şekilde hem Luther’i resmen tutuklatmış olur hem de Luther’i başkalarından korumuş olur.

Peki, Worms diyetinde Erasmus neredeydi? Erasmus, böyle önemli bir günde çalışma odasından çıkmamayı tercih etmiştir. Kötü haberi aldıktan sonra “Orada olsaydım, ölçülü davranışlar yoluyla bu trajedinin önüne geçerdim.” diyecektir. Kendisini davasına o an daha çok adayan Lutherdi, Erasmus ise gereken yerde bulunmamakla uzlaşma umudunu ve birlik umudunu bu şekilde yok etmiş ve Reformasyon’un bundan sonraki çehresini değiştirmeyi diğer insanlara bırakmıştı.

Worms’ta toplanan Reichstag’dan sonra Luther’in Kilise’den atılması ve İmparatorun yasadışı ilân etmesinden sonra çoğu kişi artık bu işin sona erdiğinin düşünür. Bunlardan biri de Erasmustur; Luther, Reformasyon girişimlerinin sona ermiş olduğunu düşünüyordu. Erasmus’un Kilise’de kalmak koşuluyla sonuna kadar destek olduğu Reformasyon, Luther’in kesin reddiyle kopuş noktasını yaşamıştı. Artık zaman Papacı mısın yoksa Lutherci misin zamanıdır. Avrupa dünyasında bu soru dilden dile sorulmaktadır. Erasmus, Reformcu Almanya tarafından ılımlı Lutherci olarak görülüp kızıılırken, Louvain’in tutucu Katolik Fakültesi düşman kesilmiş Luther’in ortaya çıkarıcısı olarak gördüğü Erasmus’a kızmaktadırlar. Erasmus, Almanya’daki bu tutumdan kurtulmak için yine taşınmayı tercih etmiştir. Ne reformcu, ne Katolik, bir şehir istemektedir ve Basel’e taşınması kısa bir süreliğine ona aradığı sükûneti verecek gibi gözükmektedir. 8 yıl kalacağı bu şehir, onun en sakin durağını oluşturur. Basel, onun zamanında hümanistlerin durak noktalarından biri olacaktır. Wittenberg’de, Zürih’te ve bütün üniversitelerde din kavgaları, bütün şiddetiyle devam ederken de bu kenttedir. Colloquialarını o ünlü Latince Diyaloglarını burada yazacaktır.

Basel’de Erasmus, yaşamına devam ederken 1522 yılında Luther, on bir hafta gibi kısa bir süre içerisinde Yeni Ahit’i Yunanca’dan Almanca’ya tercüme eder. 1522 yılında baskıya veriri, tercüme edildiği mevsim yüzünden “Eylül İncili” olarak da anılan bu Yeni Ahit tercümesi Alman diyarında önemli yankı uyandırır. (Mullett,129) Daha sonra yine büyük yankı uyandıracak Kitab-ı Mukaddes’in Almanca’ya tercümesini yapar. Luther mecburi ikamet yeri Wartburg’dan ayrılıp Wittenberg’e geri döner, 1521’de üç

papaz ve Karlstadt (1486–1541) bekâret kuralını çiğneyerek evlenirler. Aynı yıl Luther'in arkadaşı ve Reformasyon'un yazı açısından önemli bireyi Philip Melanchthon *Temel Teolojik Konular* üzerine eseri ile Luther'in öğretisini bir sistem haline getirilir. Wittenberg'de Kiliseler içindeki ikonalar ve heykeller kırılır. (Mullett 2004:140-145). Reformasyon artık iyice hareketlilik kazanmıştır.

Erasmus ise Jestus Jonas'a¹ önemli bir mektup yazmıştı. Bu mektupta sadece Jonas'a değil, Melanchthon dâhil kendilerini Luther'in davasına adanmış herkese sesleniyordu. Erasmus, tüm kışkırtmalara rağmen İsa'nın felsefesinin Roma'ya yönelik muhalefete kurban edilmemesini rica ediyordu. Jonas ve arkadaşlarına acı çektiren tüm sorunların tamamının farkında olduğunu belirtiyordu. Mektupta, Luther için taşıdığı umutları önce yazıyordu.

“Luther'in adıyla çıkmaya başlayan risalelerin üzerimde bıraktığı ilk etki geçer geçmez bu işin büyük şamatayla ve dünyanın adeta ikiye bölünmesinden korktuğumu söylemeliyim. Bu yüzden Luther'in kendisine ve onun üzerine aldığı ağırlığı alabileceğini düşündüğüm arkadaşlarına uyarı mektupları göndermeye başladım. Bu mektupların ona nasıl bir nasihat verdiğini bilmiyorum, ancak sonuç olarak öyle bir şekilde ele alındı ki yanlış uygulanan bazı çözüm yollarının sorunu iki katına çıkarma tehlikesi ortaya çıkmıştır.” (Erasmus 1988:227).

Erasmus'un hayal kırıklığını, kızgınlığını ve Luther ile duyduğu farklılığı bu satırlarda rahatça görülmektedir. Yine mektupta Luther'in ancak teologlar açısından tartışılabilir risalelerin halka açılarak her şeyin bu kadar ortay dökülmesinin sakıncalarını anlattı. Kendi Reformasyon ekolü içerisinde hizipçilikle karşılaşan Erasmus, şimdi ihtiyat ve birlik ihtiyacını vurguluyordu. Tabii her zaman başvuru kaynağı olan İncil'e de başvurmayı ihmal etmiyordu.

“İsa'nın Hakikatlerdeki ruhunda kendinden menkul bir bilgelik zarafet ve ılımlılık vardı. İsa, Yahudilerin duygularına bu şekilde ayak uydurmuştur. Bir parça kalın kafalı olan kalabalıklara bir şey söyler, kendi takipçilerine ise başka bir şey ve bu şekilde bile, göksel felsefeyi onlara adım adım kavratana kadar onlarla uzun süre uğraşmak zorundadır... Augustinus çılgın Donatistlerin ve delilerden daha beter olan Monikenlerin düşüncelerini

¹ Luther'in dava arkadaşlarından biri olan Jestus Jonas aracılığıyla Luther'in bütün arkadaşlarını daha yumuşak olma konusunda uyarmaktadır.

çürütürken, kızgınlığı olayın gerektirdiğinden çok daha azdır ve her tarafta onların sevgi gösterileriyle karşılaşmıştır, sanki Augustinus onları ortadan kaldırmak yerine onların kurtuluşu için yanıp tutuşuyormuş gibi. İşte dünyayı fetheden ve İsa'nın boyunduruğu altına sokan bu zarif öğretmenlik, tanrı'nın sözünü iyi kullanan bu ihtiyattı.”(Erasmus 1988:236).

Mektubun sonuna doğru Luther ve takipçilerinden muhaliflerine karşı sergileyecekleri tutumun ölçülü ve saygılı olması gerektiğini söylerken Luther'in çalışmalarına çok haşır neşir olmadığını ama en azından Luther'in çalışma biçimini ve yöntemini benimsemediğini söylüyordu. Muhalifleri için sövgü dolu sözleri kullanmasının ve sert tutumunun ona karşı yapılanlardan da çok farklı olmayacağını belirterek düşüncelerine son veriyordu¹.

1522 yılında Papalıkta değişiklik oldu. Erasmus'un dostu ve onun ekolünden olan Utrecht'li Adrian (1459–1523) Papa seçilmişti. Yeni Papa Louvain Üniversitesi'ndeki yetkililerden Luther'in kitaplarını yakmalarını ve onun düşüncelerinden vazgeçmeye zorlamışlardı. Louvain'deki teologlar Erasmus'un yazmalarından seçmeler yaparak bu alıntılar çerçevesinde anlatılanların dinî yeminler, hoşgörü, günah çıkarma ve oruç tutma bakımından İncil'in otoritesi üzerinden bazı şüpheler uyandırdığını iddia etmişlerdir. Eleştirmenlerin sayısı giderek artıyordu. Papa Adrian, bu noktada Erasmus'u rahatlatacak bir mektup gönderirken Luther'e karşı duruşunu sağlamlaştıracak bir kişilik olduğunu söylerken insanların kıskanç yapılarından bahsetmiştir. Papa Adrian yine Erasmus'u Roma'ya davet etmişti. Erasmus'un muazzam entelektüel gücü, güçlü hafızası ile Alman diyarında yayılan kötülüğe set vurulabileceği belirtiliyordu. Eylül 1523'e gelindiğinde Erasmus, hala Papa'nın bu çağrısına net bir cevap vermemişti. Zaten bu net cevap vermemeler, Erasmus'un tüm hayatı boyunca ona dert olmaya devam edecekti. Cevap bekleyen sadece Papa değildi tabii ki. Melanchthon, Zwingli, Dürer hepsi Erasmus'tan bir cümle beklemektedirler. Hem Protestanlar hem Katolikler, Erasmus'u yanlarında görmek istemektedirler. Erasmus, ne Protestanlar ne de Papa'nın, ikisinin de aslında tarafını tutmamaktadır, ama kimseye de doğrudan ben sizin tarafınızı tutmuyorum diyememektedir. Bir reform istiyordu ama böylesi değil. Protestanlar, barış yanlısı Hz. İsa figürünü doğrudan yok

¹ Erasmus'un bu mektubunun tam metni için bkz. Erasmus 1988:225-243.

ediyorlar diyecekse de, Erasmus cevaplarını onlara iletmekte sorun yaşayacaktır (Zweig 1998:286).

1523 yılına gelindiğinde Erasmus'un hala Kilise'ye karşı net cevabı yokken arkadaşı ve öğrencisi olan Papa Adrian ölmüştür. Erasmus, bu arada Luther'e yine doğrudan meydan okumayan bir tarzda, bir eser üzerine çalışmaya başlamıştı. Bu eserinde biri Lutherci, diğeri Luther'e muhalif ve bir hakem çerçevesindeki barışçıl ilişkiyi anlatmaya karar vermişti. Bu kitapta Luther'in doktrinleri, Reformasyon konularına Luther'in tarzıyla yaklaşıp yaklaşılmayacağı ve bu ihtilafın bir daha çıkmayacak şekilde nasıl halledilebileceğini anlatmayı düşünüyordu. Bu çalışma hiçbir zaman tamamlanamadı. Erasmus'un yakınındakiler bile bu çalışma için teşvikte bulunmadı. Bu çalışmayı kimse anlamadı. Paris teologları, İspanyol teologları ile Louvain teologları tepkilerini artırmıştı.

Yine bu dönemlerde Erasmus için yeni bir sorun ortaya çıkmıştır. Ulrich von Hutten, Erasmus'a büyük bir sevgi duyan, ona canını emanet edebilecek kadar değer veren bir kişidir. Genç öğrenciyi, kısa zamanda Hümanizm'in kitap kokusu rahatsız etmeye başlamıştır. Ulrich von Hutten (1488–1523), Hümanizm yerine saldırıya dayalı daha çok atılganlığın gerektiği bir yana kendisini döndürdü¹. Reformasyon hareketine sıkı bir destek verdi. Ulrich von Hutten, Alman diyarından kovuldu. Hem Kilise hem de frengi hastalığı onun çoğu yerden kopmasına neden oldu. Son duraklarından biri, Erasmus'un yaşadığı Basel şehriydi. Basel'e gelince Erasmus'un ona destek olacağını düşünüyordu. Ancak Erasmus, yasadışı ilan edilen Ulrich von Hutten'i evine almadı. Bu kişiliği fazla saldırgan bulan Erasmus, artık ondan hoşlanmıyordu. Ulrich von Hutten'i üç nedenden dolayı istemiyordu. Birincisi hastalığı, Erasmus hastalık kapmaktan çok korkardı. İki karşısındakinin maddi açıdan ona yük olacağı, üçüncüsü ise doğrudan doğruya Papa'ya ve Kiliseye karşı gelmiş birini evinde saklamak onun için büyük problem olacaktı (Huizinga 1924:142).

¹ Ulrich von Hutten (1488–1523) Hümanizm doğrultusunda Luther'e destek olmayı tercih eder ve onun düşüncelerini savunduğu için Alman diyarından kovulur. Worms diyetine en çok tepki veren kişilerden biri Huttendir (McGiffert 2003:231-240).

Hutten, bir süre daha Basel’de gezdi, bir haber bekledi belki Erasmus iyi niyete gelirdi. Sonunda Hutten, kentten ayrıldı ama büyük bir gönül kırıklığıyla. Zurih kentine bir başka reformcu olan Zwingli tarafından karşılandı. Hastalığı iyice artmış olan Hutten, son enerjisiyle Erasmus’u hedef alan bir yazı yazdı. *Expostulatiacum Erosmo* aslı yazısında bütün dünyanın gözünde gittikçe artan gücü karşısında Luther’i kıskançlığa kapılacak şekilde şöhret düşkününü olmakla suçladı. Onun acınacak kadar güvenilmez olduğunu, Luther’in davasını haklı bulmasına rağmen ona ihanet ettiğini söyler. Ölüm döşeginde Erasmus’a seslenerek bir başkasının gücünün artması karşısında kıskançlığa düştüğünü, ününün düşkünlüğü karşısında ne yapacağını şaşırdığını belirtti (Brecht 1994:216).

Ona bir şekilde güvenilmeyeceğini belirterek, onun düşünme biçimini eleştirdi ve Luther’in davasına ihanet ettiğini tüm Almanya’ya ilettili. Ölüme bu kadar yakinken Hutten ateşli ve hararetili sözlerle Erasmus’a seslendi. Protestan öğretisini savunamadığına göre, hiç olmazsa doğrudan tepki göstermemesini söylerken artık Protestanların ondan korkamadığını ve ihtiyaç duymadığını belirtti.

“Doğrul artık; iş eyleme geçebilecek olgunluğa vardı. Senin yaşına yaraşır bir görev belirdi. Bütün gücünü topla ve eylem yolunda kullan. Düşmanların hazırlıksız olmadıklarını göreceksin. Yeryüzünden silmek istediğin Lutherci’ler, savaşı bekliyorlar ve o savaşı senden esirgemeyecekler.” (Brecht 1994:216).

Erasmus’u iyi tanıyan Hutten, onun nerelerde nasıl tepki verebileceğini biliyordu. Erasmus’un hiçbir zaman doğrudan bir savaşa giremeyeceğini tahmin ediyordu. İçten içe Luther’in düşüncelerine hak verdiğini, biçimine karşı çıktığını düşünüyordu.

“Bir anlamda kendi eski yazılarına kendin ve üstelik bizim yapabileceğimizden daha çok şiddetle karşı çıkacaksın. Kendi bilgini, konuşma yeteneğini kendine karşı kullanmak zorunda kalacaksın. Kaleme aldığın yazılar, birbirleriyle savaşıacak.” (Brecht 1994:217).

İlk defa bir kişi Erasmus’a doğrudan doğruya böyle muhalefet gösteriyordu. Bazı öfkeli yazılar almış, eserleriyle ilgili çeviri yanlışlıkları, konu üzerine tepkiler vardı. Bu durum, Erasmus’u hemen rahatsız edecekti. Eleştiriye karşı hassas olan Erasmus, ilk önce yazının baskılarının yayılmasına engel oldu. Buna engel olamayınca en önemli

silahı olan kaleme sarıldı. *Spongia Adversus aspergines Hutteni*yle (Hutten'in suçlamalarını Süngerle temizlemek) için ile karşılık verdi. Bu yazının ilk kısmında Hutten'in suçlamalarına cevap veriyordu. Nötr anlamda Reformasyon başında beri kurduğu ilişkiyi anlatıyor. Problemini anlatmaya çalışırken mitolojiden örnek vermeyi tercih ediyordu.¹ Luther'de daha sonradan bu benzetmeden faydalaniyordu. Erasmus, nötr tavrını Luther'in yaptığı eleştiriye göre yorumluyordu. İncil'in nezaketini Luther'de göremediğini, inatçı, kendisine çok güvenen, iddialı bir kişi olarak görüyordu. Erasmus yazıda Luther'i tanımlamak için sık sık “Pervicaciom Asseverandi²” kavramını kullanır. Herkesin ortasında tarafsız kaldığı için kimsenin ona teşekkür etmeyeceğini biliyordu. Hutten'in hain suçlamasını reddetti. Luther'e içten davranmaya çalıştığını söylüyor ancak Kilise'ye kendileri gibi düşman olmadığını, bunun bir suç olmadığını söylüyordu. Bu ilk kısımda anlatmaya çalıştığı suçlamaların asılsız olduğu iken daha sonra Reformasyon ile olan bağını anlatmaya girişir. Erasmus'un isteği, Kilise'nin tekliği fikrine dayanıyordu, havariler ve azizlerin de böyle isteyeceklerini söylerken skolâstik felsefeye karşı olsa da şehitlik mertebesine ulaşmanın çok da akıllıca olmadığını düşünüyordu. Luther'in Kilise ve İncil hakkındaki düşüncelerine güvenmediğini ve Hutten gibi övgüler dizerek Luther'e destek olmanın ona göre olmadığını söylüyordu. “Hümanizm'den öğrendiğim gibi birlik içinde çalışacağım.” Herkese bir çağrıda bulunarak İsa'nın kılavuzluğu altında birleşmeye ve hizmete çağırarak yazısına son veriyordu. Ancak *Spongia* daha adresini bulamadan Hutten ölecektir. Ölü bir insanla savaşmak, yaşayan biriyle savaşmaktan her zaman daha zordur. Hutten son nefesini verirken hiç kimsenin yapamadığını yapmış, Erasmus'u bulunduğu ortamdan çıkarmayı başarmıştı. Erasmus için Hutten'in idolü ve Luther ile mücadele etmek kalmıştı. 1524 yılına gelindiğinde geri dönüşü olmayan yola girilmişti.

Protestanlıkta Melancthon ve Zwingli, Basel ve Wittenberg arasındaki çekişmeyi bitirmeye çalışıyorlardı. İşte bu esnada Luther, hiç beklenmedik bir şey yaparak, Erasmus'a yazar. Bu mektupta Luther, 1519 yılında yazdığı maktuba göre çok daha

¹ Mitolojik öykü Scylla ile Chorybadars olayında olduğu gibi iki ateş arasında kaldığını söylüyor. Bu iki figür Yunan mitolojisinde önemlidir. Homeros 'ta Odysseus hikâyesinde bu figüre başvurur.

²Luther'in inatçılığını, hırsını ve kendine olan aşırı güvenini anlatmak için bu kavramı kullanır. Brecht “obstinate assertiveness” olarak İngilizceye tercüme etmiştir (Brecht1994:217).

katıdır. Çoğu mücadeleden sonra Erasmus, onun için nedir ki? Luther açıklık istiyordu. Mektubun başında şunları söyler:

“Sevgili Erasmus! Bugüne kadar ses çıkarmadan oturdum; benden daha büyük, daha yaşlı biri olarak suskunluğa önce sizin son vermiş olmanızı beklememe rağmen, size olan sevgimden ötürü ilk adımı atmaya karar verdim. Hemen belirtiyim ki davranışınız Papadan yana olanlara hoş görünsün diye bize yabancı kalışınıza bir itirazım yok. Tanrı’nın size, bu canavara karşı yürütülen savaşı, onaylamaya ve bizim yanımızda yer almaya yeterli direnci, yürekliliği ve anlayışı henüz vermemiş olduğunu gördüğümüzden, sizden gücünüzün üzerinde olanı istemeyeceğiz. Ama ben, yeteneklerinizden yararlanarak işimize karışmamız olmanızı yeğlerdim; bulunduğunuz yerden ve insanları inandırabilme sanatından ötürü pek çok şey elde edebilecek durumda olmanıza karşın, yüreğiniz bizim için atmadığına göre, size sunulan yeteneklerle yalnızca Tanrıya hizmet etmeniz daha iyi olurdu.” (Smith 1968:204).

Mektupta Luther’in iyice sertleştiğini görüyoruz. Erasmus’u öven sözlerin arkasında alaycılığını görmek mümkündür. Onun özelliklerini doğru yolda kullanamamanın sonuçlarına gem vururken, mademki tam taraf olamıyorsunuz kendi işinize bakın der. Mektubun devamında artık Reformasyon’un Erasmus’un elinden çıktığını, hedefine çoktandır ulaştığını anlatır. Luther, sert ve emir verircesine Erasmus’un iğneleyici, dolaylı konuşmalarını kesmesini talep eder, siz artık bir izleyicisiniz diyerek yazılarıyla saldırıya geçmesinden vazgeçmesini iletir. “ Bir kez birbirimizi ısırmamış olmamız yeterlidir, şimdi birbirimizi parçalayıp yıpratmamaya dikkat etmeliyiz.¹” cüretkâr mektunu bu sözlerle sona erdirir (Smith1968:206).

Erasmus, ikinci darbeyi de bu şekilde alır. Erasmus, bütün barışçılığına rağmen bu tür durumlarla karşılaşmak onu hayal kırıklığına uğrattı. Çoğu insandan çok daha fazla İncil üzerine çalışmalar yapmama rağmen karışıklıklar dışında bir şey görmedim. Luther’e karşı çıkmakla belki de Hristiyanlığa daha iyi hizmet edilecektir diye düşünmeye başlar. Luther’in tepkisi sallantıda olan Erasmus’un iradesini harekete geçirir. Erasmus, hem kendi sınırlarını biliyordu hem de rakibinin düşüncelerinde temel zayıflıklarını çok iyi kavramıştı. Öfkeli ve düşüncesizce ters tepkilerle Protestanlık öğretisine saldırmak yerine eksik olanı saptadı ve bunun üzerine gitmeyi tercih etti. Erasmus, o sıralar

¹ Mektubun tam metni için bkz.Smith 1968:204-206.

Discourse on Free Will (Özgür İrade Üzerine Söylev¹) adlı eserin taslağı üzerine çalışmaya başlamıştır.

Çalışmanın ana sorunu, teolojinin önemli konularından biri olan insan iradesinin özgürlüğü üzerine sorunuydu. Luther'in Augustinusçu olduğunu biliyoruz. Augustinus'a göre, yazgı daha önceden saptanmıştır öğretisinde, insan her zaman Tanrı'nın tutsağı olarak kalırdı. İnsan iradesinin en küçük parçasında bile özgürlük söz konusu olamazdı. İnsanın yapacakları, ancak Tanrı tarafından bilinirdi. Bir insanın doğru yola girebilmesi insanın elinden değil Tanrının elinden gerçekleşebilirdi. İnsanoğlu yazgısı açısından tümüyle kalıtımın ve çevrenin etkisindedir. Tanrının isteği o yönde olmadığı sürece bireyin iradesi hiçbir güce sahip değildir (Brecht 1994:220-224).

Hümanist Erasmus'un Augustinus'un bu fikrine katılması söz konusu olamazdı. Bireyin tek başına olmasa da toplumun doğru eğitilmesiyle daha iyiye ulaşılabilceğine dair inancı sonsuzdu. Erasmus, bu konuya da araştırmada salt bir redde gitmez. Kutsal Kitap'ta bu düşünceler anlaşılması zor bir biçimde anlatılmıştır. Luther'in koşulsuz reddini sakıncalı görmektedir. Düşünce tamamen yanlıştır demek kanıtlanması mümkün olmayan teolojide sorunludur. Ama Erasmus, bu yazıda insanoğlunun elinde hiçbir şekilde irade söz konusu değilse iyilik yapmanın iyi işlere yürümenin ne anlamı olabilir ki? Diyerek insanoğlunun hiç olmazsa özgür irade yanlsamasını yaşamasını önerir, en azından o zaman insanoğlu çaresizliğe bırakılmışlık duygusuna kapılmayacak, tanrı'ya da acımasız ve hak tanımaz görmeyecektir. "Ben de özgür iradeye küçük de olsa bir yer tanıyan ama olayların çoğunluğunu Tanrı'nın belirlediğine inananların düşüncelerine katılıyorum." (Erasmus 1992:245). Kavgada dahi gerginliği artırmaktan kaçınan Erasmus, son kez Luther'i uyarır. Eğer yeryüzünü kargaşaya sürüklemek istemiyorsa bu davranışından kaçınmalıdır². Luther, biraz yumuşarsa Erasmus adım atmaya hazırdır. Luther ise din ve inanç sorunlarında sonunda ölüm dahi olsa fikrinden vazgeçmez.

¹Erasmus'un Luther'e karşı yazdığı bu yazının tamamı için bkz.Erasmus-Luther 2002:1- 79.

²Erasmus'un Luther'e 1524 yılının nisan ayında yolladığı mektubun tam içeriği için bkz.Erasmus1992:243-246.

Luther, Erasmus’a hemen karşılık veremedi. Erasmus bu söylevin cevabı için 1525 tarihini bekleyecektir. Luther, ilk yazıyı okuduğunda fırlatıp atmaya düşündüm diyecek kadar sinirlenmiştir. Luther, bu yazı çıktığı zaman birçok karışıklıkla uğraşıyordu. Köylü savaşlarının başlaması,¹ ona sorunlar çıkarıyordu. Erasmus’a yönelttiği eleştiriye benzeyen bir durumla karşı karşıyaydı. Bir anda iki cepheyle karşı karşıyaydı. İlimliler ve atılganlar, her ikisi de Luther’den kendi yanlarında olmalarını bekliyorlardı. Köylü savaşlarında Luther, vaazlarında söz konusu ayaklanmaların bu kadar şiddetli olmasına karşı çıkıyordu. Hatta bir süre sonra ayaklanmanın kendisine karşı çıkacaktır.² Alman köylülerinin kendilerinin ayaklanarak İncil’e karşı çıktıklarını ve günah işlediklerini kendilerinin belirtmektedir.

“Prenslerin safında ölen, kutsal bir din savaşçısı olarak cennete gidecek, ötekilerin safında ölenlerin ruhları ise şeytanın olacaktır. Bu gibileri herkes boğmalı, hançerlemeli, açıkça meydan okuyarak ya da tuzağa düşerek öldürmeli, bu arada asiden daha zehirli, zararlı ve şeytani bir varlık olmayacağı düşünülmelidir.” (McGiffert 2003:256).

Köylü savaşları olduğu bu esnada Erasmus’un ılımlılığı Luther’i olduğundan daha çok sinirlendiriyordu. Erasmus’un özgür irade üzerine yazdıklarının karşılığında *De servo Orbitrio*³ iradenin tutsaklığı üzerine bir çalışma yapar bu çalışma öncesi Erasmus’un mektubuna şöyle karşılık verir:

“Seni kimseyi saymadığım kadar sayıyor, sana kimseye vermediğim kadar önem veriyorum... Her yerde her zaman bana kibar davrandın.” Bu girişten sonra Erasmus’un kendi davasının özünü kavrayan tek kişi olarak gördüğünü söyler. Bundan sonra Luther, kendine özgü anlatma gücüyle yazmaya başlar. “Erasmus’un

¹ Köylü savaşları Reformasyon hareketi esnasında Thomas Münzer önderliğinde örgütlenen bazı köylülerin 1525 yılından başlayarak Alman diyarında ayaklanmaya verilen addır. Hedeflerini “Oniki madde”de toplayan köylülerin bazı talepleri şunlardır: Cemaatlere ve köylere geniş haklar tanınması, papazları seçme hakkının halka tanınması, serfliğın kaldırılması, kilise topraklarının köylülere dağıtılması, ölüm vergisinin kaldırılması, papazlar için ayrılan onda birlik kesintinin cemaate aktarılması ve bu kaynaktan cemaatin sosyal harcamalarının karşılanması ve sınıf ayrımının kaldırılması gibi talepler içeriyordu. Ayaklanmalar şiddetle bastırılmış ve ayaklanma esnasında birçok köylü öldürülmüştür (McGiffert 2003: 250–262).

² Daha ayrıntılı bilgi için bkz. “Ermahnung zum Friden auf die 12 artikel der Bauernschaft in Schwaben” Türkçe karşılığı Schwaben Bölgesi Köylülerinin 12 maddesi hususunda barışa çağırısı”dır.

³ İradenin tutsaklığı “De servo orbitrio” eserinin tamamı için bkz. Erasmus-Luther 2002: 97-137.

her yerde yumurtaların üstünde yürürsün, ama hiçbirini kırmak istemezsin. Erasmus bir yandan hiçbir konuda sav ileri sürmek istemiyor, öte yandan hakkımızda böylesine kesin bir yargıya varıyor, buna yağmurdan kaçarken doluya tutulmak denir.” (Smith 1968:204).

Luther’e göre Erasmus, “barış ve huzuru inançtan üstün tutmaktadır.” Asıl sorun budur. Erasmus’un mektubunda aklın sesine kulak vererek dikkatli okunması için uyarması ve İncil’in tam bir yorum yapma durumuna düşemeyeceğine dair sözlerinin karşılığında “kesinlikten yoksun bir Hristiyanlık öğretisi düşünülemez. Bir Hristiyan öğretisinden ve davasından emin olmalıdır. Değilse böylesine Hristiyan denilemez.” (Smith 1968:205). Luther, görüşünde inatçıdır. İnsanoğlu ancak Tanrıyı içinde yaşıyorsa iyidir, şeytanın yönetimi altında ise kötüdür. İsa’nın niteliği hakkında düşünceleri onların ayırım noktasını oluşturur.

Erasmus’a göre İsa, barışsever ve hoşgörülüdür, Luther’e göre ise İsa insanlardan barış istemeye değil kılıcı kullanmalarını istemek için gelmiştir. Erasmus’un birleşme çağrısına şiddetle cevap verir. “Yakınmayı ve bağırmayı bir kenara bırak. Bu ateşi artık hiçbir ilaç düşüremez. Bu savaş, ulu Tanrı’nın savaşıdır, o açtı ve kelamının bütün düşmanları yok olana kadar son vermeyecektir.” Erasmus’a kendi işine dönmesini ve bu din savaşına müdahale etmemesini kesin bir dille ister. “Tanrı senin bizim davamıza hizmet edecek kadar güçlü olmanı istemedi ve bu gücü sana vermedi.” Luther kendisinin ise Tanrı tarafından görevlendirildiğine emindir. “Benim ne ve kim olduğumu Tanrı bilmektedir, Tanrı her şeyi bu arada bu davanın benim değil fakat kendisinin iradesiyle başlatıldığını ve şimdiye dek sürdüğünü bilmektedir.”¹ (Smith 1968:206).

Özgür iradenin tartışılması mektuplardan öte tezler aracılığıyla yapılmıştır. Erasmus’un 1524 yılındaki özgür irade tezlerine karşılık Luther’in iradenin karşıtlığı adlı tezleri ile Erasmus’a cevap verir. Bu tartışma Hümanizm ile Almanya’daki Reformasyon bağlantısının sona ermesi anlamına gelir. Su ile ateş birbirleriyle ne kadar uyuşabilirse Erasmus anlayışı ile Luther anlayışı da kesin ayırımına varmıştır

¹ Mektubun tamamı için bkz. Smith 1968: 204–206.

Gordon Rupp adlı Protestan tarihçisi Erasmus ve Luther arasında yaptığı kesin ayrımı şu sözlerle ifade eder:

“Luther’in söylediği pek çok şey ve bunları söylerken seçtiği yöntemlerin önemli bir kısmı modern Protestan düşüncüyü uçurumun kenarına götürecek niteliktedir. Oysa Erasmus, alışlagelen zerafeti, nezaketi ve berraklığıyla oldukça çekici bir mevzi sunuyordu. Erasmus daha maharetli bir tartışmacıydı, Luther ise daha yetenekli bir teolog.” (McConica 2002: 97).

Luther’in öfkelerini biraz dindikten sonra Melanchthon ve arkadaşları, Erasmus gibi yaşlı ve değerli birine bu kadar hakaretle yaklaşılmasının iyi olmayacağını iletmış olmalılar. Biraz önceki mektubundan bir yıl sonra çok daha yumuşak ifadelerle Erasmus’a mektup yazar. Bunca sert davranışından dolayı özür diler (Smith 1968:214). Ancak bu sefer onu reddeden Erasmus olur.

“Bunca hakaret yedikten sonra, şakalar ve iyi davranışlarla yatıştırılabilecek kadar çocuk ruhlu değilim... Ben Tanrı tanımazmışım, inanç sorunlarında kuşkucuymuşum, Tanrı’ya karşı gelmişim ve daha bir sürü şey, bütün bu yalanlar ne ise yaradı... İkimizin arasında olup bitenler önemli değil, ben bütün dürüst kişilerin de yapacakları gibi senin cüretkâr, utanmaz ve kışkırtıcı tutum yüzünden bütün dünyayı uçuruma sürüklemene öfkeleniyorum... ve senin iraden yüzünden bu fırtınanın uğrunda bunca yazışma sürecine gelemeyişine kızıyorum... Aramızdaki tartışma özel bir sorundur, ben genel ve düzeltilmesi olanaksız kargaşadan dolayı acı duyuyorum... O çok hoşuna giden ruhundan başka bir ruha sahip olmanı isterdim, sen de kendince benim için istediğim dileklerde bulunabilirsin; yalnız seninki gibi bir ruha sahip olmam hariç olmak üzere yapabilirsin...” (Zweig 1998:306).

Luther’e karşı hiç kimseye olmadığı kadar sert girişen Erasmus, Kilise’nin Hıristiyanları evrensel bir birliktelikten parçalara ayırdığına inandığı bu kişiyi elininin tersiyle itmiştir. Bundan sonra artık Reformasyon’un etkilerinden ve kargaşalıklarından kaçmak mümkün değildir. Erasmus’un yaşadığı yer olan Basel’de Reformasyon’un etkilerine açık hale gelmiştir. Louvain kenti aşırı Katolik yanlısı olduğu için oradan ayrılan Erasmus, Basel’den de kent Protestan yanlısı olduğu için ayrılmak zorunda kalacaktır.

IV.3. ERASMUS'UN SON YILLARI VE REFORMASYON'DAKİ GELİŞMELER

1528 yılında Erasmus, en yakın arkadaşı Froben'in ölmeden önce yayınlayacağı son diyalog olan eserini açıkladı. Ciceronianus ile Latin ve Yunanca dillerinin daha kolay öğrenilmesini sağlamak için yazıyordu. Bu iki diyalogda 60 yaşına gelmiş olmasına rağmen Erasmus'un zekâsından, hafızasından bir şey kaybetmediğini gösterir (Huizinga 1924:170).

Ciceronianus'ta reformatörler yerine özellikle onu eleştiren İtalyanlar'a gem vuruyordu İtalyanlara sorun Hristiyanlık değerleri mi? Cicero mu ya da klasik kültür mü diye kesinlikle ikinciye tercih edeceklerdir. İtalyan hümanistlerin bir kısmını da Latince eserleri çalmakla suçlayacaktır (Huizinga 1952:172). Erasmus, hümanistlerle bu tartışmaları yaşarken, Collequialarını da tamamlamaktadır.

Basel'de Erasmus, yazılarına devam ederken Roma, Zürih, Wittenberg, İtalya, Fransa, Almanya kendi aralarında simgeleştirdikleri savaş parçalarıyla birbirleriyle savaşılmaktadırlar. Hümanizm adına düşlenen düş artık son bulmuştur. Bu esnada V. Karl önemli bir karar almış ve birbirleriyle çatışan din güçlerini Erasmus vari bir yaklaşımla Reichstag'ı Augsburg'da toplantıya çağırır. Augsburg'daki Reichstag toplantısı Avrupa'da din ve düşünce birliğini sağlamayı amaçlamıştır.

Erasmus Augsburg günleri başlangıcında; karşılıklı görüşmeler yoluyla bu durumun çözüleceğini düşünür. Katolik Kilisesi de reformatörlerde başlangıçta daha sakinler. Papa "Saccadi Roma"¹ olayı Papalığa büyük darbe indirmiştir. Luther'de bir takım sorunlarla karşı karşıyaydı. Luther kendi Kilise örgütlemesini tamamlayamadan Zwingli ve Karlstadt Kilise'leriyle; VIII. Henry İngiliz Kilisesi ile çeşitli tarikatlar ortaya çıkmıştı. Manevî değerler yerlerini maddi değerlere bırakmıştır artık. Erasmus'un düşüncesi eski ile yeni arasındaki sorunları çözerse yeniden ruhsal birlik kurulacak ve savaşlar olmayacaktır.

¹ V.Karl'ın İtalya seferi esnasında Roma'yı yağma etmesine verilen isimdir.

Protestanlık davasının tarafı düşünsel ve öğretisel alanda daha ılımlı olan Melanchton'dır. Melanchton, Luther'e göre Erasmus'a daha yakındır. Melanchton, Augsburg günlerinde ön koşul iletmeden uzlaşmadan yanadır. Augsburg bildirisi de Melanchton tarafından yazılmıştır. Bildirinin başında, Katolik Kilisesi bizi yansıtmadığı sürece ondan ayrılmayacağız diyecek kadar ılımlıdır (Mullett 2004:202). Kimi Katolik rahipleri konsilde evlenebilme konusunun dahi tartışılabileceğini söylerler. Erasmus ise V. Karl tarafından resmen çağrılmış olmasına rağmen Augsburg'a gitmemeyi tercih etmiştir. Yine bir karar anında uzaktan yazdığı mektuplarla dengeyi kurmaya çalışır. Baştaki hoşgörü tartışmalar uzadıkça ortadan kaybolur. Büyük Augsburg konsili birleştirmeyi amaçladığı Hristiyanlığı bir daha geri dönüşü olamayan şekilde kopmuş olur (Huizinga 1924:181). Luther sert tutumuyla bundan sonra savaş çıkarsa biz elimizden geleni yaptık diyecektir. Erasmus'un yöntemi birkez daha insanlar tarafından reddedilmiştir.

Erasmus Basel'den Avusturya arşidükü Ferdinand'ın çağrısıyla geldiği Freiburg'ta yeniden kitapların arasına gömülmüştür. Artık çağ onun çağı olmaktan çıkmıştır. Hiçbir partiye katılmayıp onların dışında kalmak isteyenlerden herkes nefret etmektedir. İnsanlar Hristiyanlığa yardım etmeyi kılıçla yapacaklarına inanmaktadırlar. Erasmus'un kehaneti gerçekleşmiştir.

Erasmus'un İngiltere'de olan yakın dostları John Fisher ve Thomas More 1535 yılında idam edilmişlerdir¹. Zwingli Kappel'de savaş alanında ölmüştür. Kiliseler yağmalanmakta, kitaplar ve kentler yıkılmaktadır. Hümanist öğretinin düşünce özgürlüğüne artık yer yoktur. Latince yerini diğer dillere bırakmaktadır. Erasmus'un zamanı daha doğrusu düşünce biçimi son olarak bir kez daha yenilgiye uğramıştır.

Yetmiş yaşında tüm hayatında olduğu gibi yine yola çıkmaktadır. Amacı Freiburg'dan Brabant'a gitmektir. Fakat gitmek istediği yere varamadan dinlenme ihtiyacı duyup Basel'de ara vermiştir. Basel'de birkaç sadık dostu ve birkaç kişi eski günlerde olduğu gibi ziyaretlerle Erasmus'u ihya etmişlerdir.

¹ İngiltere kralı VIII. Henry'nin hazırladığı üstünlük belgesini (Supremacy Act) imzalamadığı için Thomas More ve arkadaşı John Fisher idam edilmişlerdi (Chambers 1958).

Erasmus son günlerinde Katolikler ve Protestanlar tarafından tarafsızlığına inat yalnızlığa mahkûm edilmiş gibidir. Son anlarında olsa bile çalışmaya devam etmiştir. *Origenes Kentini* ve mektuplarını bu süreçte yazar. Yatağında son soluğunu verirken barışın müjdecisi, hayatını barışa adayan kişi arkasında din savaşları, uzlaşmaz bir dünya görüntüsüyle sevgi dolu Tanrısına kavuşmuştur.

IV.4 ERASMUS SONRASI REFORMASYON ve RÖNESANS'TA YAŞANAN ÖNEMLİ GELİŞMELER

Erasmus'un son yıllarında Augsburg Diyeti ile birlikte Kilise'nin bölünmüşlüğü kesinleşmiştir. Tek Kilise ve Avrupa birliği düşüncesi bu şekilde iflas etmiştir. Reformasyon sürecinin devamı Luther, Calvin (1509–1564) ve karşı Reformasyon yaratacak olan Loyola (1491–1556) ile gelişecektir.

1530 yılında Augsburg'da toplanan İmparatorluk diyetinden sonra Melanchton'un yazdığı ve İmparatora sunduğu "*Augsburg İman İkrarı* (Confessio Augustana)" adını taşıyan belge Protestan düşüncesinin ana kaynağını teşkil edecektir. 1540'ta Worms'ta ve 1546'da Regensburg'da İmparatorluk diyetleri reformatörler için yine toplanırken, Luther özellikle son dönemlerinde yayınladığı "*Von den Juden und ihren Lügen* (Musevilere ve onların yalanlarına dair)" eserde radikal bir Musevi düşmanı olarak karşımıza çıkmıştır. Luther ölene kadar vaazlarına ve üniversitedeki derslerine devam etmiştir. 17 Ocak 1546'da bir sorunu çözmek için doğduğu kasaba olan Eisleben'e döndüğü esnada burada yaşamını kaybedecektir. Luther öldükten sonra Protestan düşüncesinin yeni lideri Melanchton olmuştur. Protestanların Luther'den sonra yumuşak olmakla suçladığı Melanchton öncekinden daha uzlaşmaz ve sert olmasına rağmen bu eleştirilerin önünü alamayacaktır. Alman diyarında bunlar olurken Avrupa'nın diğer bölgelerindeki durumlar da iç açıcı değildir. İsviçre'de Zwingcilik ve Calvincilik, İngiltere'de Kral VIII. Henry ve kızı I. Elizabeth ile Anglikanizm kurumsallaşmıştır.

Calvincilik Luthercilik alanı ile birlikte İtalya, İber yarımadası dışındaki yerlerde de yayılma alanı bulmuştur. Calvincilik, Fransa ve İskoçya'da İsviçre'den çok farklı bir şekilde seyir işliyordu. Fransa'da Huguenotlar ve İskoçya'da Presbiteryenler Katolik monarşilerin baskısı altında kalırlarken; durum iç savaşa kadar gitmiştir. Özellikle Fransa'da iç savaş şiddetliydi. İskoçya'da durum biraz daha Calvincilikten yana gibi gözüküyordu. Bu akım, baskın din olarak yavaş yavaş Katoliklerin egemenliği altındaki yönetimi ele geçirmeye başlamıştı. Fransa'da Calvinistler bir azınlık statüsündeyken, İngiltere'de sayısal olarak olmasa da parlamentoda nüfuzları fazlaydı (Lee 2002: 35).

Sonuçta Avrupa’da Calvinciliğin Alman ve Katolik karşıtı hareketin birleştiği üç bölgesi oluştu. Bu üç bölge Polonya, Bohemya ve Macaristan idi. Polonya’nın büyük kısmı Katolik kaldıysa da, asil sınıfın bir kısmı Luthercilik yerine Calvinciliği tercih etti. Bohemya ve Macaristan Avrupa’nın diğer bölgelerine göre daha kozmopolit yapıları olan bölgelerdi. Macaristan’da Katoliklik, Luthercilik ve İslamiyet dini vardı. Macaristan’da Calvincilik uzun bir süre Kutsal Roma İmparatorunun Alman yanlısı siyasî yapılarına karşı katalizör işlevi görecektir.

Calvinciliğin ayakta kalmasında ve yayılmasında etkili olan faktör alt yapısının sağlam olmasıydı. Luthercilik daha çok siyasî koruma altındayken Calvincilik daha eziyet ve kırımın taşlı zemininde gelişme olanağı buldu. Calvinciliğin Kilise yönetim sistemi dünyevî otoriter ile birlikte ya da tek başına bir bütünlük olarak etkin bir şekilde işleyebilen bir yapıya sahipti. Calvinciliğe dayalı bir taşra ve ulusal kilise meclisi mevcutları, Katolik Kilisesi’ne ve Fransız monarşisine karşı açıkça cephe alıyorlardı. Calvinci düşünceler Kilise yapısını güçlendirdi ve çeşitli zorlamalara karşı direnme gücü yarattı. Calvin’in bu anlayışı, kökenini Aziz Augustinus’tan alıyordu. Calvin’in kader anlayışı şu varsayıma dayanıyordu: “Bütün insanlar eşit şartlarda yaratılmamıştır. Onun yerine bazıları için sonsuz yaşam öngörülürken bazılarına lanetlenme söz konusudur.” (Lee 2002: 36).

Calvin, Luther gibi bir teolog değildi, eğitimini hukuk üzerine almıştı ve hiçbir zaman resmî anlamda din eğitimi almadı. Babasının ölümünden sonra Paris’e geri döndü, özellikle hümanzima akımına yöneldi. Aldığı hümanist eğitimi sonrası Luther’in eserlerinden etkilenen Calvin, bir dönüşüm yaşadı. Selâmetten asla emin olunamayacağına, Roma’nın inananların vicdanlarını köleleştirdiğine ve selâmetin ancak Tanrı’nın inayetinden gelebileceğine inanmaya başladı.

Calvin zamanında, Fransa merkezî bir ulusal devlet olma yolunda hızla ilerlemekteydi, devletin temel düsturu “un roi, une loi, une foi” yani “Tek kral, Tek yasa, Tek iman” olarak sunulabilir. Fransa’da o yüzden Alman diyarında olduğu gibi yerel iktidarların Reformasyon’a destek oldukları pek gözlenmeyecektir (Ökten 2000:131).

Calvin'in kadercilik anlayışı, doğrudan teoloji bilgisini kendi yöntemlerine göre çözmesi sonucu oluşmuştu. Calvin, Angoulême'de Protestan tarihinin önemli eserlerinden biri olan *Instituti Christianae Religionis*'i (Hristiyan Dini Eğitimi) yazmıştır. Erasmus'un ölümü esnasında Calvin Basel'dedir. Tahammül Fermanından yararlanarak memleketine dönmüş, daha sonra Strasburg'a giderken güvenlik güçleri tarafından yolda tutulunca, yoluna Cenevre üzerinden gitmeye karar vermiştir. Cenevre kentinden geçerken buraya yerleşme kararı almıştır. Cenevre'de arkadaşı Guillaume Farel önderliğinde süregiden Reformasyon çalışmalarına Calvin'in denk gelmesi önemli bir işaret olarak kabul edildi. 10 Ağustos 1535'te Cenevre'de kutsal ayini kaldırarak Reformasyon hareketine hız kazandırılmıştır. 1536 yılının mayıs ayında Cenevre Kent Kurulu bu girişimi onaylayarak Protestan-Evangelik Kilisesi'nin kurulduğunu kabul etti (Lee 2002: 38).

Calvin ve Farel'in şehir meclisi ile ilişkileri iyi olmasa da Katolikler güç kazanınca meclise yeniden onları çağırmak zorunda kalmışlardır. Calvin kente geri dönünce vaazlarına kaldığı yerden devam etti. Cenevre'de Kilise şartı ve iki yıl içinde hukuk ve siyaset işleriyle ilgili ayrı iki yasa hazırlanmasıyla, Cenevre Kilise – kent devletinin temelleri atılmış oldu. Calvin'in yeni Kilise şartı, Kiliseyi baştan aşağı yeniden örgütlemektedir. Kilisede dörtlü mevkiler kuruluyordu. Bu mevkiler Papaz doktoru, papaz, diakon ve presbiterler şeklinde olacaktı. Yine Calvin Reformasyon'unda en önemli yeniliklerden birisi olan Consistorium (kardinaller meclisi) bu dönemde kuruldu. Katolik Kilisesi'ndeki en önemli dayanak noktalarından biri olan Consistorium Calvin düşüncesinde anlam değişmesine uğrayacak, Calvincilikte bir ahlâk mahkemesi görevi üstlenecektir. On iki Prestiber ve mevcut papazların tamamından oluşan bu mahkeme gerektiğinde aforoza izin verebilecek kadar yetkiyle donatılmıştır. 1550-1562 yılları arasında Fransa'da iç savaş çıkınca arada Cenevre'ye sığınan 7000 Calvinist ile Cenevre tam bir kent devlet yapısına kavuşmuştur (Ökten 2000:133).

Calvin teolojisinin diğer dayanak noktası ise kaderin önceden belirlenmişliği öğretisiydi. Calvin'e göre insan varlığının asıl sahibi Tanrı'dır. Kader önceden belirlenmiştir. Kaza Tanrı'nın dileğidir ve insan ne yaparsa yapsın bundan kurtulamaz. 1559 yılında Calvin, kurduğu Cenevre akademisi ile Cenevre'yi Avrupa Protestanlığının

merkezi olmaya aday bir yer konumuna kavuşturmuştur. Akademiden mezun olanlar Fransa, İngiltere, Brezilya'ya giderek Calvin'in öğretilerini buralara yaymışlardır (Ökten 2000:133).

Fransa ve İskoçya'ya geri dönülecek olursa; Calvin'in öğretileri ışığında din savaşları yaşanmaya devam ediyordu. İngiltere ve İskoçya'da Puritenler Calvincilik doğrultusunda devrimci bir nitelik kazandılar. Parlementoda Protestanlara ve Anglikan Kilisesine karşı savaş açtılar. Bu muhalefet I. James döneminde yoğunlaştı. Parlemento, sayısal çoğunluk değilse bile güçlü bir liderliğe ve sağlam bir disipline sahip olan Puritenlere kalmıştı. Caromwell'in Bağımsız devleti despotizmin bazı kurumlarını feshetmiş, toplumsal anlamda puriten yasağını yürürlüğe koymuştur. Püritenlerin bir kere daha parlementoda belirmesi ile kraliyet ailesinin imtiyazlarına şiddetle karşı çıkan Liberal partinin kurulmasında etkili olmuşlardır. XVII. yüzyılın sonlarında Liberaller büyük bir güç kazanacaklardır. 1689'daki Devrim antlaşması'nın yapılmasında Calvin'in bizzat fikirleri olmasa da Calvinciliğin İngiliz versiyonu parlamenter sistemin gelişiminde büyük etkileri olmuştur (Lee 2002: 39).

Fransa'da ise Calvinciliğin etkisi daha büyük oldu. Dinler savaşı Fransa'da iç savaşa sebep oldu. Fransa'daki Calvinist Huguenotlar güçlü bir nüfusa sahipti. Fransa'da despotizmin varlığını ve sonunu sorgulayan büyük çapta tartışmalara rağmen İngiltere'de Puritenler sertleşirken Huguenotlar Katoliklerle uzlaşma yoluna gittiler. Bu uzlaşmanın başta gelen nedeni Navarre kralı Henry'nin 1539'da mezhep değiştirip Fransa hükümdarı olmasıydı. 1598'de Nantes Fermanı ile Huguenotlar tanındı, ancak 1685'te XIV. Louis fermanı feshedince, Huguenotlara yeniden baskı dönemi başladı. Tüm aydınlanma yazarları Huguenotları onaylamasına rağmen; bu despotik tutuma engel olamayacaklardır (Lee 2002: 42).

Calvinciliğin Avrupa'da diğer bir etkisi liberalizmin gelişmesiyle ilgilidir. Muammalı bir konu olsa da Max Weber bağın kuvvetli olduğunu savunacaktır. Bu bağın nedeni olarak Calvincilerin tıpkı Yahudiler gibi azınlık olarak özel girişimciliğe zorlanmaları ve ticaret yolları arasındaki bağlarıdır.

Protestanlık dünyasında durum böyleyken; Katolik Kilisesi de kendi içerisinde düzeltmelere gidecektir. Karşı Reformasyon olarak adlandırılacak bu reformların öncüleri de Loyola önderliğinde Jezüitler olacaktır. Loyola İspanyol asil ailelerinden biri olarak dünyaya gelmişti. Asker kökenli Loyola 1521’de Fransız saldırısına karşı Navarra’yı savunurken bacağından yaralanınca hayatına yeni bir yön verme kararı aldı. Dine adanan hayatta, geçirilen Filistin misyonunun başarısızlığı öğrenime önem vermesine neden olacaktır. Alcalá, Salamanca ve Paris’te öğrenim gördü. Fikirlerini *Sipiritual Exercises* (Ruhani Alıştırmalar) eserinde belirtti. Loyola toplu ibadetlere ve tapınmalara önem veriyordu. Jezüitler de özellikle Avrupa’daki kiliselerinde tapınmalarda şatafata ve gösterişe dikkat edeceklerdir (Lee 2002: 43).

Jezüitler de Calvinciler gibi devlet siyasal otoritelere dayanışma geleneği yaratmaya çalışıyorlardı. İsa cemiyeti iteatkarlığın, disiplinin ve ahlâklı olmanın önemini sürekli vurgulardı. Eğitim Jezüitlerin misyonunda çok önemli yer tutacaktır. Dinsel yaşamın bir parçası kabul edildiği için yöntem sistematik, titiz ve kalıcıydı. Jezüitler ilköğretimden çok ortaöğretim ve yüksek öğrenime önem verdiler. Üç yüz yıl sonra devlet eğitime el atıncaya kadar bu işi sistematik olarak yürüttüler. Calvinciler, Kuzey Amerika’ya zorunluluktan göç edip, yaşam biçimlerini yanlarında taşıırken, Jezüitler Güney Amerika’dan Hindistan ve Çin’e kadar geniş bir şekilde etki alanlarını artırdılar. Avrupa’daki örgütlenmenin aksine misyon çalışma alanlarında sıkı araştırma yaparak, onların gelenek ve göreneklerini kendi öğretileriyle kaynaştırma yoluna gittiler. Zamanla İspanyol ve Portekiz sömürgelerinde dinsel anlamda büyük güç elde ettiler.

Jezüitlerin dışında Katolik Kilisesi de Reformasyona karşı çalışmalar yapmak zorunda kaldı. Karşı Reformasyon ve Katolik Reformasyonu adlarıyla yeniden örgütlenmelerini gerçekleştirip, sağlamlaştırdılar. Loyola dışında Azize Teresa ve Aziz John önderliğinde din adamları sayesinde halkın güvenini yeniden kazanma yoluna gittiler. İtalya’da Cappuchineler, Ursileneler ve Bornabiteler tarikatları ortaya çıktı. Birçok kardeşlik örgütü Kilise’nin içerisinde kuruldu. Trento konsilleri 1545–47, 1551–52 ve 1562–3 dönemlerinde Kilise’deki düzenlemeler için çalışmalar yaptılar. Luthercilik ile uzlaşma arayışları 1541’de sona erdi. 1562’deki konsil azizlere dua etme, araf inancı ve Papa’nın mutlak otoritesi üzerine konuşmalar gerçekleştirdi. Konsillerdeki tüm

tartışmalara rağmen, Papa'nın mutlak otoritesini savunmaya devam ettiler. Enkizisyon mahkemeleri kutsal makam adı altında bu umudu tamamen ortadan kaldıracaklardı. Papa IV. Paul engkizisyonun İtalya'ya getirilmesini sağlayan kişi idi ve kendi bakış açısını da “babam dahi dinsel sapkın olsa onu yakmak için odun toplamaya başladım” diyerek gösteriyordu. İtalya ve İspanya'da izlenen bu yöntemler, Lutherciliğin bitmesine neden oldu. Katolik Reformasyonu'nun diğer bir yöntemi de dinsel ve dünyevi kitap basımlarını elinde tutmaktır. IV. Paul 1559'da kitapların onaylanması ve yasaklanmasının aracı olarak *Index auctorum et librorum prohibitorum* 'u (Yasaklanmış Yazar ve Kitaplar Dizini) hazırlatmıştır. Kilise bu sayede, kültürel faaliyetleri, resim ve müziği kendi lehine kullanmaya çalışmıştır (Lee 2002: 51).

İspanya Kilise'ye destek olurken, İtalyan şehir devletleri Rönesans esnasında dinden en uzak yerler olmalarına rağmen engizisyona boyun eğdiler. Kutsal Roma İmparatorluğunda dinsel çekişmeler otuz yıl savaşlarına neden olurken, Fransa'da ise iç savaşlar devam ediyordu. Böylelikle Erasmus'un kurduğu Avrupa birliği hayalinin başlamadan nasıl sona erdiğini görebiliyoruz.

Rönesans'ta ise dinsel çekişmelerin ışığında daha önceki dönemine nazaran daha zayıf bir yapı olsa da son süreçleri de etkili olmaya devam etmiştir. Çoğu tarihçi Rönesans'ın Erasmus ve Luther'in çekişmesi ile bittiğine inanıyordu. Luther'e karşı hümanist Erasmus'un yenildiği inancı yine İngiliz hümanistlerin tutuklanıp idam edilmeleri, Rönesans'ın bittiğine dair simgeler olarak kabul ediliyordu. Trento Konsili'nin Vulgata'nın resmi versiyon olduğu iddiasının devamı başta Erasmus olmak üzere diğer hümanist Rönesans yazarlarının kitaplarının yasaklanmış kitaplar dizini içerisinde yer alması bu düşünceyi güçlendiriyordu.

Kimi tarihçiler bu sona karşı çıktılar ve Rönesans'ın XVI. yüzyıla kadar sürdüğü inancına sahip oldular. Manyerizm'in Rönesans'ın bitişi değil Rönesans'ın devamı olduğu düşüncesini savundular. Matbaanın da etkisiyle kültürün daha çabuk yayıldığı Geç Rönesans döneminde, İtalyan egemenliğine karşı “İtlofobi” gibi tepkiler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Rönesans'ta ünlü kabul edilen etkilenilen çoğu kişiye karşı

anticilik türedi. Petrarca, Ariosto, hatta Cicero karşıtlığı gibi akımlar oluştu (Burke 2000:103).

Geç Rönesans döneminde mimaride Vitrius kuralları devam ederken, resimde ise Floransa ve Venedik çekişmesi yani tasarım ile renk arasında hangisinin daha önemli olduğuna dair bir tartışma devam edecekti. Rönesans form ve fikirlerinin tüm Avrupa'ya yayılması Geç Rönesans döneminde gerçekleşecektir. Bu yayılım daha çok tüccarlar ve misyonerler sayesinde devam etti. Bunların dışında İtalya dışında yaşayan İtalyanlar da yayılımın devam etmesine katkıda bulundular. İtalya'ya ziyaretler bir önceki dönem olan XV. yüzyıla göre çok daha fazladır. XVI. yüzyılın ilerleyen yıllarında, örneğin Fransa ve İngiltere'de İtalyanca çeviriler yanında Latince çeviriler yapıldı. Ariosto, Tasso, Alberti'nin eserleri birçok dille çevrildi. Mimari alanda İtalyan mimarlar ve yapı modellerinin diğer mimari üslupları etkilemeye devam etmişlerdir. O dönemde yapılmış olan Bohem kaleleri İtalyan tarzının en iyi örnekleridir (Burke 2000:109).

Hümanizm'in İtalya dışına yayılmasıyla farklı çelişkiler ortaya çıkıyordu. Litarilistler, iklim ne olursa olsun yapıların italyan üslubunda inşa edilmesi gerektiğini ve aynı zamanda Latince, Fransızca ya da Lehçe dilleri arasındaki farklar ne olursa olsun yine de klasik ölçülerle şiir yazmak gerektiğini savunuyorlardı. Onlara itiraz edenler de klasik kültürün ve İtalyan kültürünün, yerel koşullara uydurulması gerektiğini söylüyorlardı. Karşı çıkanlar "Cicero'nun zamanında Romalılar kendi geçmişlerine saygı duymamışlar mıydı? On altıncı yüzyıl İtalyanları Petrarca'yı takip ediyorlarsa neden İngilizler ya da Hollandalılar kendileri için önemli yazarları takip etmesinler" diye tepki gösteriyorlardı (Burke 2000:134).

Bu yerel kültüre dönüş trendi Fransa'da Kelt kültürüne dönüş şeklinde yaşanırken aynı zamanda Ortaçağ Fransız edebiyatının da tartışılıp tanınmasını sağlıyordu. İngiltere de ise Anglo-Sakson geçmişini keşfetmeye çalışıyordu. Hatta İtalya'da Tasso epik şiir için Haçlı Seferlerini seçerken tarihçi Carlo Sigonio 560-1200 yılları arası İtalya tarihi üzerine çalışmalar yapıyordu Macarlar Hun geçmişlerini, Lehler Sarmatiallılarla, İsveçliler ise Got geçmişlerini araştırmaya başladılar (Burke 2000:137).

Doğanın yeniden keşfedilmesinde Hümanizm'in rolü büyük olacaktır. Hümanist hareketin o dönemki adlandırmayla doğa filozofları için önemli sonuçları olacaktır. Doğa filozofları hümanistlerin klasik antikiteye duydukları derin saygıyı paylaşıyorlardı. Johannes Kepler ve Galilei gibi doğa filozofları sosyal (insan) bilimleriyle ilgileniyorlardı. Kepler şiir yazıyordu, Galilei'ye gelince edebiyat, resim ve heykel ile ilgileniyordu. Kopernik'in kuramları kitapları şeklinde olmasa bile özetleri yoluyla çoğu kişi tarafından öğrenilmesi de bu dönemde gerçekleşti (Burke 2000:130).

Kopernik başarısını Batlamyus'un görüşlerini terk etmeye borçludur. Astronomideki gelişmeler tıp içinde geçerli olacaktır. Galen Verilius kendi çalışmalarını tıbbın geri dönüşünün restorasyonuna borçlu olduğunu belirtecektir.

Konuşma dillerinin yükselmesinde Reformasyon sonrası İncil'in ulusal dillere çevrilmesinin önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Avrupa'nın her bölgesinde yerel dillerin yükselişi söz konusudur. Bu yükselişin diğer bir nedeni ise İtalyan yazarlara karşı olan tepkidir. İtalyan yazarlara karşılık kendi konuşma dillerini öne çıkarmaya çalışacaklardır Kilise'deki ulusallaşmanın diğer alanlara nasıl yansıdığının bir göstergesidir. Rönesans ve Reformasyon sonrası yaşanan gelişmeler bile bu iki önemli olayın yankılarını anlamak için yeterli olacaktır.

SONUÇ

Yeni Avrupa'nın oluşumunda temel iki dönüm noktası olarak adlandırılabilen olan Rönesans ve Reformasyon kavramları ile onları bağlayan hümanizm, bir çağın başlangıcının oluşumunu tamamlamış oldular. Ortaçağ Avrupasında feodalite rejiminin ve Kilise nüfuzunun yarattığı bireyin kaybı ve aklın kullanılmasının unutulmasının yeniden hatırlanması tabii ki Rönesans ile başlamadı. Bireyin kendi farkına yeniden varması, her tarihsel süreçte olduğu gibi ekonomik anlamda iyileşen insanın bunu kültürel ve sosyal yaşama aktarmaysa çalışması sonucu bireyin değer kazanmasına ait işaretleri göstermişti.

Ortaçağ denilen ve Petrarca'nın tanımıyla “ karanlık çağ”, aslında aydınlık için gerekli ışığın oluşmasını sağlamıştı. XIII. yüzyıl ile başlayan Akdeniz ticaretinin canlanması ve Batının yeniden Doğuyla tanışması olacak olan İslam eserlerinin ve Eski Yunan eserlerinin Latince'ye tercüme edilmesi bu ışığın ilk kıvılcımlarıydı. İtalyan şehir devletleri başta Sicilya-Napoli kralı olan II. Friedrich von Hohenstaufen gibi hükümdarlar ve yöneticiler, üniversitelerin kurulması ve özgürleşme çabaları Rönesans'a gerekli olan alt yapıyı sağladılar.

Antikçağ'a dönüş figürü, zamanla kendi öz oluşumunu aşarak yaratıcılığın zirveye çıkmasını sağladı. Artık yeniden doğuşun yerini başka bir şeyler almıştı. Petrarca, Boccaccio gibi ilk Rönesans ustaları ve hümanistler bile bu kadarını hayal etmemişlerdi. İlk hümanistler kütüphaneleri aşındırırken ve çoktandır kimsenin dikkatini çekmeyen eserleri yeniden literatüre kazandırırken eğitime farklı bir bakış açısı getirdiler. İkinci nesil hümanistler olarak adlandırılan Poggio Braccioloni ve Niccolò Niccoli ve Leonardo Bruni gibi isimlerin naklettiği gelenek Kuzey Avrupa'ya doğru yol alırken Erasmus başta olmak üzere Colet, Fisher, Etaples ve More gibi hümanistler ile hem doruğuna ulaştı hem de yeni bir şekil olarak karşımıza çıktı. Hristiyan Hümanizmi en önemli temsilcisiyle başka bir alanda (dinsel alanda) Avrupa'ya yeni bir yapının gelmesinde etkili oldu. Reformasyon'un oluşumundaki tek yapı bu değildi tabii. Rönesans'ta olduğu gibi matbaanın bulunması, Kilisenin ağır vergileri ve dünyevi gücün kendini özgürleştirme çabaları Reformasyona ayrı ayrı zemin hazırlamışlardı.

Hümanizm'in oluşumu ile Reformasyon'a giden yolun açılması arasındaki ilişkinin özü Hristiyanlık Hümanizm'i olarak özetlenebilir. İncil'in yeniden çevrilmesi, Kilise babalarının yeniden önem kazanması, Aristoteles'e karşı Platon'un önem kazanması gibi nedenler Reformasyon'a giden yolların düşünsel gelişmeleridir. Bununla beraber unutulmaması gereken ilk şeylerden biri düşünceyi ortaya çıkaran çevresel şartlardır. Kilise o dönemde en zengin mal varlığına sahip kurum olmasaydı ve hükümdarlar feodalite yapısının çözülmesiyle merkezî güçlerini artırmasaydılar, düşünsel akımlar da bu kadar etkili olmayacaktı. Erasmus da yaşamı boyunca Reformasyon'un kendi çalışmalarıyla ilgisi olmadığını anlatmaya çalışırken çevresel şartlara vurgu yapıyordu herhalde. Luther çıkmasaydı başka biri çıkacaktı, çünkü Kilise yapması gerekenler dışında her şeyle ilgileniyordu.

Erasmus ve Luther'in arasındaki çekişmenin bize kazandıracağı en büyük öğreti düşüncelerin benzerliğinde saklı olan uygulamanın önemidir. Tarihte çoğunlukla Luther gibi kahramanlar kazanmışsa bunun en büyük nedeni, kestirip atma gerçeğinin insan için daha kolay olduğu gerçeğidir. Birleştirmek mi ayırmak mı, yoksa kurmak mı yıkmak mı sorularının cevapları, ikinci şıkın tercih edilmesiyle sona ermektedir. Erasmus'un tüm eserlerinde gördüğümüz barışseverlik ve evrimselleşme, devrim anlayışına yenilmiştir.

Erasmus, tüm yaşamı boyunca bağlı kaldığı tarafsızlık ilkesi onu uygulamada yenilmiş gibi gösterse de düşünsel alanda yaptıklarıyla birçok kişiyi etkilemiştir. Ünlü Fransız Montaigne akıl ve hoşgörü meşalesini sonraki kuşaklara taşıdı. Spinoza, Diderot, Voltaire, Lessing, kuşkucular ve idealistler bir arada aynı zamanda, kapsamı alabildiğince geniş bir anlayış ile dar görüşlerle çarpıştılar. Ne akıllı ve soğukkanlı kişilerin Erasmus anlayışının gerçekleşebilme olanaksızlığını sürekli olarak kanıtlamaları yüksek hümanizm anlayışının yok olacağı anlamına bizi getirmeyecektir.

Avrupa'daki hiç kimse, düzeltilmiş ve dinden arındırılmış bir eğitim programının yapılmasında Erasmus kadar etkide bulunmamıştır. Teolojik spekülasyonların karşısında Erasmus'un gösterdiği şüphecilik ve genel Hristiyanlık düşüncesine yaptığı yenilikler, Reformasyon sürecinde yenilmiş düşüncesinin hayatın diğer yansımalarında

yenilmediğini bize gösterir. Erasmus ve hümanizm yansımaları diğer reformatörleri de etkileyecektir.

Reformatörler de Rönesans'ın getirdiklerine ilgisiz kalmamışlardır. Zwingli, Calvin, Melancthon, Ulrich von Hutten, yaşamlarının önemli dönemlerinde Hümanizm ile ilgilenmişlerdir ve Reformasyon'a bu bakış açılarını yansıtmaya çalışmışlardır. Ancak Reformasyon sonrası, Hümanizm'in etkisinin aynı şekilde yoğun olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Katolik reformcular da Rönesans'a bir yandan ilgili olmalarına rağmen diğer yandan da Rönesans'ı itici buluyorlardı. Özellikle Yasaklanmış Kitaplar Listesi'ne birçok Rönesans metni girmesine rağmen Katolik din adamları, tam anlamıyla Rönesans'ın yazarlarını red edememişlerdir.

Rönesans ve Reformasyon çağı, Avrupa'da arka arkaya gelmiş değişim sürecinin en önemli yansımalarından ikisini oluştururlar. İki önemli olayın sonucunda öncekinden tamamen farklı bir Avrupa'yla karşı karşıya kalınacaktır. Avrupa'nın o döneme kadar tek uluslarüstü kurumu olan Kilise'nin bölünmesi ile artık Avrupa birliğini sağlayacak hiçbir kurum kalmamıştır. Hümanizm'in etkisiyle skolâstik düşünce kendi miladını doldururken bilimsel devrimin oluşumu için yeterli zeminde hazırlanmış oldu. Yeni Avrupa'nın oluşum süreci tabî ki Rönesans ve Reformasyonla sınırlı değildi ancak bundan sonra Avrupa'da yaşanacak olan ve bu oluşumu pekiştiren Bilimsel Devrim, Aydınlanma Çağı, Fransız Devrimi ve Sanayi İnkilâbı gibi önemli dönüm noktalarında da Rönesans ve Reformasyon'un etkisi olacaktır.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI, Mehmet A. ve Levent KÖKER. *Tanrı Devletinden Kral Devlete*. Ankara: İmge yayınevi, 2001.
- ALONI, Nimrad. *Hümanist Eğitim*, (çev: Yüksel Yeşilbağ). Hollanda:2006.
- ARİSTOTELES. *Politika*, (Çev: Mete Tuncay). İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009.
- ARTZ, Friederich. *Renaissance Humanizm 1300-1550*. USA: The Kent State University Press, 1963.
- ASTON, Margaret E. "The Northern Renaissance", *The Meaning of The Renaissance and Reformation*. Edit: Richard L.Molen, Boston: Houghton Mifflin Company,1974: 71-130.
- ATTALI, Jacques. 1492 (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Yayınevi, 1999.
- AUGUSTINE, C. *Erasmus, His Life, Works and Influence*. Toronto: 1991.
- BACK, August. *Erasmus und Europa*. Wiesbaden: 1988.
- BARKER, Ernest. *Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşünüşü*, (Çev: Mete Tunçay). Ankara: İmge kitabevi,1995.
- BATUR, Enes."Yeniden Doğuş: Eskiden Doğuş", Gergedan. İstanbul: 1988, sayı: 13, s:19-22.
- BAYLE, Pierre. *Historical and Critical Dictionary*, Trans: Richard H.Popkin. U.S.A: Hackett Publishing,1991.
- BLAND, Robert. *Proverbs Chiefly Taken From the Adagia of Erasmus with Explanions*. London: 1814.
- BLOCH, Marc. *Feodal Toplum*. İstanbul: Kırmızı yayınları,2007.
- BOCCACCIO. *Dacamerone*,(Çev: Şakir Teksoy). İstanbul: Oğlak yayınları, 2007.
- BRECHT, Martin. *Martin LUTHER Shaping and Defining the Reformation (1521-1532)*, (Translated: James L. Schoaf). Minneapolis: Fortress Press, 1994.
- BURKE, Peter. *Rönesans*, (Çev: Özkan Akpınar). İstanbul: 2000.
- BURKE, Peter. *Avrupa'da Rönesans*, (Çev: Uygur Abacı). İstanbul: Literatür Yayınları, 2003.

- BURCKHARDT, Jacob. *İtalya'da Rönesans Kültürü*, (Çev: Bekir Sıtkı Baykal). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978.
- CAMPENELLA, Tommaso. *Güneş Ülkesi* (Çev: Vedat Günyol ve Haydar Kozgan). İstanbul: Sosyal Yayınları, 1994.
- CHAMBERS, R.W. *Thomas More*. Michigian: Michigian press, 1958.
- CHAMBLISS, Joseph James. *Philosofy of education an encyclopedia*. U.S.A: 1996.
- ÇÖTÜKSEVEN, Betül. "Ortaçağ ve Rönesans Üzerine kimi temel bilgiler", *Gergedan*. İstanbul: Mart 1988: 35-46.
- DANTE ALIEGHERI. *İlahi Komedya*, (çev: Seyhan Satar). İstanbul: Oda Yayınları, 2008.
- DICKENS, A.G. *The Age of Humanism and Reformation*. London: Prantice-Hall International, 1977.
- DURANT, W. *The Story of civiltion: The Reformation*. New York: 1987.
- ELIAS, Nobert. *Uygarlık Süreci*, (Çev: Ender Ateşman), Cilt:1. Ankara: İletişim, 2002.
- ELTON, G.R. *Renaissance and Reformation (1300-1468)*. New York: 1990.
- ERASMUS. *Collected Works of Erasmus Litarary and Educational Writing 1*, translated: Margaret Mann Philips. Toronto: Toronto Universty Press, 1978.
- ERASMUS. *Collected Works of Erasmus*, translated: R. A. B Mynors. Toronto: Toronto Univercity Press, 1987.
- ERASMUS. *The Correspondence of Erasmus: Letter 1122-1251*, translated: Peter G. Bretenhoz, Roger Aubrey Baskerville Mynors. Toronto: Toronto Ünivercity press, 1988.
- ERASMUS, *Collected Works of Erasmus Adages II*. Toronto: Toronto Universty Press, 1991.
- ERASMUS. *The Correspondence of Erasmus: Letters 1356 to 1534, (1523-1524)*, trans: R.A.B Maynars and Alexander Dalzell. Toronto: Toronto Universty Press, 1992.
- ERASMUS. *Collected Works of Erasmus*. translated: Alexander Dalzell. Toronto: Toronto University press, 1997.
- ERASMUS. *Bir Hırıstıyan Prensin Eğitimi*, (Çev: Tufan Göbekum). Ankara: Öteki Yayınevi, 2000a.

- ERASMUS. *Deliliğe Övgü*, (Çev: Nusret Hızır). İstanbul: Kabalcı yayınevi, 2000b.
- ERASMUS. *The Adages of Erasmus*, Selected by William Barker. Toronto: Toronto Universty, 2001.
- ERASMUS and M. LUTHER. *Discourse on Free Will*, Transleted: Ernest F. Winter. New york: The Continium Publishing Company, 2002.
- ERASMUS. *The Correspondence of Erasmus: Letters 1658 to 1801 January 1526-March 1527*. transleted: Alexander Dalzell. Toronto: Toronto Universty Press, 2003.
- ESTEP, William Roscoe. *Renaissance and Reformation*. U.S.A: William B.Eerdmans publishiing company,1986.
- ESTES, James M. *Christian Magistrate and State Church: The Reforming Carcer of Johannes Brenz*. Toronto: 1982.
- FAURE, Elie. *Yeniden Doğan Sanat*, (Çev: Bertan Onaran). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1993.
- FEBVRE, Lucien. *Rönesans İnsanı* (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Yayınevi, 1995.
- GILSON, Étienne. *Ortaçağ'da felsefe* (Çev: Ayşe Meral). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007.
- GREENGRASS, Marc. *The European Reformation, c 1500-1618*, London and New York: Longman, 1998.
- HANKS-WIESNER, Merry E. *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, Çev: Hamit Çalışkan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.
- HILLERBRAND, Hans J. *Erasmus and His Age“Selected Letters of Desiderius Erasmus”*, transleted by: Marcus Howorth. New York: Harper &Row Publisher,1970.
- HOMEROS. *Odyseia*, (çev: Azra Erhat-A.Kadir). İstanbul: Can yayınları,2008.
- HORACE. *The Satires of Horace*, transl: A.M.Juster. Philadelphia: Pennsylvania Univercity Pres, 2008.
- HUIZINGA, Johan. *Erasmus and the Age of Reformation*. New York:1924.
- HUIZINGA, Johan. *Erasmus of Rotterdam*. London: Printed at Curwen Press, 1952.
- HUIZINGA, Johan. *Men and Ideas- history, the Middle Ages, the Renaissance*. Princeton: 1980.

- HUIZINGA, Johan. “Rönesans Sorunu”, *Gergedan* (Çev: Zeynep Kapusoğlu). İstanbul: 1988, sayı: 13, s:28-34.
- HUIZINGA, Johan. *Ortaçağ'ın Günbatımı*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi, 1997.
- JARDINE, L. *Erasmus, Man of Letters*. Princeton: 1993.
- J. LEE, Stephen. *Avrupa Tarihinden Kesitler (1494-1789)*, Çev: Ertürk Demirel. Ankara: Dost Yayınevi, 2002.
- LE GOFF, Jacques. *Avrupa'nın Doğuşu*, (Çev: Timuçun Binder). İstanbul: Literatür yayınevi, 2008.
- LE GOFF, Jacques. *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, (Çev: Hanife-Uğur GÜVEN). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1999.
- KAUTSKY, Carl. *Thomas More and his Utopia*. New York: Russell & Russell, 1959.
- KEMP, Martin. *Leonardo da Vinci*. London: 1989.
- KIRK, James. *Humanizm and Reform: The Church in Europe, England and Scotland, 1400- 1643*. Oxford: The Ecclesiastical History Society by Blackwell Publishers, 1991.
- KNIGHT, Samuel. *The life of Erasmus*. Cambridge: 1925.
- KİTABI MUKADDES. *Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncil)*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 1981.
- MACHIAVELLI, Niccolò. *The Discourses*. London: Penguin:1983.
- MACHIAVELLI, Niccolo. *Hükümdar*, (Çev: Kemal Karabulut). İstanbul: 1988.
- McGİFFERT, Arthur Cushman. *Martin Luther. The man and his work (1917)*. U.S.A: Kissenger publishing, 2003.
- MARTY, Martin. *Martin Luther: His Life*. London: Penguin books, 2008.
- MATTINGLY, Garret. “Machiavalli”, *Renaissance Profiles*. edit: J.J.Pumb, New York: Harper Techbooks, 1965: 19-37.
- McCONICA, James. *Erasmus (Düşüncenin Ustaları)*, (Çev: Cemal Atilla). İstanbul: Altın Yayınevi, 2002.
- MICHELET J. *Rönesans*, Çev: Kazım Berker. İstanbul: MEB Yayınları, 1996.
- MORE, Thomas. *Utopia*, (Çev: Sabahattin Eyyüboğlu). İstanbul: Cem Yayınevi, 1981.

- MURRAY, R.H. *Erasmus and Luther. Their Attitude to Toleration*, London: 1920.
- MULLETT, Micheal. *Martin Luther*. London:2004.
- NARDINI, Bruno. *Leonardo da Vinci: Bir ustanın Portresi*, (Çev: Kemal Atakay). İstanbul: Can Yayınevi, 2009.
- NICHOLL, Charles. *Aklın Uçuşları Leonardo da Vinci*, Çev: Sabri Gürses. İstanbul: Everest Yayınevi, 2008.
- OLIN, John C. *Six essays on Erasmus*. USA, New York: Fordham University, 1979.
- OLIN, John C. *Christian Humanism and the Reformation selected Writing of Erasmus*. New York: Fordham University, 1987.
- ÖKTEN, Kaan. *Hristiyanlıkta İnancın Yenilenmesi*. İstanbul: Mavi Ada Yayıncılık, 2000.
- PATER, Walter. *Rönesans*, (Çev: Ahmet Aydoğan). İstanbul: İZ Yayıncılık, 2002.
- PHILIPS, Margaret. *Erasmus and the Northern Renaissance*. London: 1981.
- PLATON. *Devlet*, (Çev: Sabahattin Eyüboğlu). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.
- PLATON. *Yasalar*, (Çev: Candan Şentuna, Saffet Bağdur. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007.
- PLAUTARKHAS. *ParalelYaşamlar*, (Çev: Ayşe Sarıgüllü - Nilüfer Gürsoy). İstanbul: Türkiye İş Bankası yayınları,2008.
- PONOFESKY, Erwin. *Rennaissance and Renascenses in Western Art*. Uppsala: 1960.
- PONOFESKY, Erwin. “Rönesans” Kendinin tanımlamak mı, Kendini Tanımak mı?” *Gergedan*. İstanbul: Mart 1988: 22–25.
- ROLAND, H. Bainton. “IV. Man, God and the Church in the age of the Renaissance”, *The Renaissance*. New York: Harper&Row publishers, 1957.
- ROUSCHOUSSE, Jean. *Erasmus and Fisher Their Correspondence 1511-1524*. Paris: Sorbonne, 1968.
- RUMMEL, Erika. *Erasmus Annotations on the New Testament*, Toronto: Toronto University, 1986.
- RUMMEL, Erika. *The Erasmus Reader*. Toronto: Toronto University, 1990.
- SANDER, Oral. *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918’e*. Ankara: İmge Kitabevi, 2001, 9.Baskı.

- SCHOECK, R.J. *Erasmus of Europe – The Making of a Humanist 1467-1500*. Edinburg: Edinburg Univercity Press, 1990.
- SMITH, Preserved. *Erasmus a study of his life, ideals and place in Histor.*, New York and London: Harpers&Brothers Publishers, 1925.
- SMITH, Preserved. *Rönesans ve Reform Çağı*, (Çev: Serpil Çağlayan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2001.
- SPEATH, Adolph, *Works of Martin Luther*. Philedelphia: A.J Holman Company, 1915.
- STEPHENS, John. *The Italian Renaissance (The Origin Of Intellectual and Artistic Change Before the Reformation)*. London and New York: Longman, 1992.
- TRACY, D. *The Politics of Erasmus*. Toronto: 1978.
- ŞENEL, Alâeddin. *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.
- VENTURI, Lionello. “Dürer’den Holbein’e”, *Gergedan*. İstanbul: 1988, sayı: 13, :132-147.
- VIROLI, Maurizio. *Machiavelli*. New York: Oxford Univercity, 1998.
- ZWEIG, Stefan. *Yarının Tarihi: Düşüncenin Ustası Erasmus*, (Çev: Ahmet Cemal). İstanbul: Can Yayınevi, 1998.
- WHITE, Michael. *Leonardo İlk Bilgin*, Çev: Ahmet Aybars Çağlayan. İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 2001.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı soyadı : Rahmi KÖŞKER ÜRE
Doğum Yeri ve Tarihi : HATAY 10/04/1983

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı kurumlar :Zeytinburnu Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi

İletişim

E-Posta Adresi : rahmikskr@hotmail.com

Tarih :16.04.2010